

4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARDA KUR'AN TASAVVURU

Süleyman ŞEN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Orhan PARLAK

II. Danışman: Doç. Dr. Özer ÇETİN

Uşak

Temmuz, 2018

4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARDA KUR'AN TASAVVURU

Süleyman ŞEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Orhan PARLAK

II. Danışman: Doç. Dr. Özer ÇETİN

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz, 2018

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

4–6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARDA KUR’AN TASAVVURU

Süleyman ŞEN

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz, 2018

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Orhan PARLAK

II. Danışman: Doç. Dr. Özer ÇETİN

Bu tez çalışmasının konusu “4–6 Yaş Grubu Çocuklarda Kur’an Tasavvuru” dur. Tez bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin kavramları üzerinde durulmuş, Kur’an, tefsir ve çocuk kavramları açıklanmıştır. İslam’ın çocuk gelişim ve eğitimine verdiği değer, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve çocuk eğitimi, çocuğa Kur’an-ı Kerim öğretimi ve amaçları konularında durum tespiti yapılmıştır.

Yapılan durum tespitinin ardından, ikinci bölümde okul öncesi eğitimin tarihsel gelişimi ve okul öncesi dönem çocukların dil gelişimi, bedensel, bilişsel, sosyal, dinî ve ahlakî gelişim özellikleri ele alınmış, tasavvur, dini tasavvur konuları açıklanmış ve okul öncesi dönem çocuğunun Kur’an tasavvurunun daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli ön bilgilendirme yapılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise 4–6 yaş grubu çocukların öğrenme ve kavrayış özellikleri bağlamında, Kur’an Tasavvurları ile ilgili bölgesel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda, 4–6 yaş grubu çocuklarda Kur’an tasavvurunun değerlendirmesi yapılmış ve insan yaşamının inanç ve düşünce bağlamında ilk basamaklarından biri olan bu yaş grubunun Kur’an’la ve dolayısıyla tefsir bilimi ile ilk karşılaşması irdelenmiştir.

Anahtar kelimeler: *Kur’an-ı Kerim, 4–6 Yaş Grubu Çocuklar, Tasavvur, Okul Öncesi Eğitim, Tefsir.*

ABSTRACT

THE İMAGINATION OF THE QUR'AN İN THE 4–6 AGE GROUP CHILDREN

Süleyman ŞEN

Department of Basic Islamic Sciences

Usak University Social Sciences Institute, July, 2018

Advisor: Assis. Prof. Orhan PARLAK

II. Advisor: Assoc. Prof. Özer ÇETİN

The theme of this thesis is the imagination of the Qur'an in the 4-6 Age Group Children. The thesis consists of an introduction and three chapters. In the first part, the concepts of thesis are emphasized, the Qur'an, tafsir and child concepts are explained. Islam's value to child development and education, The situation of the Prophet (s.a.v.) and child education, the child's Qur'anic teaching and aims were determined.

In the second part, the historical development of the pre-school education and the children's language development, physical, cognitive, social, religious and moral development characteristics are discussed firstly, the imagination and religious imagination issues are explained and the preschool child's imagination of the Qur'an necessary preliminary information has been provided for better understanding.

In the third part of our study, a regional research on the ideas of the Qur'an was carried out in the context of the learning and comprehension characteristics of children aged 4-6 years. According to the findings of this research, evaluation of the Qur'anic imagination was made in children between the ages of 4-6 and the first encounter of this age group, which is one of the first steps of human life in the context of belief and thought, with the Qur'an and therefore the interpretation of tafsir.

Key words: *Qur'an, 4-6 Age Group Children, İmagination, Pre-school Education, Tafsir.*

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Süleyman ŞEN'in "4-6 Yaş Grubu Çocuklarda Kur'an Tasavvuru" başlıklı tezi 16.07.2018 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Üye (Tez Danışmanı)	: Dr. Öğr. Üyesi Orhan PARLAK
Üye	: Prof. Dr. Habil ŞENTÜRK
Üye	: Prof. Dr. Saffet KÖSE
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe GÜLTEKİN
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi İsmail YÜKSEK
Yedek Üye	: Doç. Dr. Özer ÇETİN
Yedek Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Hikmet GÜLTEKİN

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN

ÖNSÖZ

Âlemlerin Rabbi Rahman, Rahim olan Allah'ın insanlığa hitabı, rahmet ve hidayet kaynağı Kur'an-ı Kerim'in, insanlığa tanıtılması ve anlaşılması çabasının bir parçası olarak hazırlanan bu tez; özelde, Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kurslarında öğrenim gören ve 2018 yılı itibariyle resmi rakamları 110.000'i bulan 4-6 yaş grubundaki çocuğumuzun, genelde ise bu yaş grubundaki tüm çocukların Kur'an tasavvurlarının tespit edilmesi ve en uygun yollarla Kur'an-ı Kerim'le tanışmalarının sağlanması gayesiyle çalışılmıştır. Tezin fikir olarak zihnimde oluşması, Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü bünyesinde (2013-2014) Yaz Kur'an Kursu öğrenci kitaplarını hazırlayan komisyonda çalışırken, tez konuyla alakalı ihtiyacı fark etmemle gerçekleşmiştir. Öncelikle beni o komisyona davet edip, çalışma imkânı sağlayan ve bu fikrin zihnimde oluşmasına vesile olan, Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürü Sayın Bünyamin ALBAYRAK'a teşekkür ederim.

Bu tezi hazırlamamda emeğini, eşsiz tecrübelerini ve değerli zamanını hiçbir şekilde esirgemeyen, beni sürekli destekleyip, motive ederek yol gösteren saygıdeğer danışmanlarım Dr. Öğr. Üyesi Orhan PARLAK ve Doç. Dr. Özer ÇETİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her döneminde yanımda olan, maddi-manevi hiçbir desteğini esirgemeyen, birer eğitimci olan anne ve babam başta olmak üzere, tezimin bitmesini sabırla bekleyen ve beni yüreklendirip emek veren aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Tezin araştırma ve mülakat bölümünün hazırlanmasında gerekli müsaadeleri veren, dönemin İzmir/Bayraklı Müftüsü Sayın Osman ARSLAN'a ve bu konuda yardımlarını esirgemeyen Bayraklı Müftülüğü 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğretici ve öğrencilerine çok teşekkür ederim.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Süleyman ŞEN

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Süleyman ŞEN
Doğum Yeri ve Tarihi : Uşak / 1982
Lisans Öğretimi : Isparta / Süleyman DEMİREL Üniversitesi /
İlahiyat Fakültesi (2003)
Yüksek Lisans Öğretimi : Uşak Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü /
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı (2018)

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

e-posta adresi : suleymansen64@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış. ii
ABSTRACT	Hata! Yer işareti tanımlanmamış. v
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	vHata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖNSÖZ	vHata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZGEÇMİŞ	viHata! Yer işareti tanımlanmamış.
İÇİNDEKİLER	viiHata! Yer işareti tanımlanmamış.
TABLolar LİSTESİ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
KISALTMALAR	Hata! Yer işareti tanımlanmamış. i
GİRİŞ	1Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1.1. KUR’AN, TEFSİR VE ÇOCUK	8
1.2. İSLAM’IN ÇOCUK GELİŞİM VE EĞİTİMİNE VERDİĞİ DEĞER	15
1.2.1. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Çocuk Eğitimi	21
1.2.2. Çocuğa Kur’an-ı Kerim Öğretimi ve Amaçları	27
2. BÖLÜM: OKUL ÖNCESİ EĞİTİM	31
2.1. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN TARİHSEL GELİŞİMİ	31
2.1.1. Dünyada (Batı) Okul Öncesi Eğitim	32
2.1.2. Ülkemizde Okul Öncesi Eğitim	34
2.2. OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARIN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ 38	
2.2.1 Beden ve Hareket Gelişimi	41

2.2.2 Bilişsel Gelişme.....	43
2.2.3. Dil Gelişimi	50
2.2.4. Ahlâki Gelişme	52
2.2.5. Sosyal Gelişme.....	57
2.2.6. Dinî Gelişme	60
2.2.6.1. Okul Öncesi Dönemde Dinî Gelişiminin Temel Özellikleri:	67
2.3. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ.....	70
2.4. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİNİ TASAVVUR.....	73
2.4.1. Tasavvur	73
2.4.2. Dini Tasavvur	74
2.4.3. Okul Öncesi Dönemde Dini Tasavvur	78
3. BÖLÜM: ARAŞTIRMA.....	80
3.1. 4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARDA KUR'AN TASAVVURU	80
3.1.1. ARAŞTIRMA ÖZET.....	80
3.1.1.1. Araştırmanın Problemi, Önemi ve Amacı	80
3.1.1.2. Araştırmanın Hipotezleri	84
3.1.1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	85
3.1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	85
3.1.2.1. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi	85
3.1.2.2. Araştırmanın Evreni.....	85
3.1.3. BULGULAR.....	86
3.1.3.1. Kur'an-ı Kerim'i Diğer Kitaplardan Ayırt Edebilme Durumu .	86
3.1.3.2. Kur'an-ı Kerim'in Kim Tarafından Gönderildiği/İndirildiğini Ayırt Edebilme Durumu.....	88
3.1.3.3. Kur'an-ı Kerim'deki Ahlaki Kurallardan Haberdar Olma Durumu	89
3.1.3.4. Kur'an-ı Kerim ile Günlük Hayattaki Ahlaki Bir Davranış Arasında Bağ Kurabilme Durumu	89

3.1.3.5. Kur'an-ı Kerimde Nelerden Bahsedildiğine, Hangi konuların Olduğuna Dair Bilgi Düzeyi Durumu	89
3.1.3.6. Kur'an-ı Kerim'i Okumaya Başlamadan Önce, Okurken ve Okuduktan Sonra Şekilsel Olarak Gerçekleştirilen Ritüellerle İlgili Bilgi Durumu	90
3.1.4. TARTIŞMA VE YORUMLAR	92
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	97
KAYNAKÇA	105
EKLER.....	113
Ek 1. Mülakat Formu.....	113

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.	Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Yaş ve Cinsiyet Değişkenleri (Kişi Sayısına Göre) Dağılımı	86
Tablo 2.	Kur'an-ı Kerim'i Diğer Kitaplardan Ayırt Edebilme Durumu (Kişi Sayısına Göre)	87
Tablo 3.	Kur'an-ı Kerim'in Kim Tarafından Gönderildiği/İndirildiğini Ayırt Edebilme Durumu (Kişi Sayısına Göre)	88
Tablo 4.	Kur'an-ı Kerim'i Okumaya Başlamadan Önce, Okurken ve Okuduktan Sonra Şekilsel Olarak Gerçekleştirilen Ritüellerle İlgili Bilgi Durumu (Kişi Sayısına Göre)	91

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
ark.	: Arkadaşları
a.s.	: Aleyhisselam
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
ev.	: Çeviri
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
H.z.	: Hazreti
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
sy.	: Sayı
vd.	: Ve devamı
vs.	: Ve saire
yay.	: Yayınları
yy.	: Yüz Yıl

GİRİŞ

Bütün kutsal kitapların hatta bilim dallarının ana konusu ve hitap kitlesi özünde insan ve insan için olmandır. Kur'an-ı Kerim'in hedef kitlesi de öncelikle insandır¹. Kur'an-ı Kerim indirilmeye başladığı andan itibaren, ilk ayetleriyle insanın yaratılışını ele almış ve insana dair açıklamalarda bulunmuştur². "Oku!"³ İlahi emri gereğince, İslam toplumu daima onu bir okuma ve anlama çabası içerisinde olmuş, hatta gelişen süreç içerisinde, gayrimüslimler tarafından dahi dikkate alınarak araştırılmış, insanlığın ilgi alanında kalmıştır. İnsanlık için gönderilmiş, yegâne kurtuluş yolunu gösteren⁴ bu ilahi kitabı, her yönden (gramer, belâgat, tarih vs. bakımından) tetkik edip açıklamaya yarayan⁵ ve daha iyi anlaşılabilmesi için bir usul ortaya koyan "Tefsir" diye adlandırdığımız, bir ilim dalı da zamanla teşekkül etmiştir. Kendisini anlamayan veya anlamak istemeyenleri zemmetmesi⁶ nedeniyle Kur'an-ı Kerim böyle bir ilmin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Muhtelif sure ve ayetler vesilesiyle özelde Müslümanları genelde tüm insanlığı tefekküre davet etmiştir. Bu düşünce sisteminin temelini de her zaman insan ve insana dair olan konular oluşturmuştur. İnsan denilince üzerinde durulması gereken en temel kavram (tekâmül) gelişimdir. Gelişim, doğumdan ölüme kadar insanın geçirmiş olduğu değişiklikleri ifade etmektedir. Bu anlamda insanın gelişimi, genel olarak çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik olmak üzere üç devreye ayrılmaktadır. Bunlardan her biri diğerine hazırlık bakımından önemli olmakla birlikte, öğrenme özelliklerinin kazanılması açısından, gelişim psikologları, çocukluk dönemine daha fazla önem

¹ Bkz. Âl-i İmrân Suresi, 3/138.

"İşte bu (kitap) insanlar için bir

açıklama, yol gösterici rehber ve korunmak isteyenler için bir öğüttür."

² Bkz. Alak Suresi, 96/1-5.

"Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbin sonsuz kerem sahibidir."

³ Bkz. Alak Suresi, 96/1.

"Yaratan Rabbinin adı ile oku."

⁴ Bkz. İsrâ Suresi, 17/9.

"Şühesiz ki bu Kur'an, en sağlam olan doğru yola iletir ve doğru ve yararlı işler yapan inananların, yaptıklarının karşılığının daha büyük olacağını müjdelir."

⁵ Seyyit Serif el-Cürcanî, **et-Ta'rifat**, (İstanbul: Matbaatu Muhammed Es'ad, 1300/1882), s. 43.

⁶ İsmail Cerrahoğlu, **Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Bu Tefsir Hareketine Hız Veren Amiller**, (Ankara: AÜ. İF. Yay. 1960), s. 13,14.

vermektedirler⁷. Öyleyse insanlık için gönderilmiş yegâne kurtuluş kaynağı Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması sürecinde çocukluk döneminin iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak insana her zaman, her yerde istenilen düzeyde eğitim vermek mümkün değildir. Eğitimcinin elinde, sihirli bir değnek olmadığına göre, gelecek neslin yetişmesinden daima bir endişe içinde olmaları gerekir. Bu endişe, eğitimciyi daima çare aramaya sevk edecektir. İslam'a göre bu çarelerden biri de, ilahi iradenin müdahalesini istemektir. Bu noktada Kur'an-ı Kerim:

*"Ve onlar ki, "Ey Rabbimiz!" diye niyaz ederler, "Bize göz nuru olacak eşler ve çocuklar bahşet; bizi Sana karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için örnek ve öncü yap!"*⁸ ayetiyle, çocuğu göz nuru olarak tarif etmiş ve bu konuda Allah'a nasıl dua edilmesi gerektiğini göstermiştir. Göz; hiç şüphesiz insanoğlunun en değerli organlarından biridir. Göz nasıl nurunu, ışığını kaybettiği zaman ileriye göremezse, insanlık da çocuklarını kaybettiği zaman ileriye yani geleceği göremez. Dolayısıyla çocukların eğitimi bir istikbal meselesidir. Günümüz dünyasının yaşadığı problemlerin sebepleri araştırıldığında görülecektir ki, bu sebeplerin en önemlilerinden birisi de çocukların eğitim meselesinin çözülememiş olmasıdır. Dünyanın her yerinde çocuklar birbirine benzer. Fakat anne ve babaları, yakınları, içinde buldukları kültürel çevre ve aldıkları eğitim onları birbirinden farklı kılar. Bu nedenle bu günün küçüğü, yarının büyükleri olan çocukların iyi bir eğitim alması gereklidir. İnsan yaşamının inanç ve düşünce bağlamında ilk basamağı olan çocukluk, dinî ve ahlâkî açıdan da kendi içerisinde mutlaka değerlendirilmesi gereken bir fırsattır.

Çocuğun içinde filizlendiği ve yeşerdiği ortam öncelikle ailedir. Aile anne-baba ve çocuklardan müteşekkil, sevgi, şefkat, merhamet ve mutluluk gibi manevi duyguların öğrenildiği, yaşandığı özel bir kurumdur. Yaratıcımız insanı aile kurumunu oluşturabilmesi için, tek bir cins olarak değil de çiftler halinde ve bazı özellikleriyle birbirinden farklı olarak yaratmıştır ki, birbirlerine her bakımdan, yani

⁷ Atalay Yörükoğlu, **Çocuk Ruh Sağlığı**, (Ankara: Özgür Yayınevi, 2002), s. 81.

⁸ Furkan Suresi, 25/74.

fiziki ve psikolojik olarak faydalı olsunlar⁹, bu çiftler arasında da sükûn, meveddet ve rahmet tecelli etsin. Konuyla alakalı Kur'an-ı Kerim'de:

*“Sizin için onlarla ünsiyet edesiniz diye, kendi cinsinizden zevceler yaratması, aranızda (dostluk) sevgi ve merhamet yaratması da Onun kudretinin alametlerindedir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır.”*¹⁰ şeklinde, “ünsiyet” olarak ele alınmıştır. Bununla beraber ayette kastedilen bu ünsiyet ve kaynaşma sadece zevceler arasında değil, genel olarak bütün insanlar arasında yaratılmıştır¹¹. Yüzyıllardan bu yana, milyarlarca insanın dünyaya gelişindeki düzen asla tesadüfi değildir. Bu durum yaratıcımızın, başlangıçta sonsuz hikmeti ve kudreti ile mükemmel bir nizam planladığını ve daha sonra bu mükemmel plana göre belli ölçülerde, ayrı-ayrı insanlık özelliklerine sahip olan, sayısız-hesapsız kadın ve erkeğin dünyaya gelmesi için olağanüstü bir intizam kurduğunu gösterir¹². İşte bu nizam içerisinde aile kurmanın asıl amacı çocuk yetiştirmektir. İnsan doğasında mevcut olan, karşı cinse meyil ise bir vasıtaadır. Ancak çocuklar dünyaya getirmekle ailenin görevi bitmiş sayılmaz. Çünkü zihni ve ahlaki bakımdan sağlam ve düzenli toplumların kurulmasında ailenin büyük rolü vardır¹³. Sonuç olarak eşler arasındaki güçlü ilişki ve muhabbet yalnız dünyevi hayatın ihtiyacından kaynaklanmaz. Bu iki eş arasındaki beraberlik ahirette de ebedi bir saadette devam edecektir¹⁴. Ahirette ebedi saadet ve mutluluğu elde etmenin yegâne yolu ise Allah'ın insanlığa hidayet rehberi olarak gönderdiği¹⁵, son ilahi kitaba uygun hareket etmekten geçmektedir. Bunun için inananlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den günümüze kadar her dönemde Kur'an-ı Kerim'i anlamak ve ona uygun bir hayat yaşamak için çaba göstermişlerdir. Ortaya koydukları bu çabanın temelinde ise Kur'an-ı Kerim'in eğitim ve öğretimi vardır. Müslümanlar bu eğitim ve öğretim faaliyeti için çeşitli

⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, (İstanbul: Zafer Matbaası, 1996), c. VI, s. 265.

¹⁰ Rum Suresi, 30/21.

¹¹ Muhammed Ali es-Sabuni, **Sefvatu't-Tefâsir**, (Beyrut: Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981), c. II, s. 476.

¹² Ebu'l-Ala Mevdûdi, **Tefhimu'l-Kur'an**, çev. Muhammed Han Kayani - Yusuf Karaca - İsmail Bosnalı, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), c. IV, s. 293.

¹³ Elmalılı, **age.** c. VII, s. 193.

¹⁴ Ebu'l-Ala Fezl b. Hasan b. Fezl et-Tabersi, **Mecmau'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an**, (Beyrut: Daru'l Küttübi'l-İlmiyye, 1997), c. VI, s. 128.

¹⁵ Bkz. Neml Suresi, 27/2,
müjdedir.”

“Bu Kur'an inananlar için bir doğru yol rehberi ve

kurumlar ve ilim dalları geliştirmişlerdir. Kur'an eğitim ve öğretiminin ilk basamağında ise çocuk ve çocuğun terbiyesi yer almaktadır. Terbiye; bedene ve ruha sahip olduğu tekâmülü temin etmek, kabil olduğu kadar hüsn ve kemal vermektir¹⁶. Kâinattaki bütün varlıkların terbiye görme ve kemâle erme kanunları vardır. Bu kanunların sahibi, hâkimi, idareci ve yöneticisi de hiç şüphesiz Yüce Allah'tır. Kur'an, eğitimi; "Rab" kelimesi ile ifade etmektedir¹⁷. Rab, yaratanın yarattığına doğru yolu göstermesi (irşad ve ihdası) demektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmaktadır:

*"Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini bildiren rabbın sonsuz kerem sahibidir."*¹⁸ Bu ayette de ifade edildiği gibi Allah her ilmi bilen ve bu ilimlerden insanlara da lütfedendir. Eğitimi peygamber düzeyinde ele aldığımızda 'tebliğ' etmek manasına gelir. Tebliğ ise hem eğitmek hem de öğretmeyi kapsayan geniş anlamlı bir kelimedir¹⁹. İslâm dini, insan terbiyesine son derece önem vermiştir. Kur'an ve sünnet ölçüleri içinde terbiye edilen, ona göre hareket eden insan, meleklerden daha üstün bir makama yükselmiş kabul edilir. Böylece İslâm'ın koyduğu terbiye kurallarına uyan insanlar dünya ve ahiret saadetine ermiş olurlar²⁰.

İslâm, insanı Allah'ın istediği şekilde bir kul olmak için hazırlar. Bu yüzden İslâmî eğitim de bunu hedef alır. İslâmî eğitim, dinin esaslarına bağlı, beşeriyeti sapıklıktan hidayete, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için her zaman ve her yerde Hak dini tebliğ edecek, Müslüman şahsiyetin teşekkül ettiği sağlam temeldir. İslâm Medeniyetinin fikir ve prensipte, söz ve işte, ahlak ve davranışta, usul ve nizamda, dünyada da ahirette de başarılı olması için dayanması gereken temel, İslâmî terbiyedir²¹. En üst eğitici (Rab) Allah olduğuna göre, insan psikolojisini de en iyi

¹⁶ İbrahim Canan, **Kur'an'da Çocuk** (İstanbul: Cihan Yayınları, 1984), s.28.

¹⁷ Elmalılı, **age.** c. I, s. 6.

¹⁸ Alak Suresi, 96/1-5.

¹⁹ Bayraktar Bayraklı, **İslam'da Eğitim** (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli), (İstanbul: İFAV, 1997), s.105.

²⁰ Elmalılı, **age.** c. I, s. 81.

²¹ Bayraklı, **age.** s. 106.

bilen O'dur. İnsan şahsiyetindeki temel özellikleri, en iyi bilen de onu yaratandır²². Bu husus bir ayette şu şekilde açıklanmıştır:

“*Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız.*”²³ Mademki eğitim insan üzerinde bir tasarruftur. Öyle ise bu tasarruf insanın zulüm, nankörlük, cahillik, azgınlık, kıskançlık, acelecilik, korku, mücadele gibi fitrî özellikleri bilinmeden yapılamaz. Bu nedenle İslâm, eğitim ilkelerini, insan fitratının niteliğine göre belirlemektedir²⁴. Çünkü insanın bu özellikleri bazen onun tekâmülünü engelleyebilecek kadar artar ve onu hiçbir şey öğrenemez hale getirir. Her zaman kendi kendine yetebileceğini sanan insanın öncelikle kendi aciz ve zayıf yönlerini öğrenmesi ve bunları geliştirmek için çaba sarf etmesi gerekir. İşte insanın bu özellikleri göz önüne alındığı takdirde İslâmî eğitimden verimli sonuçlar almak mümkün olur.

Çocuklar, yeryüzünde gerçek Müslümanı temsil eden, masumiyetin ve safiyetin timsalidir. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.) her çocuğun “fitrat” üzere Müslüman (Allah’a inanmaya yetenekli ve dini inancı kabul etmeye elverişli) olarak doğduğunu bildirmiştir²⁵. İslâm’a göre çocuk temiz bir yaratılışla ve günahsız olarak dünyaya gelir (fitrat); ona şekil veren ana baba ve sosyal, kültürel çevredir. Doğan her çocuk Müslüman (Allah’a inanmaya yetenekli ve dini inancı kabul etmeye elverişli) olarak doğar. Çünkü safiyet, masumiyet ve günahsızlık timsali çocuk, Rabbine tam anlamıyla teslim olmuştur. Kur’an-ı Kerim bunu;

“*Yüzünü doğru bir din olan İslam’a, insanların fitratına uygun olan dine çevir...*”²⁶ şeklinde bildirmektedir. Bu mesajlarda yer alan “fitrat” kavramı terim olarak “hakkı, gerçeği kabul ve idrak etme yeteneği”²⁷ anlamlarında kullanılmıştır.

²² Bayraklı, **age.** s. 103.

²³ Kaf Suresi, 50/16.

²⁴ Bayraklı, **age.** s. 104.

²⁵ Bkz. Buhâri, “Cenaiz”, 80, 92, 93; Müslim, **es-Sahih**, Cilt: III, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), s. 2048; Malik, **el-Muvatta**, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), s. 241.

²⁶ Rum Suresi 30/30.

²⁷ Elmalılı, **age.** c. VI, s. 3823–3824.

Bu anlamlardan hareketle İslam eğitimcileri, insan fitratına, Rabbini araştırıp bulma, ibadet etme ve hak dini benimseme kabiliyetinin Allah tarafından verildiğini ve insanın tüm olumsuz şartlar içerisinde bile Allah'ın varlığını kavrayacak ve benimseyecek bir güçte yaratıldığını belirtmişlerdir. İnsanın dini gelişiminde yukarıdaki ayet ve hadiste belirtilen fitrî eğilimin yanı sıra, anne-baba ve diğer çevre özelliklerinin karşılıklı etkileşiminin de önemli bir etmen olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Aslında bu etkileşim sadece dini gelişim için söz konusu olmayıp, kişilik gelişiminin her yönü için geçerli olan, genel bir psikoloji kanunudur²⁸.

Sonuç olarak fitrat, insanın doğuştan tabii olarak Allah'a inanmaya yetenekli ve dini inancı kabul etmeye elverişli bir yaratılışa olduğu anlamına gelmektedir. İnsan çocukluktan itibaren dini ve kutsal kavramlara özel bir ilgi göstermektedir. Onun için -dinî bakımdan ister özel eğitime tabi tutulsun, ister ihmal edilsin- her çocukta er veya geç bu duygu mutlaka ortaya çıkar ve gelişir. Eğer çocuklara özel bir yakınlık gösterilir ve kendileriyle dinî konular bakımından ilgilenilirse, bu duygu erkenden ve sağlıklı olarak gelişir. Bununla birlikte çocuk iyiliğe ve kötülüğe elverişli olduğu gibi, doğruya ve yanlışa inanmaya da yetenekli bir yaratılışa sahiptir. Diğer duygularda olduğu gibi manevi duyguların da bakımıyla ilgilenmek gerekir. Din ve dini duygu konusunda olgunlaşmış yapısı, onun kişilik gelişimine de olumlu katkılar sağlayacaktır. Anne-babanın ibadetlerini yerine getirerek çocuğun gözünde bir model teşkil etmelerinin yanında, çocuğun hayal dünyasında kendisine örnek alacağı başka ideal karakterler de oluşturulmalıdır²⁹.

İslâm eğitiminin bu noktada tadrîcîlik, sevgi ve ikna gibi pedagojik metotları esas aldığı görülmektedir. Nitekim çağdaş pedagojinin ilkelerine göre de korkutucu, ürkütücü, emredici tutumlar çocuk için hem anlaşılmazdır, hem de yıpratıcıdır. Çocuğun sevgiye, iyi örneklerle, açıklayıcı doğru bilgilere ihtiyacı vardır. Bunların yerli yerinde uygulanması ölçüsünde onun dinî eğitim ve öğretimi de başarıya ulaşacaktır³⁰. Tadrîcîlik prensibi, çocuğun dini eğitiminde mutlaka uyulması gereken bir husustur. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile uzun yıllar birlikte olan İbn Abbas (r.a.)'ın: *"Tek secdeyle de olsa çocuklarınıza namaz kılmalarını söyleyiniz"* tavsiyesine yapılan itiraza, *"Uyumalarındansa, (boş yere vakit geçirmelerindense) bu şekilde*

²⁸ Yaşar Fersahoğlu, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi**, (İstanbul: Marifet Yay. 1998), s. 53.

²⁹ Bayraklı, **age.** s, 159.

³⁰ Hökelekli, **age.** (1993), s. 355.

namaza alışmaları daha iyidir" cevabını vermesi³¹, tedricilik prensibine, namaz eğitimi konusunda güzel bir örnektir.

Çağdaş pedagojide de doğru zamanda ve doğru ölçülerde aşılınmış bir Tanrı inancının ahlâkî, hukukî ve sosyal normların sağlıklı işleyişindeki rolüne büyük değer verilmektedir. İnsanın çocukluk döneminde aldığı dini bilgilerin ve dini telkinlerin hayatı boyunca derin izler bıraktığı bilinmektedir. Son zamanlarda çocuk psikolojisi üzerinde yapılan araştırmalar, bireyin kişiliğinin temel özelliklerinin ilk yıllarda ortaya çıktığını belirlemiştir. Hayatın diğer dönemlerini büyük ölçüde etkileyen bu özellikler, günümüzde eğitimcilerin ilgisini okul öncesi döneme yöneltmiştir. Çünkü çocuğun karakterinin tohumları ilk çocukluk yıllarında atılmakta, sonraki yıllarda da gelişmeye başlamaktadır³². Dolayısıyla çocuklara onların anlayabileceği sade ve açık bir dille, ümit ve bağlanma duygularını geliştirecek şekilde dini duygular aktarılmalı, bu konuda özellikle Kur'an-ı Kerim'den azami derecede istifade edilmelidir. Ancak çocuk ve eğitim yan yana geldiğinde ortaya çıkan en önemli kavram pedagojidir. Çocuklar gibi narin varlıklara yapılan eğitim ve öğretim pedagojik olarak doğru olmadığında, psikolojik olarak yaralanmış çocuklar ortaya çıkabilmektedir. Çocuklara verilecek iyi bir din eğitimi için, derin dini bilgiye sahip olmak ya da çocukları seviyor olmak yeterli değildir. Aynı zamanda çocuk dünyasını iyi tanımak, çocuk gelişim dönemlerini bilmek, çocuk düşüncesinin nasıl seyrettiği ve temel eğitim yöntemleri hakkında da bilgi sahibi olmak gerekir. Aksi takdirde din eğitimi vermeye çalışırken dine uzak çocuklar yetiştirmek mümkündür. Bu durum, bu döneme ilişkin programlı öğretim etkinliklerini, önemli kılmaktadır. Bu sebeple 4-6 yaş grubu çocuklar için evrensel değerler olarak da adlandırabileceğimiz temel değerlerle birlikte, dinî bilgi ve Kur'an'ı Kerim öğretimini içeren Kur'an Kursları düzenlenmektedir. Bu noktada, 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerine verilen eğitim sonucunda, ortaya çıkan tabloyu incelemek ve bu konudaki verileri göz önüne alarak, 4-6 Yaş Grubu Çocukların Kur'an Tasavvurunu tespit etmek gerekmektedir. Dolayısıyla konumuz Kur'an-ı Kerim, 4-6 Yaş Grubu Çocuklar, Tasavvur, Okul Öncesi Eğitim ve Tefsir kavramlarının hepsini içermekte ve ilgilendirmektedir. Biz de çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde 4-6 Yaş Grubu çocuklar özelinde bu konuları ele alacağız.

³¹ San'âni, **Musannef**, (Beyrut: 1970), c. IV, s. 154.

³² M. Emin Ay, **Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım** (İstanbul: İkinci Baskı, 1989), s. 5.

1. BÖLÜM: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. KUR'AN, TEFSİR VE ÇOCUK

Kur'an-ı Kerim, varlık âleminin yaratılış gayelerini ve görevlerini öğretmesi yönüyle bir hikmet kitabı olduğu gibi hem şahsî hayatımıza hem de toplum hayatımıza yön vermesi yönüyle aynı zamanda bir eğitim kitabıdır. Kur'an-ı Kerim hikmet, eğitim, kanun, rehber vs. kitabı olarak tarif edilse de bunların hepsi onun sadece bir yönünü anlatmış olur. Kur'an-ı Kerim'in terim anlamıyla ilgili olarak çeşitli tanımlamalar yapılmış, ancak en genel anlamıyla şöyle tarif edilmiştir: "Kur'an, Allah tarafından Cebrail (a.s.) vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.)'e indirilen, Mushaflarda yazılan, tevatürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fatiha suresiyle başlayıp Nas suresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten aciz kaldığı Arapça mu'ciz bir kelimedir."³³

Kur'an-ı Kerim hem zihinlere, hem de kalplere hitap eden çift yönlü bir üslup özelliğine sahiptir: Okuyanları bilgilendirmeyi, düşünce ve tefekkür bakımından geliştirmeyi hedeflediği gibi, başta sevgi, şefkat ve merhamet olmak üzere duygu hayatı bakımından geliştirmeyi de hedefler. Kur'an-ı Kerim, kaynağı itibarıyla ilahî olduğu gibi, hiçbir kitaba, hatta hiçbir din kitabına benzemeyen üslup özelliğiyle de dikkat çeker. Dolayısıyla hitap kitlesi herkeştir, kesinlikle bir ırka, zaman dilimine, mekâna ve yaş grubuna indirgenemez.

Müslümanlar Kur'an-ı Kerim'in nüzulünden sonra ilerleyen süreç ve zamanın gereksinimleri dolayısıyla, onun daha iyi anlaşılması ve insanlara ulaştırılması için çeşitli kurumlar ve ilim dalları geliştirmiştir. Bu ilim dallarının temelinde ise tefsir ilmi bulunmaktadır. Tefsir ilmi, İslâm toplumunda her zaman önemli bir konuma sahip olmuştur. Kur'an'ın anlaşılma sürecinde Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden bu yana temel usulleriyle meydana çıkan tefsir ilmi; "vahiy yoluyla indirilmiş, mushaflarda yazılmış, tevatürle nakledilmiş, tilavetiyle taabbüd olunan mu'ciz

³³Ali b. Muhammed Şevkâni, **İrşadü'l-fühûl**, nşr. Ebu Mus'ab M. Said el-Bedrî, (Beirut: 1412/1992), s. 62.

kelâm³⁴ şeklinde tarif edilen Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması için, gelişen ve değişen zamanın ihtiyaçlarına göre temel prensiplerin ortaya konulmasında ve stratejilerin belirlenmesinde etkin rol oynamıştır.

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılma sürecini incelediğimizde görürüz ki asr-ı saadette, Hz. Peygamber (s.a.v.), gerek gördükçe bazı ayetlerin anlamlarını ashabının durumlarına (yaş, cinsiyet, bilgi seviyesi vs.) göre açıklıyordu. Çünkü Allah Teâlâ, ona Kur'an'ı beyan etme görevini vermişti³⁵. İşte bu beyan ve açıklama ameliyesi Kur'an tefsirinin temelini teşkil etmektedir. “Tefsîr” kelimesi, Kur'an'da bir defa geçmektedir³⁶. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'ı tefsiri, kendisine soru sorulmasıyla veya kendisi zaten tebyîn ile vazifeli olduğu için, icap eden yerde muhataba, ayette geçen şeyin ne olduğunu sorması, sonra da sorduğu şeye bizzat cevap vermesi veyahut da hiçbir soru olmadan doğrudan doğruya izahı gereken yeri açıklamasıyla olurdu. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) soru soran şahıslar, müslim veya gayr-ı müslim olabilirdi. Çoğunlukla Peygamber'in izahları kısa ve özlü olurdu. Bunlarda, sonraki zamanlarda yazılan tefsirlerde görüldüğü gibi Arap dili'nin, edebiyat ve gramer incelik ve hünelerine taalluk eden şeyler yoktu. Onun tefsîri, ahkâmı beyân, mekârîm-i ahlâkı şerh ve ona teşvikten ibaretti³⁷. Sahabenin ekserisinin ümmî oluşu, yazı malzemesinin kıtlığı ve bunlara ilaveten Hz. Peygamber'in, Kur'an'a karışır endişesiyle, Kur'an'dan başka bir şeyin yazılmasını nehyetmiş olması, bu ilme dair bir te'lifin vücut bulmasına imkân vermemiştir³⁸. Bundan sonraki süreçte ise tefsir disiplini sahasında, belli bir gelenek ve usul zamanla yerleşmiştir.

Tefsirin ne olduğuna ve konumuzla bağlantısına geçmeden önce bazı kavramları tanımak gerekir. Bunlar “tefsir” ve “tevil” kavramlarıdır. Özünde Kur'an-ı Kerim'in anlaşılma çabasını ifade eden bu iki kavramdan ilki olan “tefsir” kelimesi “fesr” () veya taklip tarikiyle türediği iddia edilen () kökünden olup tef'il

³⁴Muhammed Abdulazîm ez-Zerkânî, **Menâhîlül-İrfan fî Ulûmil-Kur'an**, (Beyrut: Daru'l Kutubi'lİlmiyye, 1988), c. I, s.12.

³⁵ Bkz. Nahl Suresi 16/44. *“(Biz onları hakikatin açık belgeleri ve hikmet yüklü sayfalarla göndermiştik). İşte sana da bu uyarıcı vahyi indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın ve belki onlar da bu sayede düşünürler.”*

³⁶ Bkz. Furkan Suresi, 25/33. *“Bunun içindir ki, hangi soruyla karşına çıkarlarsa çıksınlar, Biz sana mutlaka asıl doğru olan neyse onu ve en güzel açıklamayı getirmekteyiz.”*

³⁷ Cerrahoğlu, **age.** s.32-33.

³⁸ Subhi Salih, **Mebahis fî Ulûmi'l-Kur'an**, (Beyrut: 1965), s. 122 -128.

vezninde bir mastardır. Arap lüğatinde “Fesr” (), örtülü bir nesneyi açıp ortaya çıkarmak ve kapalı bir şeyi açmak manalarına gelir. Tefsir de aynı mânaya gelir³⁹. “Sefr” () kelimesinin mastarı ise, aydınlatmak, ortaya çıkarmak, üzerindeki örtüyü kaldırmak anlamlarına gelir⁴⁰. “Sefr” kelimesi, somut olan, maddi keşif için kullanılırken; “fesr” kelimesi ise, soyut olan için kullanılmaktadır⁴¹. Bir görüşe göre te’vil ile müradif olup aynı anlamı taşır. Diğer görüşlere göre ise müşkil bir lafızdan kastedilen manayı ortaya çıkarmak onu açıklamak, keşfetmek, yorumlamak gibi manalara gelir⁴².

Tefsir kelimesinin ıstılah manası konuyu izah etmemiz açısından daha faydalı olacaktır. Ancak bu konuda oldukça farklı tarifler yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlardan bazıları şöyledir: Tefsir; Müşkil olan lafızlardan murad edilen manayı keşfetmektir⁴³. Tefsir; Allah Teâlâ’nın muradına delâleti bakımından, beşer gücünün yettiği ölçüde Kur’an-ı Kerim ile ilgili hususları araştıran bir ilim olmakla beraber; nüzulü, senedi, edası, lafızları; lafız ve hükümleri ile ilgili manaları yönünden kendisinde Yüce Kitabın hususiyetlerinden bahseden bir ilimdir⁴⁴ şeklinde tarif edilebilir. Kısaca tefsir; Arap dili ve belâğati ile ilgili bütün araçların kullanılıp, ayetleri çevreleyen tarihsel şartlar da dikkate alınarak Allah’ın muradının, kitap ve sünnet çerçevesinde ortaya çıkarılması⁴⁵ ve bunun karşı tarafa aktarılma sürecidir. Te’vil kelimesi ise “evl” () kökünden gelmekte olup bir şeyi geri döndürmek, bir şeyi varacağı yere vardırmanın manasındadır⁴⁶. Dolayısıyla zahire mutabık olan iki ihtimalden birini reddetmektir. Ayeti muhtemel olduğu manalardan birine döndürmektir⁴⁷. Bir delile dayanarak kelamı zâhir manasından alıp, batınî manalarından birine döndürme ameliyesidir. Te’vil Allah Teâlâ’nın metinde kastettiği mananın dışına taşmamalıdır⁴⁸. Te’vil, meşru bir sebep veya delilden ötürü ayeti zahirî manasından alıp, kendisinden önceki ve sonraki ayete mutabık, kitap ve

³⁹ Ebu’l-Fazl Muhammed b. Mükrim, İbn Manzûr, **Lisânü’l-Arab**, (Kahire: Daru’l Marife, 1119 h.), XXVII, s. 3412; Zerkeşi, **el-Burhan fi Ulumi’l-Kur’an**, (Kahire: Darü’t-Türas, 1990), c. II, s. 147.

⁴⁰ İbn Manzûr, **age.** c. XXIII, s. 2024; Zerkeşi, **age.** c. II, s. 147;

⁴¹ Rağıb el-İsfahânî, **el-Müfredât li-Elfâzi’l-Kur’ani’l-Kerim**, thk. Safvan Adnan Dâvûdî, (Üçüncü baskı, Beyrut: Daru’ş-Şamiye, 2009), s. (fsr) 636, s. (sfr) 414.

⁴² Bkz. Asım Efendi, **Kamus Tercümesi**, (İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1304 h.), c. II, s. 606; İbn Manzûr, **age.** c. XXVII, s. 3412.

⁴³ İbn Manzûr, **age.** c. III, s. 172; Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usûlü**, (Ankara: TDV. Yay. 1991), s. 214.

⁴⁴ Bkz. Zerkânî, **age.** c. II, s. 4- 5.

⁴⁵ Zerkânî, **age.** s. 5.

⁴⁶ Cerrahoğlu, **age.** s. 214; Muhsin Demirci, **Tefsir Tarihi**, (İstanbul: İFAV. 2011), s. 28

⁴⁷ Cerrahoğlu, **age.** s. 214; Demirci, **age.** s. 29.

⁴⁸ Demirci, **age.** s. 29.

sünnete uygun manalardan birine hamletmek demektir⁴⁹. Tefsir ve te'vil kelimeleri muhtelif zaman ve mekânlarda birbirlerinin yerine kullanılmış olsalar da tefsir, te'vilden daha önce kullanılmıştır. Tefsir, te'vilden daha umumdur⁵⁰. Bu kavramlar sonuç olarak Kur'an-ı Kerim'i anlama ve aktarma sürecini ifade eder.

İlk müfessirlerden Taberî'ye göre Kur'an'ı tefsir etmek bir zarurettir. O, tefsirinde; "Kur'an'ın tefsir edilmesini teşvik eden bazı haberler" başlıklı bir bölüm açar ve bu bölümde Kur'an'ı tefsir etmeyi teşvik eden bazı ayet ve haberleri naklederek kendisinin bu konudaki tutumunu ortaya koyar. Bunun yanı sıra, sahabe ve tabiin, Kur'an'ı anlama ve tefsir etmenin gerekliliği ile ilgili söz ve davranışlarından bazı örnekler aktaran Taberî, daha sonra şu değerlendirmeyi yapar: "Allah bu ayetlerle, kullarına Kur'an ayetlerinin mesellerinden ibret ve mevi'zelerinden öğüt almalarını emredip, buna teşvik eder. Bu ayetler, Allah'ın, bilgisini kendine mahsus kıldığı ve insanlara kapalı tuttuğu ayetlerin dışında, *insanlardan Kur'an ayetlerinin te'vilini bilmelerini beklediğini* bildirmektedir. Çünkü kendisine söyleneni anlamayan ve te'vilini bilmeyen insana; 'anlamadığın şeyden ders al' demek, olacak şey değildir. Bir kimsenin bir beyanı anlaması için, öncelikle o dili öğrenmesini ve anlamasını istemek gerekir ki, düşünüp ders alabilsin. Demek ki, Allah'ın, kendilerinden Kur'an'ı tedebbür etmelerini istediği kimseler, Allah'ın, bilgisini kendisine has kıldığı hususlar dışında, Kur'an'ın te'vilini bilen kimselerdir. Böylece, Allah'ın kitabını tefsir etmeyi reddedenlerin görüşü çürümüş oluyor."⁵¹ Allah'ın, faydası olmayan bir şeyle insanlara hitap etmekten yüce olduğunu⁵², söyleyen Taberî, bu konudaki tutumunu, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an* adlı muazzam bir eser yazmakla ortaya koymuş, bununla da yetinmeyerek bu alanda ne kadar iddialı olduğunu şu sözlerle açıklamıştır: "Allah'ın izniyle Kur'an'ın te'vilinin şerhini yapacak ve içindeki mânâları açığa çıkaracak bir kitap hazırlıyoruz. Bu kitap, insanların bilmeye ihtiyaç duyduğu her şeyi kapsayacak; bu konuda başka kitaplara gerek bırakmayacak ölçüde yeterli olacaktır. Bu kitapta, bize ulaşan, ümmetin üzerinde ittifak ettiği ve ihtilafa düştüğü her şeyden

⁴⁹ Muhsin Demirci, **Konulu Tefsire Giriş**, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), s. 26.

⁵⁰ Cerrahoğlu, **age. s.** 214.

⁵¹ et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân an Te'vili-âyi'l-Kur'an**, (Kahire: Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, Üçüncü Baskı, 1388/1968), c. I, s. 37.

⁵² et-Taberî, **age. c.** VI, s. 189.

olabildiğince kısa bir şekilde haber vereceğiz; mezheplerin görüşlerini gerekçeleriyle birlikte aktardıktan sonra, hangisini tercih ettiğimizi de açıklayacağız.”⁵³

Görüldüğü üzere tefsir alanı sınırlı bir ilim dalı değil, bilakis Kur’an’ın insanlığa ulaştırılması için her yöntemi deneyen geniş bir sahadır. Biz çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde, Allah’ın göz aydınlığı olarak tarif ettiği⁵⁴ çocukların Kur’an tasavvurlarını tespit etmeye çalışarak, gelişen ve değişen süreç içerisinde tefsir ilminin, insanın kişilik gelişiminin temellerinin atıldığı çocukluk dönemine dair, çalışma yapabilmeye yönelik, bir ön araştırma gerçekleştireceğiz. Bu konu sadece eğitim bilimlerini değil, Allah’ın kitabını anlama ve anlatma faaliyeti olan tefsir ilmini de ilgilendirmektedir. Kur’an-ı Kerim bu konuda açık örnekler vermekte ve çocukların henüz zihni gelişim aşamasında, davranışlarının olgunlaşması ve dine dair temel bakış açısının oluşabilmesi için eğitime tabi tutulması gerekliliğini ifade etmektedir. Örneğin Lokman suresinde Allah Teâlâ, Hz. Lokman (a.s.)’ın dilinden:

*“Yavrucuğum! Şüphesiz yapılan iş, bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.”*⁵⁵ buyurarak din eğitimine örnek teşkil edecek bir olaydan bahsedip, Lokman (a.s.)’ın oğluna nasihatini konu etmektedir. Aynı şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.), *“Çocuklarınıza yedi yaşına gelinceye kadar namaz kılmayı öğretiniz...”*⁵⁶ buyurarak çocuk ve din eğitimi konusuna dikkat çekmektedir.

İnsan yaşamının inanç ve düşünce bağlamında belki de ilk basamağı olan çocukluk döneminin Kur’an-ı Kerim’le ve dolayısıyla tefsir bilimi ile ilk karşılaşması mutlaka irdelenmelidir. Kur’an-ı Kerim’de, Türkçe’deki çocuk kelimesinin karşılığı olan tıfl ve sabî kelimeleri ancak birkaç âyette geçer. Fakat çocukla ilgili meseleler, diğer anlamları yanında “çocuk” mânasında da kullanılmış

⁵³ et-Taberî, **age**. c. I, s. 5.

⁵⁴ Bkz. Furkan Suresi, 25/74.

“Ve onlar ki, "Ey Rabbimiz!" diye niyaz ederler, "Bize göz nuru olacak eşler ve çocuklar bahşet; bizi Sana karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için örnek ve öncü yap!"

⁵⁵ Lokman Suresi, 31/16.

⁵⁶ Ebu Dâvud, “Salât”, 26, 495.

olan çok sayıda değişik kelime etrafında, geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Bunların başlıcaları ibn, veled (çoğulu evlâd), ğulâm, sagîr, zürriyyet, hafede, ehl, âl, yetîm, rebâib... kelimeleridir. Kullanıldıkları yer ve üslûp bakımından genellikle bu kelimelerle henüz bulûğ çağına ermemiş insan kastedilmektedir⁵⁷. Bunun yanında gerek fıkıh kitaplarında gerekse çocuk gelişimi ve eğitimine yer veren bazı eserlerde, bu devrenin kendi içindeki gelişim safhaları dikkate alınarak her safhadaki çocuk için, hatta kız ve erkek çocuklar için ayrı ayrı kelimeler de kullanılmıştır. Yine Kur'an-ı Kerim bazı peygamberlerin ve sâlih kulların, Allah'ın kendilerine salih bir nesil, temiz bir soy ve soylarından O'na kulluk eden milletler vermesi için dua ettiklerini bildirmektedir⁵⁸. İnsanın çocuklara duyduğu sevginin ondaki fitrî duygulardan biri olduğunu açıklayan Kur'an-ı Kerim⁵⁹, bu eğilimi son derece tabii karşılayarak bütün Müslümanların dualarında Allah'tan, kendilerine göz nuru olacak eşler ve çocuklar vermesini niyaz etmelerini ister⁶⁰. Böylece insandaki neslini devam ettirme arzusu, İslâm'ın çizdiği sınırlar içerisinde kişinin kendisine ve bütün insanlığa faydalı olacak bir faaliyete kaynaklık yapar. Her ne kadar insanlar fazla mala ve çocuğa sahip bulunmakla kendi kendilerine yeterli, dolayısıyla güçlü ve üstün olacakları zannına kapılıyor ve bunu başkalarına karşı bir üstünlük sebebi olarak görüyorlarsa da⁶¹ Kur'an'a göre bu yanılığa düşenler için, dünya malı gibi çocuk da bir "*fitne*"⁶² Türkçe karşılığı ile "imtihandır". Bundan dolayı İslâm'da,

⁵⁷ Bkz. İbn Manzûr, **age**. ilgili maddeler.

⁵⁸ Bkz. Bakara Suresi, 2/128;

"Ey Rabbimiz! Bizi sana boyun eğenlerden kıl, neslimizden de sana itaat eden bir ümmet çıkar, bize ibadet usullerimizi göster, tevbemizi kabul et; zira tevbeleri çokça kabul eden, çok merhametli olan ancak sensin." Âl-i İmrân Suresi, 3/35–38;

"Orada Zekerîyya, Rabbine dua etti: Rabbim! Bana tarafından hayırlı bir nesil bağışla. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin, dedi."

⁵⁹ Bkz. Âl-i İmrân Suresi, 3/14.

"Kadınlara, oğullara, kantar kantar altın ve gümüşe, nişanlı atlar ve develere, ekinlere karşı aşırı sevgi beslemek insanlara güzel gösterilmiştir. Bunlar dünya hayatının nimetleridir, oysa gidilecek yerin güzeli Allah katındadır."

⁶⁰ Bkz. Furkân Suresi, 25/74.

"Ve onlar ki, "Ey Rabbimiz!" diye niyaz ederler, "Bize göz nuru olacak eşler ve çocuklar bahşet; bizi Sana karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için örnek ve öncü yap!"

⁶¹ Bkz. Hadîd Suresi, 57/20.

"Bilin ki (ey insanlar!) Bu dünya hayatı, sadece bir oyundan, geçici bir eğlence ve güzel bir gösteriden, birbirinizle büyüklük yarışı(na girişmenizden) ve daha çok servet ve çocuk sahibi olma hırsın(ız)dan ibarettir. Bu (dünya)nın durumu, (hayat getiren) yağmurun hikâyesine benzer: Yağmurun yeşerttiği bitki, toprağı ekenlere sevinç verir; ama sonra kurur ve sen onun sarardığını görürsün; sonunda toprak haline gelir. Ama öteki dünyada (insanın durumu ile ilgili ebedi hakikat açıkça ortaya çıkacaktır). (Ya) şiddetli azap yahut Allah'ın bağışlayıcılığı ve hoşnutluğu, çünkü bu dünya hayatı, kendini kandırmanın zevkin(i tatmak)tan başka bir şey değildir."

⁶² Bkz. Enfâl Suresi, 8/–28;

"Mallarınızın ve çocuklarınızın, aslında bir sınama olduğunu ve büyük ecrin Allah katında bulunduğunu bilin." Bazı

kişinin çocuk sahibi olması büyük sorumluluk gerektiren bir durum olarak değerlendirilmiştir. Nitekim ana baba ile çocuk arasındaki ilişkiler hem ahlâkî hem de hukukî yönden belli esaslara bağlanmıştır. Buna göre çocuğun varlığı ciddiye alınmalı, iyi bir insan ve samimi bir müslüman olarak yetişmesi için her türlü gayret ve fedakârlık gösterilmelidir. Çocuğun dünya ve âhiret mutluluğunu gözetmek, onu dünyaya getiren insanların önemle üzerinde durmaları gereken bir konudur. “*Ey iman edenler! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzu, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden koruyun...*”⁶³ meâlindeki âyet-i kerime ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’e ait “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz*”⁶⁴ meâlindeki hadis-i şerif de aynı şekilde bu büyük sorumluluğa dikkat çeker ve anne-baba bu sorumlulukta ortaktır⁶⁵. İşte bu noktada çocukların “duygular içerisinde daima yüksek duygular olarak sınıflandırılan”⁶⁶ dinî ve ahlâkî duygularının sağlıklı bir şekilde gelişim gösterebilmesi konusunda, aile bireyleri, eğitimciler ve eğitim kurumlarına önemli görevler düşmektedir.

Çocuk ve çocuk eğitimi konusu, diğer alanları ilgilendirmekle beraber, kesinlikle tefsir biliminin de göz ardı edemeyeceği mühim bir meseledir. Tefsir, vahyin insanla buluşturulması için bir vasıtaadır. Vahyin yani Kur’an-ı Kerim’in muhatabı tüm insanlardır. Modern psikoloji ve eğitim bilimleri, insan hayatını daha iyi anlaşılın ve üzerinde çalışılın diye bölümlere ayrılmıştır. Ancak şunu unutmamak gerekir ki insan dediğimiz varlık, bir bütündür. Bir bütün olarak insan da Kur’an-ı Kerim’in muhatabıdır. Dolayısıyla insan, gelişiminin her dönemiyle⁶⁷, tefsir biliminin çalışma alanındadır. Burada dikkat edilecek husus, muhatabın gelişim seviyesine uygun çalışmalar yapıp, verileri muhatabın seviyesinde sunabilmektir.

çevirilerde bu şekilde ele alınmıştır ancak “fitne” kelimesinin “imtihan, deneme” gibi anlamları olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

⁶³ Bkz. Tahrîm Suresi, 66/6.

“Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.”

⁶⁴ Buhârî, “Cum’a”, 11; Müslim, “İmâre”, 20

⁶⁵ Bkz. Buhârî, “Rikâk”, 17; Müslim, “İmâre”, 5

⁶⁶ Bkz. Özeri, **age**. s. 60; ayrıca bkz. Konuk, **age**. s. 10.

⁶⁷ Bkz. Hicr Suresi, 15/53,

*“Dediler ki: Korkma biz sana **bilgin bir çocuk** müjdelemekteyiz; Meryem Suresi, 19/12. ”*
*“Yahya, kitaba iyice sarıl! **Çocuk yaşta Biz kendisine bilgelik** vermiştik.”; Zariyat Suresi, 51/28.*

*“(Onlar yemeyince) Bunun üzerine içine bir tür korku düştü. "Korkma" dediler ve ona **bilgin bir erkek çocuk** müjdesini verdiler.”*

Bazen muhatap yaşlı bir insan veya bir yetişkin olabileceği gibi bazen de 4–6 yaş grubundaki bir çocuk da olabilir.

1.2. İSLAM'IN ÇOCUK GELİŞİM VE EĞİTİMİNE VERDİĞİ DEĞER

İnsan hayatı, normal şartlarda doğumla başlayıp ölüme kadar süren bir bütündür. Bununla birlikte gerek bedenî gerekse ruhî gelişim özellikleri yönünden kendi içinde rahat anlaşılması için ilmi disiplinler insanı yaş gruplarına ve farklı bazı dönemlere ayırmıştır. Genellikle çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak belirlenen bu dönemlerden her biri bir öncekinin etkisi altında oluşmakta, özellikle bireyin kişilik gelişiminin temelleri, çocukluk döneminde atılmaktadır. Zira çocukluk dönemi, bireyin davranış ve alışkanlıklarının büyük bir kısmının kazanıldığı evredir.

Ancak İslam eğitim anlayışı bu konuda farklı bir yaklaşım tarzı sergiler. İslam eğitim anlayışına göre, öğretim ana karnında başlar. Bir bakıma biz buna insan ruhunun doğum öncesi programlanmasıdır, diyebiliriz. Konuyu iyi anlayabilmek için, Kur'an-ı Kerim ile Hz. Peygamber'in bu husustaki görüşlerine beraberce yer vermemiz gerekmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.), çocuğun ana karnında geçirdiği safhaları anlatırken, çok önemli bir noktayı bize şöyle izah eder: *“Çocuk anne karnında 40 gün meni olarak bulunur, sonra bir kan pıhtısı, sonra bir et parçası durumuna gelir. Daha sonra da, Allah Teâla, bir melek gönderir de ona ruh üfler.”*⁶⁸ Aslında bu hadis, Hac Suresi'nin 5. ayetinin bir tefsiridir. Hadis bize, çocuğa anne karnında belli bir tekâmül gösterdikten sonra, insan ruhu üfürüldüğünü göstermektedir. Bu safhanın da 120. günden itibaren başladığını belirtmektedir. Çocuğun ana karnında hareket etmesi, bu hareketi ananın hissetmesi anı, ona insanî ruhun üfürüldüğünü ifade etmektedir. İşte Kur'an-ı Kerim ve İslam düşüncesinde önemli bir yer işgal eden "Elest Bezmi" ana karnında, çocuğa insan ruhunun üflendiği o anda başlamaktadır, sanıldığı gibi, Allah ruhları yarattığı zaman, onları bir araya toplayıp, onlara yönelttiği bir soru olarak başlamamıştır. Başka bir ifadeyle "Elest Bezmi" bir anda olup bitmiş bir olgu değildir. Sonra ruh Allah'tan bir parça olduğu için, yaratılmıştır denemez. Demek ki, "Elest Bezmi" devam etmektedir. İlk insanın yaratılışından itibaren Kıyamete kadar devam edecektir. A'raf Suresi'nin 172. ayetini dikkatle incelediğimizde, “Elest Bezminin” yaratılmadan önce değil, yaratıldıktan sonra, ama doğumdan önce olduğu esasını anlamış olacağız.

⁶⁸ Celaleddin es-Suyûti, *Camiu's-Sağîr*, (Mısır: 1929), c. I, s. 88.

“Hani kıyamet gününde, “Biz bundan habersizdik” demeyesiniz diye, Rabbin, Âdemoğulları'ndan, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” Onlar da, “Evet, buna şahit olduk” dediler.”⁶⁹ ayetin bu kısmı, Âdemoğlunun bellerinden zürriyetlerini aldığı andan itibaren kendilerini kendilerine şahit tutarak “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” sorusunu sormuştur. “Zuhur ” kelimesi, babadan meni, anadan yumurtanın alınması ile “Zürriyyet ”in teşekkül etmesinin gerçekleştiğini ifade etmektedir. Başka bir deyişle, yaratılma olayından sonra bu sorunun sorulduğunu ve bunun da Hz. Peygamber (s.a.v.)’in 120. günde insan ruhunun üfürülmesi olgusuna uygun düştüğünü anlıyoruz. Ruh bedene girince, Allah onu bu soruyla programlamaktadır. Ayetin devamında bu öğretim faaliyetinin neden dolayı yapıldığı anlatılarak, insanın ahirette bundan habersiz olduğu mazeretini ve sorumluluğu, sonradan aldığı eğitime yüklememesinin, önemini göstermek istemiştir. İnsan dünyaya gelip, Allah’ını inkâr edince, doğmadan önce kendisine öğretilen bilgiye ters bir harekette bulunmaktadır. Bir bakıma, programlanan şuur altını bozacak bir virüse yakalanmış olmaktadır. Bu virüs, insanı “Elest Bezmi”nin dışına atan herhangi 'bir fikir, öğreti, ideoloji ve eğitim olabilir. Bir bilgisayar programını bozan virüs gibi, onun da bilinçaltı programı bozulmaktadır. İşte ilahi öğretim, ana karnında başlayarak, beşeri öğretimin hangi doğrultuda yürüyeceğine rehberlik etmektedir⁷⁰.

Bu noktada diyebiliriz ki, İslam eğitimi ile Batı eğitim sistemleri arasında derinlemesine esaslı farklar vardır: İslam eğitimi doğum öncesinden başlamaktadır. İnsanı “tabiat ananın” ürünü değil de, ilahi iradenin meyvesi olarak görmektedir. Yaratılıştaki unsurların meydana geldikleri maddelerin helal ve haram olmasına çok büyük önem vermektedir. Ana-babanın karakterinin çocuklarına tesir edeceğine inanır. İlköğretim faaliyetinin “Elest Bezmi” ile başladığını ön görmektedir. İnsanın bilinçaltının bir nevi programlanması şeklinde ele aldığı “Elest Bezmi”ni eğitim için bir hareket noktası olarak kabul eder. Eğitimde ilahi müdahaleyi zorunlu görür. İlahi

⁶⁹ A’raf Suresi, 7/172.

⁷⁰ Bayraktar Bayraklı, “İslam Eğitimi İle Batı Eğitim Sistemleri Arasındaki Temel Farklar”, MÜİF Dergisi, Sayı-Yıl: 7-8-9-10/1989-1990-1991-1992, (İstanbul:1995), s. 524.

müdahalenin "dua" yoluyla elde edilebileceğine inanır. Yukarıda zikredilen prensip ve metotları Batı eğitim sistemlerinde bulmak mümkün değildir⁷¹.

Bu açıdan çocukluk döneminde verilecek yeterli ve doğru eğitim, hatta doğumdan önce alınacak tedbirler, çocuğun psikososyal ve dini gelişimi açısından son derece önemlidir. Din, insan için, hem psikolojik bir ihtiyaç, hem de, insanın yüce değerlerinin kaynağıdır. Bu ihtiyaç tam karşılanmazsa kişinin bu yönü zayıf kalacak, bu yönü zayıf olan bir kişi de kendisinden beklenen bazı görevleri gereği gibi yerine getiremeyecektir⁷². Birçok yetenekle donanmış halde dünyaya gelen çocuk, dini ve sosyal çevreden aldığı bu uyarıcılarla gelişir. Bundan dolayı İslâm'da, kişinin çocuk sahibi olması büyük sorumluluk gerektiren bir durum olarak değerlendirilmiştir. Nitekim ana baba ile çocuk arasındaki ilişkiler hem ahlâkî hem de hukukî yönden belli esaslara bağlanmıştır. Buna göre çocuğun varlığı ciddiye alınmalı, iyi bir insan ve samimi bir Müslüman olarak yetişmesi için her türlü gayret ve fedakârlık gösterilmelidir. Çocuğun dünya ve âhiret mutluluğunu gözetmek, onu dünyaya getiren insanların önemle üzerinde durmaları gereken bir konudur. Tahrîm suresindeki;

*“Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, çok katı, güçlü, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildiklerini yapan melekler vardır.”*⁷³ meâlindeki âyet ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ait *“Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz.”*⁷⁴ meâlindeki hadis de aynı şekilde bu büyük sorumluluğa dikkat çeker ve anne-baba bu sorumlulukta ortak⁷⁵. Bu sorumluluğun çocuk açısından sonucu onun ana-baba üzerinde bazı haklara sahip olmasıdır ki bunlardan birisi de çocuğa iyi bir terbiye vermektir. Bu konuda bir hadis-i şerifte, *çocuğa güzel bir isim ve iyi bir terbiye vermek, çocuğun babası üzerindeki hakları arasında zikredilir*⁷⁶.

⁷¹ Bayraklı, **agm.** s. 528.

⁷² Habil Şentürk, **Din Psikolojisi**, (İstanbul: Esra Yay. 1997), s. 166.

⁷³ Tahrîm Suresi, 66/6.

⁷⁴ Buhârî, “Cum'a”, 11; Müslim, “İmâre”, 20.

⁷⁵ Buhârî, “Rikâk”, 17; Müslim, “İmâre”, 5.

⁷⁶ İbn Mâce, “Edeb”, 3.

Hayatın anlamını keşfetme ve yakalama sürecinde olan çocuğun, en mükemmel şekilde yetişmesi, ihtiyaç duyduğu bütün insanî ve ahlâkî faziletleri, sosyal kural ve davranışları, dinî inanç ve değerleri öğrenmesi için ana babanın bütün imkânlarını kullanarak gayret sarfetmeleri gerekir. Çünkü inanç ve kanaatler, davranışların iç dünyamızdaki kökleridir ve birçok önemli fonksiyonlara hizmet ederler. Bunlar ferdin kişiliğine bir devamlılık, onun günlük idrak ve faaliyetlerine bir mana verir, çeşitli hedefleri elde etmesine yardımcı olurlar⁷⁷. İnanma hayatın dayandığı temel bir noktadır. İnsan, davranışlarındaki bütünlüğe ancak inançları sayesinde ulaşır. Çocuğun hem dünya hem de âhîret mutluluğunu hedef alan böyle bir terbiye, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından ana-babanın çocuğuna bırakacağı “*en güzel miras*” olarak nitelendirilmiştir⁷⁸. Terbiyede çocuğa sevgi, şefkat ve anlayışla muamele etme İslâm eğitim sisteminin en belirgin özelliğidir. Çünkü çocuğun muhtaç olduğu en temel üç esas; sevgi, ilgi ve bilgidir. Bunu en açık şekilde Hz. Peygamber (s.a.v.)’in çocuklarla ilişkilerinde ve bu konudaki tavsiyelerinde görmek mümkündür. Çocuklara karşı derin bir sevgi ve şefkat besleyen, onlarla yakından ilgilenen Hz. Peygamber (s.a.v.) çocuğu ciddiye alıp seviyesine inmeyi ve problemlerini dinleyerek yönlendirmeyi öğütlemiştir⁷⁹. Hz. Peygamber (s.a.v.) her fırsatta çocukları kucağına alır, öper ve okşardı. Bir defasında torunlarını öperken kendisini gören Akra‘ b. Hâbis’in bunu yadırgayarak: “*Benim on çocuğum var, hiçbirini de öpmedim*” demesine karşılık, Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Merhamet etmeyene merhamet edilmez!*” cevabını vermiştir⁸⁰. Başka bir hadiste, çocuklara gösterilen sevgi ve ilginin merhamet duygusunun tabii bir sonucu olduğu belirtilerek herhangi bir şekilde bu duygudan mahrum kalmanın normal bir durum sayılmayacağına işaret edilmektedir⁸¹.

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, çocuklara karşı sevgi ve şefkat duygularının köreldiği bir toplumda Resûl-i Ekrem (s.a.v.)’in ortaya koyduğu öğretisi, çocuklara ve gençlere verilen değer ve önemi ifade eder. Sahih hadis kitaplarında Hz. Peygamber (s.a.v.)’in çocuklara sevgi ve ilgisini gösteren çok sayıda rivayet bulunmakla birlikte, çocukları hoş tutma ve onların arzularını yerine getirme

⁷⁷ Habil Şentürk, **İbadetin Mahiyeti Ve Şahsiyet Gelişmesindeki Fonksiyonu**, (İzmir: DEÜİFD, II, 1985), s. 224.

⁷⁸ Tirmizî, “Birr”, 33.

⁷⁹ İbn Mahled, **Ahbârü’s-sığâr**, el-Akademiyeye nşr. Abdullah Kennûn (Rabat: 1986), c. III, s. 135.

⁸⁰ Buhârî, “Edeb”, 18; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 144; Tirmizî, “Birr”, 12.

⁸¹ İbn Mâce, “Edeb”, 3.

konusuna önem veren Hz. Peygamber (s.a.v.)'in namaz kılarken ve insanlara hitap ederken bile, bu tutumunu değiştirmedigini haber veren çok sayıda hadis mevcuttur⁸².

Çocuk masumiyeti, safiyeti temsil eder. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.) her çocuğun İslam'ı kabul etme fitratı üzere doğduğunu bildirmiştir⁸³. İslâm'a göre çocuk temiz bir yaratılışla ve günahsız olarak dünyaya gelir (fitrat); ona şekil veren ana-baba ve sosyal, kültürel çevredir. Doğan her çocuk İslam'ı kabul etme fitratı üzere doğar. Çünkü çocuk rabbine teslim olmuştur ve onda masumiyet, safiyet, günahsızlık vardır. Çocuğun, büyüklerin telkin ettikleri değerleri ve davranış modellerini içten benimsemesi ve hayatı boyunca kendilerine bağlı kalması, her şeyden önce kendisini yetiştiren insanları sevmesi ve onlara inanıp güvenmesiyle mümkündür⁸⁴. Bu sonucu doğuracak bir davranışla çocuklara yaklaşmak ise büyüklerin görevidir. Bu açıdan bakıldığında, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in karşılaştığı çocuklara selâm verip onların hal ve hatırını sorması⁸⁵, okşayıp bağrına basması, zaman zaman çocukları, özellikle de torunlarını omuzuna ve sırtına bindirmesi⁸⁶, hatta hoşlanacakları lakaplar takmak suretiyle çocuklarla şakalaşması ve onları eğlendirmesi⁸⁷, şeklindeki davranışlarının ne ifade ettiği daha iyi anlaşılır.

Çocuk, sosyal ve fiziksel çevrenin etkisiyle şekillenir. Bu öğelerden herhangi birinde oluşabilecek bir aksaklık ve noksanlık, hayatı boyunca onda olumsuz bir biçimde etkisini gösterir. Allah'ın emanet ettiği bu varlıklara ilgiyle yaklaşım, onları bilgiyle en güzel biçimde eğitmek ve sevgiyle terbiye edip kendi içinde uyumlu, inançlı ve çevresine faydalı birer fert olarak yetiştirmek gerekir. Bu yüzden İslam âlimleri çok eski dönemlerden beri çocuğun eğitime ve terbiyesine büyük önem vermişlerdir. Çocuk gelişimi ve terbiyesi konusunda anne babalara rehberlik edecek ilk eserler arasında, Keykavus'un *Kabusnâme'si*, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Marifetnâmesi* ve Gazzâli'nin *Ey Oğul* adlı kitapçığı sayılabilir. Bu eserlerde çocuğun karşılaşacağı sorunlardan bahsedilmiş, hatta beslenmesine, hastalıklarına,

⁸² Müsned, c. IV, 51; Buhârî, "Edeb", 18; Müslim, "Mesâcid", 42; İbn Mâce, "Tahâret", 135; Tirmizî, "Menâkıb", 50, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 22; Nesâî, "İftitâh", 172, "Cum'a", 30.

⁸³ Bkz. Buhârî, "Cenaiz", 80, 92, 93; Müslim, Cilt: III, s. 2048; Malik, s. 241.

⁸⁴ Bkz. Hâbil Şentürk, *Din Psikolojisine Giriş*, (İstanbul: İz Yay. 2010), s. 57-74.

⁸⁵ Buhârî, "Edeb", 81, "İsti'zân", 15; Müslim, "Selâm", 15.

⁸⁶ Buhârî, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 22; İbn Mâce, "Edeb", 3; Tirmizî, "Menâkıb", 9.

⁸⁷ Müsned, c. II, 532; Buhârî, "İlim", 18; Ebû Dâvûd, "Tereccül", 15; Tirmizî, "Birr", 57.

oyun ve dinlenmesine, dini ve ahlâki eğitimine kadar çok geniş bir yelpazede bilgiler ve öğütler verilmiştir.

Gazzâli *Kimyâ-yı Sa'âdet* adlı eserinde çocuk büyütme ve terbiye etmek hususunda birçok bilgiye ve tavsiyeye yer vermiştir. O, çocuğun anne babanın elinde bir emanet olduğunu, çocuk kalbinin kıymetli bir cevher gibi tertemiz olduğunu belirtir. Çocuk, Gazzâli'ye göre mum gibi her şekli alabilir ve temiz bir toprak gibi ne tohum atılırsa, büyür⁸⁸.

Çocuğun eğitim ve öğretiminde iki temel özellik önem arz etmektedir. Bunlardan ilki, gelişim aşamalarının dikkate alınıp her aşamanın özelliğine uygun düşecek bilgi ve davranışın tadrîcî olarak çocuğa kazandırılmasıdır. Örneğin, müslüman eğitimcilere göre utanma duygusu, akıl ve vicdanın gelişme belirtisi sayıldığından, temyiz çağı denilen bu yaşta, çocuğun gelişim sürecinin dikkatle gözlenmesi ve kontrol altında tutulması gerekir⁸⁹. Çocuğun eğitim ve öğretiminde ikinci önemli nokta kişisel farklılıkların dikkatle korunması ve her çocuğa kendi kabiliyetine uygun olan bilgi ve davranışın kazandırılmasıdır. Kendisinden kabiliyetinin dışında veya üstünde bir iş yapması istenen çocuk normal başarı düzeyine de ulaşamaz. Bu konuda İbn Kayyim, çocuğa kabiliyetleri dışında bir görev yüklemenin onu yıpratmaktan ve aslında yatkın olduğu konularda da başarısız hale getirmekten başka bir sonuç vermeyeceğini söyler⁹⁰.

İslam bilginlerine göre çocuğun kendisine söylenenleri tam olarak anladığı ve kendi düşüncelerini az çok ifade edebildiği yaşlardan itibaren dinî esasların öğretimi yapılabilir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, “*Çocuklarınıza önce 'lâ ilâhe illallah' cümlesini öğretiniz*” şeklinde tavsiyede bulunduğu nakledilir⁹¹. İslâm eğitiminin tadrîcîlik, sevgi ve ikna gibi pedagojik metotları esas aldığı görülmektedir. Nitekim çağdaş pedagojinin ilkelerine göre de korkutucu, ürkütücü, emredici tutumlar çocuk için hem anlaşılmazdır hem de yıpratıcıdır. Çocuğun sevgiye, iyi

⁸⁸ Gazzâli, *Kimya-yı Saadet*, Çev: Ahmet Serdaroglu (İstanbul: Bedir Yayınevi), s. 406–407.

⁸⁹ İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk*, (Kahire: 1299), s. 23.; Gazzâli, *İhyâ'* (İstanbul: 1318), c. III, s. 66; Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî* (Bulak: 1208), c. II, s. 33-34.

⁹⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tuhfetü'l-mevrûd bi-ahkâmi'l-mevlûd* (Beyrut: 1403/1983), s. 171.

⁹¹ İbn Mahled, s. 142; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 158.

örneklere, açıklayıcı doğru bilgilere ihtiyacı vardır. Bunların yerli yerinde uygulanması ölçüsünde onun dinî eğitim ve öğretimi de başarıya ulaşacaktır⁹².

Dinî hayat ve din eğitimi açısından, çocukların statüsü konusunda İslâm âlimleri çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre çocuklar her türlü yazının yazılabileceği boş bir levha gibi iman veya küfür niteliğinden soyutlanmış, ancak her birini kabul edebilecek bir tabiatta doğarlar. Mu'tezile ile Mâtürîdiyye âlimlerinin çoğunluğuna ve bazı Eş'ariyye kelâmcılarına göre ise her çocuk, mükellef olduğu anda yüce bir varlık tarafından yaratıldığını bilecek bir güce sahiptir, bu güce de akıl yürütme yeteneğinden ibarettir. Âhiretteki ilâhî mükâfat ve ceza doğuştan sahip olunan özelliklere değil dünyaya geldikten sonra benimsenen inançlara ve işlenen fiillere bağlıdır. Din de sonradan iradî bir seçimle benimsenir ve yaşanır. Başta Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye olmak üzere Selefiyye âlimlerinin çoğunluğu, her çocuğun müslüman olmasını gerektirecek bir yaratılışa sahip olduğunu kabul eder. Özellikle İbn Teymiyye'ye göre çocuklar Allah'ın varlığını, birliğini ve yegâne mâbud olduğunu bilme imkânı verecek yaratılışa olduklarından bir anlamda mârifetullah konusunda zaruri bilgiye de sahip kılınmışlardır. Çocuğun biyolojik yapısı, bünyesi için faydalı olan gıdalara karşı tabii bir temâyül göstermesini sağladığı gibi ruhî yapısı da yaratıcısına inanmaya ve tapınmaya karşı onda hem etkili, hem de sürekli bir arzu meydana getirir. Eğer çocuk böyle bir yaratılışa sahip kılınmasaydı peygamberlerin daveti insanlarda ilgi uyandırmaz ve sonuçta peygamberler dinî tebliğlerinde başarısız olurlardı⁹³. Dolayısıyla her durumda, çocuğun ruh ve beden özellikleri dikkate alınarak kendisine yaklaşılmalı, çocukların henüz dinen yükümlülük çağında olmadığı, göz önünde bulundurularak eksikleri ve hataları olumlu bir yolla giderilmelidir. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eğitim metodu mutlaka örnek alınmalı ve çocuklara O'nun rol model olarak sunulması sağlanmalıdır.

1.2.1. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Çocuk Eğitimi

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünneti, İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i pratik hayata uygulamada büyük önem taşımaktadır. Hayatta karşılaşılan

⁹² Hayati Hökelekli, "Çocuk" mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, (İstanbul: TDV: Yay. 1993), c. 8, s. 355.

⁹³ Şevki Yavuz, "Çocuk", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 8 (İstanbul: 1993), s. 359.

problemleri çözmeye, bir konu üzerinde çalışıp bilgi üretmeye, cevabı aranacak sorulardan biri de, “Acaba Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bu konudaki uygulamaları nasıldır, sözleri nelerdir?” olmalıdır. Çünkü insanlığa rehber olarak gönderilen Hz. Muhammed (s.a.v.)’in, Müslümanlara hayatın her alanında örnek olduğu Kur’an-ı Kerim’de açıkça bildirilmektedir:

“Gerçek şu ki, Allah’ı ve Ahiret Günü’nü (korku ve umutla bekleyen) ve O’nu her daim anan kimseler için Allah’ın Elçisi güzel bir örnek teşkil eder.”⁹⁴

Tebliğ ettiği ve bütün insanlığa sunduğu mesajı ile hayatın her alanına ışık tutan Hz. Peygamber (s.a.v.), hiç şüphesiz eğitim-öğretimle ilgili olarak da, birçok söz ve uygulamada örnek ve rol modeldir. *“Ben öğretmen olarak gönderildim.”⁹⁵* sözüyle, yaptığı işin bizzat eğitim-öğretim olduğunu⁹⁶ vurgulamış; ailede, camide ve diğer alanlardaki uygulamalarıyla da eğitim-öğretim faaliyetinin bizzat içinde olduğunu her zaman göstermiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.), bir yandan İslam dininin herkese ve her kitleye ulaşması için uğraşırken, öte yandan kendisine inanan insanların ve onların çocuklarının eğitim-öğretimiyle de meşgul olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in rahmet olma özelliğini topluma kazandırma çalışmasına, bir eğitim yöntemi olarak baktığımızda, onun en çok “örnek olma” ve “yaparak-yaşayarak öğretme” yöntemleri ile benzeştiğini söyleyebiliriz. Hz. Muhammed (s.a.v.)’in hayatının tamamı mükemmel bir örnektir. Onun bu durumu İslâm prensiplerini anlatmak için bir öğretim metodudur. Çocukların eğitim öğretimiyle ilgili hem kendisi bazı uygulamalar gerçekleştirmiş, hem de bu konuda bazı talimatlar vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in çocuklarla olan ilişkilerine değinmemiz, onun bu konudaki rol model yönünü anlamamızı kolaylaştıracaktır.

Hız. Peygamber (s.a.v.)’in çocuklarla olan ilişkilerine baktığımızda; onlara karşı büyük bir sevgi ve hoşgörü içerisinde olduğunu, onlara değer verdiğini,

⁹⁴ Ahzab Suresi, 33/21.

⁹⁵ İbn Mâce, “Mukaddime”, 17/229.

⁹⁶ Bkz. Bakara Suresi, 2/151

“ Nitekim size, mesajlarımı iletmesi, sizi arındırması, vahiy ve hikmeti bildirmesi ve bilmediklerinizi öğretmesi için içinizden bir elçi gönderdik.”

selamlaşp hal hatır sorduğunu, arzu ve isteklerini dikkate aldığı, aralarında adaleti gözettiğini, onlarla şakalaştığını vs. görmekteyiz⁹⁷. Dikkat edilirse yukarıda saymaya çalıştığımız hususlar çocuklarla iletişim açısından son derece önemli konulardır. Bu durumda; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in “*Muhammed'ül-Emin*” olarak tanınması, mesajını yetişkinlere ulaştırmada kendisine büyük kolaylık sağladığı gibi, çocuklarla olan olumlu insani ilişkileri de, onların eğitimlerinde kendisini başarılı kılmıştır. Başarılı bir mesaj alışverişinde olumlu insani ilişkilerin büyük rol oynadığı, günümüzde üzerinde durulan konular arasında yer almaktadır⁹⁸. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in eğitiminde bizzat göstererek ve uygulayarak öğretme, belirgin şekilde görülen bir özelliktir. O öğüt vermekten çok, tatbikata önem vermiştir. Zaten yapılmasını tavsiye ettiği bir şeyi kendisi tatbik etmeyen bir insanın düştüğü çelişkiyi Kur'an-ı Kerim şöyle ifade eder:

*"Ey inanlar! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz!"*⁹⁹ Bu noktada okuduğumuz ayette, teori ile pratiğin arasındaki irtibatın çok kuvvetli olması gerektiği, bizzat eğitimci tarafından tatbik edilmeyen tavsiyelerin, muhatap üzerinde istenilen müspet etkiyi ortaya çıkaramayacağı ve bunun bir tutarsızlık olduğuna işaret edilmektedir. Nitekim “*âlemlere rahmet olarak gönderilen*”¹⁰⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.), insanlar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin, her yaştan, her kabileden ve her sınıftan insanla olumlu insani ilişkiler kurmaya ve bunu yaparken de örnek olmaya büyük önem vermiştir. Dolayısıyla iyi bir müslüman olmanın yolunun, iyi bir insan olmaktan ve güzel örnek olmaktan geçtiği söylenebilir. İşte her konuda olduğu gibi çocukları eğitime konusunda da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in insani değerlere önem verdiğini; onları sevdiğini, adaletli davrandığını, hoşgörüsüyle muamelede

⁹⁷ Konuyla ilgili hadisler için bkz. Ebu Davud, “Selam”, 4, Edeb 66; Buhari, “Edeb”, 18, “Cenaiz”, 44, “Nikah”, 12; Müslim, “Fedail”, 63 ve 65; Tirmizi, “Menakib”, 31 ve 50; İbn Mace, “Edeb”, 14; Darimi 2/189; el-Hâkim, “Müstedrek”, 1/62.

⁹⁸ Bkz. Haluk Yavuzer, **Çocuk Eğitimi El Kitabı**, (Sekizinci baskı. İstanbul: 1999), s. 11; Phillip Mountrose, **Çocuklarla ve Gençlerle İletişime Geçmenin 25 Yöntemi** Çev. Fatma Can Akbaş (İstanbul: 2000), s. 57; Leyla Navaro, “Çocuklarla İletişim Nasıl Kurulur”, **Ana-Baba Okulu**, (Beşinci baskı, İstanbul: 1995), s. 129-140; Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan ve İnsanlar**, (Yedinci baskı, İstanbul: 1988), s. 173 vd.; Jonathan Freedman, ve ark., **Sosyal Psikoloji**, Çev. Ali Dönmez (İstanbul: 1989), s. 299.

⁹⁹ Saff Suresi, 61/2.

¹⁰⁰ Bkz. Enbiya Suresi, 21/107.
gönderdik.”

“Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak

bulduğunu, onlara değer verdiğini, kişisel gelişimlerini tamamlamaları konusunda onlara yardımcı olduğunu vs. özellikle belirtmek gerekir.

H. Peygamber (s.a.v.)'in, çocukların eğitiminde üzerinde ehemmiyetle durduğu ve dikkat ettiği husus, pedagojik ve psikolojik hedefleri önemseyerek, onların temel gelişimlerine uygun bir yol izlemesidir. Çocukların temel gelişimleri söz konusu olduğunda; dil, beden, sosyal, duygusal, zihinsel vb. gelişimler anlaşılabilir. Çocuğun bu gelişim alanlarında gerekli olgunluğa erişmesi, onun ilerideki hayatında başarılı olmasını da beraberinde getirecektir. Dolayısıyla Rasulullah (s.a.v.), çocukların eğitimleriyle ilgili uygulamalarında, söz konusu gelişimlerin tamamlanması yönünde hareket etmiştir.

Çocuğun temel gelişim özellikleri ve psikolojisini, anne-baba da yürüteceği eğitim faaliyetinde göz önünde bulundurmalıdır. Çocuk psikolojisi hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan ebeveynin eğitim-öğretimde birtakım hatalara düşmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle ebeveyn, çocuk psikolojisine dair bilgiler edinmeli ve çocuğun ruhî yapısını tanımaya çalışmalıdır. Çünkü H. Peygamber (s.a.v.)'i eğitim-öğretimde başarılı kılan faktörlerden biri de muhatabını tanıması ve eğitimini ona göre yapmasıydı¹⁰¹. Çünkü çocuğu tanımak, onun ruh ve beden gelişimini doğru olarak tespit etmek, eğitim-öğretim yapabilmenin ilk şartıdır. Özellikle din eğitimi gibi hassas bir konuda, çocuğun psikolojik yapısının çok iyi bilinmesi elzemdir. Rousseau bu gerçeği, "*Çocuk zekâsını çok iyi tanıyan bir zihnin, onlara mahsus bir akâid kitabı yazmasını pek isterim*"¹⁰² ifadesiyle dile getirmektedir. Bu açıdan çocukluk döneminde verilecek yeterli ve doğru eğitim, çocuğun psikososyal ve dini gelişimi açısından son derece önemlidir. Birçok yetenekle donanmış halde dünyaya gelen çocuk, dini ve sosyal çevreden aldığı uyarıcılarla gelişir.

Rasulullah (s.a.v.) uygulamalarında, çocukların sosyal, fiziksel ve duygusal yönden gelişimini tamamlamış ve kendine güveni olan bir kişiliğe sahip olmaları için, gerekli hassasiyeti göstermiştir. H. Peygamber (s.a.v.)'in, çocuklara yaptığı ikramlar, onlarla konuşma şekli, selamlaşması, topluluk içerisinde söz hakkı tanıması, aralarında adaletli davranmayı tavsiye etmesi, biatlarını kabul etmesi,

¹⁰¹ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öcal, **Temel Eğitim ve Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**, s. 87-88.

¹⁰² Jean Jacques Rousseau, **Emil Yahut Terbiyeye Dair** Çev. H. Z. Ülken, A.R. Ülgener, S. Güzey (Altıncı baskı, İstanbul: 1966), s, 297.

yerine göre bir yetişkin gibi onları muhatap alması, hatta çocukların dil gelişimini sağlamadaki uygulamaları dikkat çekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yetiştiği toplumda, çocukların ve büyüklerin, dili doğru ve düzgün konuşmalarına büyük önem verildiğini biliyoruz. Gerek İslamiyet'ten önce gerekse daha sonra, o günkü toplumda çocukların; havası iyi, suyu tatlı, nemsiz-kırsal bölgelere gönderilerek sağlıklı yetişmeleri ve dili güzel konuşmaları amaçlanmakta idi. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisi dahi çocukluğunda bu maksatla bir sütanneye verilmişti¹⁰³. Rasulullah (s.a.v.)'in dil konusundaki bu hassasiyeti daha sonra da devam etmişti¹⁰⁴.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in insani değerlere önem vermesi, çocukları sevmesi, adaletli davranması, hoşgörüle muamelede bulunması, onlara değer vermesi, kişisel gelişimlerini tamamlamaları konusunda onlara yardımcı olması hakkında pek çok örnek verilebilir. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Muhammed İbn Rebi (r.a.): *"Ben beş yaşındayken Hz. Peygamber (s.a.v.) bir kovadan ağzına su alarak püskürttü" diye, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisiyle şakalaştığını rivayet etmektedir*¹⁰⁵. Yine Enes (ra)'ın: *"Hz. Peygamber (s.a.v.) çocuklarla şakalaşmada insanların en ileride olanıdır."*¹⁰⁶ diye rivayet ettiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, henüz küçük yaşta olan İbn Seyyad'ı muhatap alarak, kendisinin Allah'ın elçisi olduğunu kabule çağırdığını¹⁰⁷, yine hizmetinde bulunan Yahudi çocuk hastalanınca onu ziyarete gittiğini ve İslâma davet ettiğini ve çocuğun da babasından izin alarak Müslüman olduğunu¹⁰⁸, hadis kaynaklarından öğrenmekteyiz.

Bütün bu örneklerden ve diğer hadislerden ortaya çıkan sonuç; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çocuklara karşı davranışlarının çocuğu sevme, psiko-sosyal gelişimini sağlama, kişilik kazandırma, zihni gelişimlerini sağlama gibi, pedagojik ve psikolojik hedefleri dikkate aldığıdır. Çocuğun bu ruhsal ve sosyal gelişimlerinin hedeflenmesinin yanı sıra, bedensel gelişimini sağlayacak tavsiyelerin de, hadislerde

¹⁰³ Bkz. Hüseyin Algül, **İslam Tarihi**, c.1 (İstanbul: 1986), s. 133.

¹⁰⁴ Bkz. Buhari, "Nikâh", 28; Müslim, "Fedâilu's-Sahabe", 157; el-Halebi, **Merâtibu'n-Nahviyyîn**, s. 5-6.

¹⁰⁵ Buhârî, "İlim", 18.

¹⁰⁶ Taberâni, **el-Mu'cemu's-Sağir**, 2/39.

¹⁰⁷ Buhârî, "Cihad", 182; Tirmizi, "Fiten", 63.

¹⁰⁸ Ebu Dâvud, "Cenâiz", 5.

yer aldığını söyleyebiliriz. Bedensel gelişimle alakalı olan; gerekli besinlerin verilmesini, sağlık kurallarına uyulmasını ve yeterli uykunun alınmasını izah eden hadisler de mevcuttur. Bunlar; “Yemeğe başlamadan önce ve yedikten sonra ellerin yıkanması¹⁰⁹, besmele ile başlayıp¹¹⁰, duâ ile bitirilmesi¹¹¹, yüzükoyun yatarken yenilmemesi¹¹², sağ elle¹¹³, önünden ve tabağın kıyısından alınması¹¹⁴, ellerin sağa sola dayanmaması¹¹⁵, suyun üç solukta içilmesi¹¹⁶, soğan ve sarımsak gibi koku yapan gıdaların çiğ olarak yenilip etrafın rahatsız edilmemesi¹¹⁷, sofraya konan yemek hoş gitmese dahi tenkit edilmemesi, ekmeğin küçük parçalara bölünmesi¹¹⁸, kırıntı döküntü şeklinde yemeğin atılıp israf edilmemesi¹¹⁹, suyun bardağın kırık yerinden içilmemesi¹²⁰, su ve yemek kaplarının içine üflenmemesi¹²¹, yemeğin çok sıcak yenilmemesi¹²²” şeklinde sıralanabilir.

Çocuğun bedensel gelişimi için gerekli olan diğer önemli bir konunun da, çocuğun bedenine hareket imkânı tanıyan, oyun olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle çocuğun toprakla rahatça oyun oynamasını teşvik eden Hz. Peygamber (s.a.v.)’in çocuklara biniciliğin öğretilmesini ve yapılan müsabakalara götürülmesini tavsiye ettiğini¹²³ hadislerde görmekteyiz. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetinde çocukların oyunla iç içe olmaları gerektiğini, bedeni gelişimleri yanında, sosyal, duygusal, zihinsel vb. gelişimlerine katkı sağlamasının mümkün olabileceğini anlamaktayız. Bu oyunlar, hem çocuğun hoş vakit geçirip kendi kabiliyetini geliştirebilecek hem de çocuğun ilerideki hayatında faydası olacak bilgiler öğrenmesine yardımcı olacak niteliktedir. Çocuğun toprakta serbestçe oynamasının teşvik edilmesini, hoş zaman geçirip kabiliyetini geliştirmesine, yüzme, atıcılık, koşma, binicilik vb. oyunların

¹⁰⁹ Tirmizî, “Et’ime”, 39; Ebu Dâvud, “Et’ime”, 12.

¹¹⁰ Ebu Dâvud, “Et’ime”, 16.

¹¹¹ Ebu Dâvud, “Et’ime”, 53.

¹¹² Ebu Dâvud, “Et’ime”, 19.

¹¹³ Buhârî, “Et’ime”, 2; Ebu Dâvud, “Et’ime”, 20.

¹¹⁴ Hâkim, 4/116; İbnü Mâce, “Et’ime”, 12.

¹¹⁵ Ebu Dâvud, “Et’ime”, 17.

¹¹⁶ İbn Mâce, “Eşribe”, 18.

¹¹⁷ Ebu Dâvud, “Et’ime”, 41.

¹¹⁸ Buhârî, “Et’ime”, 20; Müslim, “Eşribe”, 187.

¹¹⁹ İbn Mâce, “Et’ime”, 13.

¹²⁰ Ebu Dâvud, “Eşribe”, 161.

¹²¹ Müslim, “Eşribe”, 121.

¹²² Dârimi, “Et’ime”, 17, Münâvi, **Feyzü’l-Kadir**, 5/19–20.

¹²³ Nesâî, “Kitabu’l Hayl”, 13–14.

teşvik edilmesini de ilerideki yaşlarında kendisine gerekli bilgileri kazanmasına vesile olacak oyunlara örnek olarak verebiliriz¹²⁴.

1.2.2. Çocuğa Kur'an-ı Kerim Öğretimi ve Amaçları

Kur'an-ı Kerim okumanın ibadet oluşu, okuyanın övülmesi ve ibadet esnasında okunması hususunda; Kur'an-ı Kerim'de, hadis kaynaklarında ve muhtelif kaynaklarda oldukça geniş bilgi verilmektedir. Bu konuda herhangi bir yaş tahdidi de belirlenmemiştir. Kur'an-ı Kerim'deki açık ayetler, bize konunun önemini göstermektedir. Örneğin:

*“Sana vahyedilen **Kitabı oku** ve namaz kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir. Allah yaptıklarınızı bilir.”*¹²⁵

*“Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıkta (Allah için) gizli ve açık sarf edenler, asla zarara uğramayacakları bir kazanç umabilirler. Çünkü Allah, onların mükâfatlarını tam öder ve lütfundan onlara fazlasını da verir. Çünkü O, çok bağışlayan, şükürün karşılığını bol bol verendir.”*¹²⁶

¹²⁴ İsmail Sağlam, “Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar”, **UÜİF Dergisi**, Cilt- Sayı: 11-2 (Bursa: 2002) s. 167-190.; Çocuğun temel gelişimlerini tamamlayabilmesi için nelerin yapılması gerektiği konusunda geniş bilgi için bkz. İsmail Sağlam, “Okul Öncesi Eğitimde Sözlü Öğretim Etkinlikleri ve Din Eğitimi”, **UÜİF Dergisi**, Cilt-Sayı: 10-1 (Bursa: 2001), s. 195-208; İsmail Sağlam, “Okul Öncesi Eğitimde Oyun Etkinlikleri ve Dini Motifler” **Mehir Aile Dergisi**, Yıl 2, Sayı 1 (Konya: 2002), s. 39-50; İsmail Sağlam, “Okul Öncesi Eğitimde Taklit Etkinlikleri ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi” **UÜİF Dergisi**, Cilt-Sayı: 9- 9 (Bursa: 2000), s. 557-564.

¹²⁵ Ankebut Suresi, 29/45.

¹²⁶ Fâtır Suresi, 35/29-30.

“(De ki) ben ancak her şeyin sahibi olan ve burayı kutlu kılan bu şehrin (Mekke’nin) Rabbine kulluk etmekle emrolundum. Yine bana Müslümanlardan olmam ve **Kur’an okumam emredildi**. Artık kim doğru yola girerse, yalnız kendisi için gelmiş olur, kim de saparsa ona de ki, ben sadece uyarıcılardanım.”¹²⁷

Konuyla ilgili olarak hadis kaynaklarında da çok geniş bilgi bulunmaktadır. Şu örnekleri verebiliriz:

“Ümmetimin ibadetinin en faziletlisi, **Kur’an okumaktır**.”¹²⁸

“**Kur’an okuyan mü’min**, kokusu ve tadı güzel olan turunç gibidir. **Kur’an okumayan mü’min**, tadı güzel ve kokusu olmayan hurma gibidir. **Kur’an okuyan münafık**, kokusu güzel, tadı acı olan fesleğen otu gibidir. **Kur’an okumayan münafık** ise, kokusu olmayan acı yaban keleşi gibidir.”¹²⁹

“**Şu Kur’an’ı öğreniniz!** Şüphesiz ki onu okumakla her harfine karşılık on sevapla mükâfatlandırılırsınız.”¹³⁰

“Ancak iki kişi gıpta edilmeye değer; birisi Allah’ın kendisine Kur’an ihsan ettiği ve gece gündüz **Kur’an okuyan** kimsedir. Diğeri de Allah’ın verdiği malı gece gündüz (fakirlere) infak eden kimsedir.”¹³¹

Kur’an-ı Kerim okumanın önemi ve fazileti ile ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şu sözleri de çocuklara Kur’an öğretmenin gereğini açıkça ortaya koymaktadır:

“Çocukları üç hususta yetiştirin; Peygamber sevgisi, Ehl-i Beyt’in sevgisi ve **Kur’an okutulması**, çünkü Kur’an hâfizları hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyâmet günü, Peygamberlerle ve Asfîyalarla beraber Allah’ın gölgesindedirler.”¹³²

¹²⁷ Naml Suresi, 27/91–92.

¹²⁸ Münâvi, **age**. II/44.

¹²⁹ Buhâri, “Feza’ilü’l-Kur’an”, 17.

¹³⁰ Dârimî, **es-Sünen**, II/429.

¹³¹ Buhâri, “Feza’ilü’l-Kur’an”, 20. Konu ile ilgili diğer hadisler için bkz. Buhâri, “Feza’ilü’l-Kur’an”, 19, 21, 34; İbn Mace, “Mukaddime”, 16; Müslim, “Müsafirîn”, 232, 234; Ebu Davud, “Sünen”, I/336; Tirmizi, “Davet”, 23, “Sevâbü’l-Kur’an”, 14,15; Ayrıca bkz. İsmail Karaçam, **Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okuma Kaideleri** (İstanbul: 1984), s. 83 vd.

¹³² Münâvi, **age**. I/225.

Yine Enes b. Malik, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisine: “*Oğulcuğum, Kur’an tilavetinden gafil olma, çünkü Kur’an ölü kalbe hayat verir, kötü ve çirkin şeylerden, bir de haddi aşmaktan korur...*”¹³³ dediğini haber vermiştir.

Hiç şüphesiz insanların İslam dininin en temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’den istifade edebilmeleri için, onu çokça okumaları ve anlamaları gerekmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), kadın-erkek yetişkinleriyle, genciyle herkesin Kur’an-ı Kerim’i okuması için, büyük gayretler göstermiştir. Tabii ki çocukların Kur’an’ın bilgisinden ve feyzinden uzak kalmamaları için de mümkün olan her çareye başvurulmuştur. Gerek yukarıda çocukların Kur’an okumaları ile ilgili naklettiğimiz hadisler, gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Bedir esirleri içerisinde okuma yazma bilenlerden büyük meblağlar yerine, Müslümanların çocuklarından on kişiye okuma yazma öğretmelerini fidyeye kabul etmesi¹³⁴, çocukların okumayı (dolayısıyla Kur’an-ı Kerim okumasını) öğrenmelerine ne derece büyük önem verdiğinin göstergesidir¹³⁵.

Çocuklara Kur’an öğretmenin önemi ve fazileti ile ilgili İslam alimleri de açıklamalarda bulunmuştur. Örneğin İbn Haldûn *Mukaddime*’sinde şöyle demiştir: **‘Kur’an-ı Kerim çocuğun öğrendiği bilgilerin başında gelmelidir. Çünkü ana-baba için Kur’an öğretimi, dinin temel düsturlarından biridir. Bütün dindaşlar bunu böylece benimsemiş ve -kalbe hitap, imanın iyice sağlamlaşmasında büyük rol oynadığı için- bütün İslâm beldelerinde Kur’an’a öncelik vermek âdet haline getirilmiş ve Kur’an, İslâm öğretisinde sonradan kazanılan becerilerin temelini teşkil eder konuma yükselmiştir**¹³⁶.

Kur’an-ı Kerim öğretiminin hedeflerinden söz ederken; bu konunun, altı çizilmesi gereken iki noktası vardır; birincisi, bunun dinî inanca dayalı olması (itikâdî ve amelî boyut); ikincisi ise, öğretimle ilgisinin (eğitimle alakalı yönü)

¹³³ Ebu Mansur Deylemî, **Müsnedü’l-Firdevs**, (Yazma, Şehit Ali Paşa No: 565), 2/377.

¹³⁴ Geniş bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Çev.: Said Mutlu, (İstanbul: 1980), s. 245; Algül, **age.** s. 369.

¹³⁵ Günümüzde Kur’an-ı Kerim’i çocukların kolayca okumaları ve anlamaları hususunda yeterince bilimsel çalışmanın yapılmadığını söyleyebiliriz. Bu konuda yapılan ve istifade edilebilecek çalışmalardan bazıları şunlardır. Nedim Serinsu, “Kur’an’ı Gençlerimize Nasıl Anlatalım” **Gençlik Dönemi ve Eğitimi Sempozyumu** (İstanbul: 2000), s. 309–331; Mualla Selçuk, “Gençlik Çağı ve İnanç Olgusu”, **Gençlik Dönemi ve Eğitimi Sempozyumu** (İstanbul: 2000), s. 333–355.

¹³⁶ İbn Haldûn, **el-Mukaddime**, (İstanbul: M.E.B. 1990), s. 771.

bulunmasıdır. Yüce Allah'ın, kendilerini Kitâbını öğrenme ve öğretmeyle onurlandırdığı kişilerin bu iki hususu birlikte gerçekleştirmesi gerekir.

Kur'an öğretiminin amaçlarından bahsederken, şunu da hatırlamamız faydalı olacaktır: Hedefler alanı üçtür. Bunlar; edâî (okuma ile ilgili) alan, ma'rîfî (aklî/zihinsel) alan ve kalbî (hissî/duygusal) alan. Kur'an-ı Kerim öğretiminden güdülen amaçlar, bunların tümünü kapsar. O yüzden çocukların kendi gelişim durumlarına göre bu hususlardan faydalandırılmaları ve Kur'an'la tanıştırmaları büyük önem arz etmektedir.

Bu konuda İslam tarihi boyunca pek çok çalışma yapılmış, Kur'an eğitim ve öğretimi ile ilgili, metotlar ve kurumlar geliştirilmiştir. Biz çalışmamızın araştırma bölümünde bu konuyu ele alacağız. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuda yaptığı çalışmalar, umut verici ve takdire şayandır. Biz de araştırmamızın ilerleyen bölümlerinde, 4-6 yaş grubu çocukların pedagojik durumlarını inceleyip, Kur'an Kursu öğrencilerine verilen eğitim sonucunda ortaya çıkan tabloyu değerlendireceğiz. Sonuç olarak amacımız bu konudaki verileri inceleyerek, "4-6 Yaş Grubu Çocukların Kur'an Tasavvurunu" tespit etmek ve bu konuda yapılacak çalışmalara bir katkı sağlamaktır. Ancak araştırma bölümüne geçmeden önce, konunun daha iyi anlaşılması ve hangi temellere oturduğunun bilinmesi için, okul öncesi eğitimin ne olduğunu, tarihçesini ve okul öncesi dönem çocuklarının gelişim özelliklerini ele alacağız.

2. BÖLÜM: OKUL ÖNCESİ EĞİTİM

2.1. OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Okul öncesi eğitimi; “Doğumdan ilkokulun başlangıcına kadar olan çocukluk yıllarını içine alan; bu yaş çocuklarının bireysel özelliklerine ve gelişimsel düzeylerine uygun, zengin uyarıcı çevre olanaklarını sağlayan; onların tüm gelişimlerini, toplumun kültürel değerleri ve özellikleri doğrultusunda en iyi biçimde yönlendiren, bir eğitim sürecidir”¹³⁷. Bilindiği gibi okul öncesi dönem (0–6 yaş dönemi) çocuğun her türlü gelişimi açısından kritik bir dönemdir. Bu dönemde çocuk, çevreden gelen bütün uyarıcılara açık durumdadır, verilecek eğitim de çocuk açısından çok önemlidir.

Okul öncesi eğitim, çevresini merak eden, öğrenmeye ve düşünmeye güdülenmiş bu çocuğun özelliklerini yönetme, teşvik etme ve geliştirme gibi çok önemli bir görevi üstlenmiştir¹³⁸. Bu nedenle de özellikle okul öncesi eğitim gerekli ve çok önemlidir. Aynı zamanda okul öncesi dönemde kolayca kazanılabilecek davranışlar ileride değiştirilmesi zor olabilecek kalıcı kişilik özellikleri olarak ortaya çıkar¹³⁹. Çağdaş eğitim alanındaki uygulamalar, çocukların okul öncesi yaşlarındaki yaşamlarının daha ileriki yıllarda fiziksel, duygusal, sosyal, dil ve zihinsel gelişmelerini etkileyen en önemli etkenlerden olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle de okul öncesi dönemde çocuğa verilecek eğitimin çok nitelikli olması gerekmektedir. Çocuğun doğru davranışları, iyi alışkanlıkları kazanması, bütün yeteneklerinin olumlu şekilde geliştirilmesi bu dönemin ve bu eğitimi verecek olan öğretmenlerin yeterliklerinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

¹³⁷ Şükran Oğuzkan, **Okul öncesi Eğitimi** (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), s. 2.

¹³⁸ Nuray Senemoğlu, “Okulöncesi Eğitim Programları Hangi Yeterlikleri Kazandırmalıdır?”, **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı.10, (Ankara: 1994), s. 21.

¹³⁹ Oğuzkan, **age.** s. 5.

2.1.1. Dünyada (Batı) Okul Öncesi Eğitim

Tarihte çocukların eğitimine gereken önem ne zaman verilmeye başlanılmış, bu konuyla ilgili çalışmalar ve düşünceler ne zaman sistemleşmiş diye düşünülüp geçmişe bakıldığında, bunun ilk çağ filozoflarına kadar uzanmakta olduğu görülmektedir. Bu konuda Eflatun ve Aristo ilk akla gelen filozoflardır. Milattan önce bu işe önem verildiğini Eflatun'un Protagoras adlı eserinde görmekteyiz¹⁴⁰. "Platon, eğitimin olabildiğince erken, evin dışında ve devlet okullarında, öncelikle devletin çıkarlarını gözetecek insanlar yetiştirecek şekilde verilmesini"¹⁴¹ önermiştir. Ancak, Aristo ise "çocukların 7 yaşına kadar anneleri ile birlikte kalmalarını ve bireysel özellikleri de dikkate alınarak eğitilmelerini"¹⁴² istemiştir. Bu iki filozofun öğretmen öğrenci ilişkisi olmasına rağmen bu noktada görüş ayrılıkları vardır.

Tahmin edilebileceği üzere tarihin en eski yıllarında, çocuğun eğitiminde ilk ve tek sorumlu aile olmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda, insanlığın ve kültürün çeşitlenip gelişmesi üzerine, çocuğun eğitiminde toplumun ve devletin de üzerine pek çok görevler düştüğü ortaya çıkmıştır. "Devlet, Platon'a göre, toplum için bir eğitim kurumudur: Bu eğitimin yüksek amacı, insanı duygusal yaşayıştan duyular üstü bir yaşayışa yükseltmek, bu dünyadaki yaşamda Tanrısal yaşama hazırlamaktır"¹⁴³ Platon'a göre, devlet insanın bütün hayatını kavrayacak, o nedenle sadece eğitim ve bilimi değil aynı zamanda sanat ve dini de düzenleyecektir. Böylece de dini bir eğitim aracı olarak kullanacaktır.

Batı dünyasının çocuk eğitimi ile ilgili temel bakış açısının 16. yüzyılda değişmeye başladığı dikkati çekmektedir¹⁴⁴. Alman ilahiyatçısı ve reformcusu olan Martin Luther, Almanya'daki okulların sistemini bir düzene koymaya çalışmış ve çocuklara okuma-yazma öğretme işinde düzenli okullaşma üzerinde durmuştur. Luther'in arkasından da Comenius, Locke, Rousseau gelmiştir. Comenius, Locke, Rousseau ve diğerleri, çocuk eğitiminde bugün gelinen çocuğa saygılı, onun özelliklerine uygun eğitim anlayışının öncüleri sayılırlar¹⁴⁵. Comenius çocuğun

¹⁴⁰ Selçuk Kantarcıoğlu, **Ana Okulları Örgütü** (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961), s. 1.

¹⁴¹ Ayla Oktay, "Okul Öncesi Dönem", **Yaşamın Sihirli Yılları** (İstanbul: Epsilon Yayıncılık 1999), s. 42.

¹⁴² Oktay, **age.** s. 42.

¹⁴³ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985), s. 69.

¹⁴⁴ Oktay, **age.** s. 43.

¹⁴⁵ Oktay, **age.** s. 45.

yaşam deneylerine önem veren ilk eğitimcidir. Eğitimde, çocukların birbirlerine göre taşıdıkları bireysel ayrılıklara da önem veren bu eğitimci, yaşlara göre düzenlenen izlencelerde çocuğun ilgi ve gereksinmelerinin de göz önünde bulundurulması görüşünü ileri sürmüştür¹⁴⁶.

Dönemin Avrupa'sında yine İngiliz filozofu John Locke ise çocuğun zihnini boş bir levhaya benzetmiş ve çocuğun eğitiminde oyun yoluyla çevresiyle etkileşimde bulunarak bilgiler kazanacağını belirtmiştir. Fransız yazarı ve filozofu olan Jean Jacques Rousseau Emile adlı eserinde çocukların dünyaya aslında çok saf olarak geldiklerini ancak toplumla etkileşimde bulunarak değiştiklerini, çocukların doğa ortamı içerisinde özgürce büyümeleri gerektiğini ve bu arada gelişimlerinin her aşamasının yakından incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Rousseau “çocuğun yetişkinden farklı gelişim özellikleri olduğunu ve bunları belirleyerek, her dönemdeki eğitimin o dönemin özelliğine uygun olarak yapılması gerektiğini” ifade etmiştir¹⁴⁷.

Okul öncesi eğitime geniş anlamda 1620 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1640 yılında Avrupa'da bilhassa Fransa, İngiltere, İsviçre, Almanya, Hollanda, Belçika'da yer vermeye başlanmıştır¹⁴⁸.

Çocuk gelişimi ile ilgili ilk bilimsel çalışmalar 18. yy.da başlamıştır. 1774 yılında Pestalozzi kendi çocuğunu gözlemleyerek kayıtlar tutmuştur. Bu kayıtlar çocuk gelişimi alanında yapılan ilk bilimsel kayıtlar olarak görülmektedir. Pestalozzi, çocuğun içinde onu etkinliğe, devinime yönelten bir itici gücün var olduğunu ve bu iç gücün itişiyile çocuğun durmadan kıpırdadığını, yerinde duramadığını, ellerini her şeye uzattığını izlemiş ve değerlendirmiştir. Bütün bu gözlemleri ve incelemeleri sonunda da Pestalozzi, öğretmenlerden, çocukların doğal gelişimlerini, onların bedenlerini çalıştırmak yoluyla, desteklemelerini ister¹⁴⁹. Pestalozzi'nin öğrencisi olan Froebel Almanya'da ilk anaokulunu açmış ve bu okula “Çocuk Bahçesi” adını vermiştir. Froebel çocuklarda üç temel özelliğin var olduğunu bunların da; birincisinin takip zevki, ikincisinin faaliyet ihtiyacı ve inşa zevki, üçüncüsünün ise şahsiyet hissi olduğunu belirtmiştir. Ona göre çocuğun gördüğü ve dokunduğu her şey ilgisini

¹⁴⁶ Hilmi Seyrek, Muammer Sun, **Okul Öncesi Eğitimde Oyun** (İzmir: Mey Yayınları, 1998), s. 34.

¹⁴⁷ Oktay, **age**. s. 47.

¹⁴⁸ Kantarcıoğlu **age**. s. 1.

¹⁴⁹ Seyrek ve Sun, **age**. s. 37.

çeker. Çocuğun eşyayı sadece görmesi yeterli değildir. Ona göre çocuğun buna dokunması, incelemesi, kullanması gerekmektedir. Çocuk bir şeyi inşa etmekten çok memnun olur. O tabii bir sanatkârdır ve mühendistir¹⁵⁰. Frobel, çocuğun eğitiminde oyuna önem vermiş ve kendi geliştirdiği eğitici oyunlarla, kendi bestelediği şarkılarla ve diğer çalışmalarıyla çocukların eğitimine yardımcı olmuştur. İtalyan eğitimcisi olan ve aynı zamanda İtalya'nın ilk kadın tıp doktoru olan Maria Montessori 1907 yılında bir çocuk yuvası açmış ve bu yuvaya da “Çocuk Evi” adını vermiştir. Montessori, bu yuvada kendi geliştirdiği araçlarla çocuklara eğitim vermiştir.

Piaget ise çocuğun bilişsel gelişimini incelemiştir. Piagete göre çocuk, dünyanın pasif alıcısı değildir. Bilgiyi kazanmada aktif role sahiptir. Ayrıca, değişik yaşlardaki çocukların ve yetişkinlerin dünyaları birbirlerinden farklıdır. Piaget bu farklılığın nedenlerini incelemiş ve bireyin dünyayı anlamasını sağlayan bilişsel süreçleri açıklamaya çalışmıştır¹⁵¹.

2.1.2. Ülkemizde Okul Öncesi Eğitim

Ülkemizde çocukların eğitimi 15.yy'da Fatih Sultan Mehmet'in ilk kez “*Sıbyan Mektepleri*”ni açmasına dayanır. O, Eyüp ve Ayasofya medreselerinde, Sıbyan mektebi muallimi olacaklar için, genel medrese programlarından farklı bir program öngörmüştür. Fakat bu, kendisinden sonra nedense bırakılmıştır¹⁵². Bizde çocuğa seslenen ilk eser Nâbi'nin (1642–1712) ‘*Hayriye*’ adlı mesnevisidir. Bu eserde Nabi, oğlu Mehmet'e yaşam ve toplum anlayışıyla ilgili öğütler verir¹⁵³. Tanzimat'tan sonra, Şinasi, Ziya Paşa, Muallim Naci, Ahmet Rasim gibi sanatçılarımızın eserleri ve batıdan çevrilen romanlarla çocuğun dünyasına girilmek istenir¹⁵⁴.

Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrûtiyet döneminde gelişen eğitim kademelerinden birisi de “okul öncesi öğretim” kademesidir. Bu alanda ilk defa

¹⁵⁰ Nafi Atuf, **Pedagoji Tarihi (Muallim Mektebi Kitapları)**, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1929), s. 159.

¹⁵¹ Nuray Senemoğlu, **Gelişim Öğrenme Ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya** (Ankara: Ertem Matbaacılık, 1997), s. 39.

¹⁵² Yahya Akyüz, “Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sorunu”, **Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü- Bugünü-Geleceği Sempozyumu Bildiri Özetleri** (Ankara: G.Ü. Gazi Eğitim – Mesleki Eğitim – Teknik Eğitim Fakülteleri, 1987), s. 5.

¹⁵³ Sedat Sever, “Tevfik Fikret Ve Çocuk Şiirleri”, **A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt-Sayı: 29–1 (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1996), s. 31.

¹⁵⁴ Sever, **age.** s. 1.

“Ana mektebi” ya da “Çocuk Bahçeleri” kurulmaya başlanmıştır. Bu dönemin başlarında Avrupa'dan gelmiş bazı kadınlar Selanik, İzmir, Beyrut gibi ülkenin büyük kentlerinde anaokulları açtılar. Bunlar arasında Türkiye'den gitmiş gayrimüslim kadınlar da vardı. Gayrimüslim kadınlar özellikle Almanya'da çocuk eğitimi (terbiye-i etfal) üzerine öğretim gördükten sonra, büyük Osmanlı kentlerinde anaokulları açıyorlardı¹⁵⁵.

Emrullah Efendi, 1910 yılında hazırladığı “Tedrisât-ı İbtidaiye Kânûnu Lâyihası Esbâb-ı Mucibe Mazbatası”nda, bu okulların yalnız gerekliliğinden bahsediyor, kurulması için bir çalışma yapıp yapılmayacağından bahsetmiyordu¹⁵⁶.

Anaokulları Osmanlı ülkesindeki hıristiyan toplumlar arasında daha önceden yayılmasına rağmen, müslümanlar tarafından 1910 yılından itibaren kurulmaya başlanılmıştı. Mesela “Beşiktaş İttihat ve Terakki Mektebi”nin 4–6 yaş arasındaki kız ve erkek çocuklara mahsus bir “Kindergarten”i vardı. Hattâ bu sınıfların öğretim malzemeleri Avrupa'dan getirtilmişti¹⁵⁷. “Kadıköy Osmanlı İttihad Mektebi”nin bir yıllık bir “Çocuk Bahçesi” vardı¹⁵⁸. İzmir'de “Hadika-i Maarif Mektebi”nin bir yıllık, “Şark Mektebi”nin iki yıllık, “Menba-ı Füyüzât Mektebi”nin de gene iki yıllık¹⁵⁹ anaokulu kısımları vardı. Ayrıca 8 Haziran 1913'de “Erenköy Valide Mektebi” açılmıştı. Hasan Tahsin ve Mustafa Celâl Bey'ler 14 Temmuz 1913'de “Osmanlı Çocuk Bahçesi” adlı bir anaokulu kurmak için Bakanlıktan izin almışlardı¹⁶⁰. Bakanlığın okul öncesi öğretime resmen el atması, 1913 yılının sonlarında olmuştur. Gerçi Bakanlığın 1911 yılı bütçesi görüşülürken bu öğretim kademesini Bakanlığın yürütmesi istenmiş ve Bakanlığın Almanya'ya altı gayrimüslim kadın göndermesine karar verilmişti¹⁶¹. Bakanlık bu kadınları yollamış, ancak Meşrûtiyet dönemi içinde somut bir netice alınamamıştır. 1913 yılı sonlarında ise resmî Anaokulları kurma işi Dârümuallimat Müdürü İsmail Mahir Efendi'ye verildi. Bu zât, Avrupa'nın her tarafından bu konudaki yönetmelik ve programları getirtti, tercüme etti ve buna göre bir yönetmelik hazırladı. Okulun araç ve gereçlerini İsviçre'den getirtti ve Maarif Nezareti'ne bağlı ilk anaokulu 1914 Ocağında açıldı. 50 kadar öğrenci alınarak

¹⁵⁵ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 7 Mayıs 1327, Sy. 3168–3169.

¹⁵⁶ Emrullah Efendi, “Tedrisât-ı ibtidaiye”, Mülkiye, 23(1326) Sy. 56.

¹⁵⁷ Sabah Gazatesi, 30 Ağustos 1911.

¹⁵⁸ Sabah Gazatesi, 9 Eylül 1911.

¹⁵⁹ Ahenk Gazatesi, 14 Ekim 1913.

¹⁶⁰ Sabah Gazatesi, 14 Temmuz 1913.

¹⁶¹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 7 Mayıs 1327, Sy. 3169.

öğretime hemen başlanıldı¹⁶². 1913’de çıkmış olan ‘Tedrisatı İptidaiye Kanunu Muvakkati’ adıyla anılan bir kanunda bu müesseseleri ilgilendiren bazı maddeler vardır. Adı geçen kanunun 3. 4. ve 5. maddeleri anaokullarının Türkiye’nin her yerinde açılmasını emretmektedir¹⁶³. Bundan sonra resmî Anaokullarının sayısı hızla arttı. 1914 Temmuz’unda Meclis-i Mebusan’da okunan Hükümet beyannamesinde İstanbul’da dört tane anaokulu açıldığı bildiriliyordu¹⁶⁴. Bunlar Dârümuallimat, Kız Sanayi Mektebi, İnas Sultanisi ve Gedik Paşa’da idi. Bakanlık bu Anaokullarının yanına 'anaokulu öğretmeni' de yetiştirecek sınıflar açmayı kararlaştırmış, ilk olarak da “Dârümuallimat”da 1914 Mart’ında bir “Ana Muallime Mektebi” açmıştı¹⁶⁵. Daha sonra diğer Anaokullarına da öğretmen yetiştirici sınıflar açılmış, bunlar için Avrupa’dan 60 kadar anaokulu kitabı getirilmiş ve Türkçeye çevirilmişti¹⁶⁶. 1915 yılında çıkarılan ‘Ana Mektepleri Nizamnamesi’ uyarınca açılan ‘Ana Öğretmen Okulu’ ve ‘Resmi Anaokulları’ 1919 yılında kapanmış, bu okullar 1927 yılında tekrar açılarak 1933 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür.

Türkiye’de Anaokullarının gelişiminde en çok İsviçre usulünün etkisi olmuştur. Ancak gerek resmî gerekse özel hemen bütün Anaokullarındaki öğretmenlikler Yahudi ve Ermenilerin elinde kalmıştır¹⁶⁷. “Alliance Israelite Anaokulu” Yahudi öğretmenler, “Dârümuallimat”daki ana öğretmen okulu da Ermeni öğretmenler yetiştirmiştir. Anaokullarındaki çocukların şarkı ve şiirlerini de bu öğretmenler hazırlayıp öğretmişlerdir. Aslında bu öğretmenlerin uyguladıkları öğretim metotları da Avrupa’nın çoktan terk ettiği, zararlı bir öğretim metodu¹⁶⁸ olmasına rağmen, bizde gayet olumlu ve değerli sayılmışlardı.

Çocuklarımız için eğitsel bir görüşle şiir yazılması ise, anaokullarının açılmasıyla önem kazanmıştır. İbrahim Alaettin (Gövsâ), Ali Ulvi (Elöve), Ziya Gökalp ve Tevfik Fikret, o dönem çocuk şiirleri yazarlar arasında seçkin birer isim olarak görülür. Eğitimci Satı Bey’in çocuklar için açtığı yuva üzerine şair-eğitimci

¹⁶² “Ne zaman uyanacağız?”, **İkdam Gazetesi**, 11 Mart 1914.

¹⁶³ İbrahim Özgür, **Bugünün Anaokulları** (İstanbul: Takıoğlu Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii, 1973), s. 13.

¹⁶⁴ **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, 6 Temmuz 1330, Sayı 851.

¹⁶⁵ **Sabah Gazetesi**, 24 Mart 1914 (Maarif Nazırının 'LaTurquie' gazetesine demecinden); **Sabah Gazetesi**, 28 Şubat 1914.

¹⁶⁶ “Maarif Nâzırımızla Mülâkat”, **İkdam Gazetesi**, 9 Temmuz 1914; Sabri Cemil, “Çocuk Bahçeleri”, **Yeni Fikir**, 111/16 (1329), Sy. 495–500.

¹⁶⁷ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi** (Başlangıçtan 1993’e), (İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1993), s. 231.

¹⁶⁸ Sâti Bey, “Meşrûtiyet’ten sonra Maarif tarihi”, **Muallim**, 11/19 (1918), s. 663–664.

Tevfik Fikret, edebiyatı, özellikle şiiri bir araç gibi kullanarak ‘Şermin’ adlı çocuk kitabını yazar. Oğlu Haluk’la ilgili şiirleri vardır¹⁶⁹.

Cumhuriyet döneminden günümüze kadar aslında okul öncesi eğitimi, dönem dönem Milli Eğitim Şuralarında gündeme gelmiş ve okul öncesi eğitimin gelişimi için çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Cumhuriyet döneminde Heyet-i İlmiye ve Eğitim Şurası adı altında resmi eğitim toplantıları yapılarak eğitimin niteliğini değiştirmek amacıyla, eğitim-öğretim konuları tartışılmış ve bazı temel ilkeler tespit edilmiştir¹⁷⁰. Günümüze kadar yapılan Milli Eğitim Şuraları ve bu toplantılardaki konuları incelediğimizde; 1953 V. Milli Eğitim Şurası’nın konularından biri okul öncesi ve ilköğretim sorunları olmuştur¹⁷¹. 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı ‘Milli Eğitim Temel Kanunu’ tüm öğretim kademelerinde bütün olarak ele alınmış ve okul öncesi eğitimin zorunlu öğretim çağına gelmemiş çocukların eğitimi olarak ele alınmış, amaç ve görevleri bu kanunda açıkça belirtilmiştir¹⁷². 1981 yılında toplanan 10. Milli Eğitim Şurası’nda okul öncesi eğitime gereken ağırlık verilerek bu eğitime ilişkin önemli öneriler geliştirilmiştir. 1992 yılında Milli Eğitim Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri hakkındaki 3797 Sayılı Kanun’la, Merkez Teşkilatı bünyesinde yeni bir birim olarak ‘Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü’ kurulmuştur. Böylece okul öncesi eğitim alanında çok önemli bir gelişme sağlanmıştır¹⁷³. 1993 yılında yapılan 14. Milli Eğitim Şurası’nın konusu yine okul öncesi eğitim olmuştur¹⁷⁴. Özellikle bu yıldan sonra okul öncesi eğitimde hızlı bir gelişme olduğu bilinmektedir.

Son yıllarda ise ilkokullardaki ve buralarda öğrenim gören öğrenci sayılarındaki artış ve 0–6 yaş döneminin kritik bir dönemi oluşturmasının anlaşılması üzerine, çocukların ‘geleceğin Türkiye’sinin teminatı’ olması ve onların en iyi şekilde eğitilmelerinin gerekli olduğunun bilinmesi, okul öncesi eğitim için de gerekli düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Okul öncesi eğitimin, ülkemizin geleceği bakımından önem taşıdığı bir gerçektir. Özellikle, güçlü ve

¹⁶⁹ Sever, *age*. s. 31–32.

¹⁷⁰ M.E.B. Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, **2001 Yılı Başında Milli Eğitim**, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2000), s. 31.

¹⁷¹ M.E.B. *age*. s. 32-33.

¹⁷² Komisyon, **14. Milli Eğitim Şurası Okul Öncesi Eğitimi Komisyonu Raporu** (İstanbul: YA-PA Yayınevi, 1993), s. 4.

¹⁷³ Komisyon, *age*, s. 4–5.

¹⁷⁴ M.E.B. *age*. s. 34.

yaratıcı yeni insan modelinin oluşturulması için, ülkeler arası bir yarışın söz konusu olduğu unutulmamalıdır.

Günümüzde okul öncesi eğitimin önem kazanmasında ve yaygınlaşmasında, eğitimin bir sosyal gruptan diğerine geçişte güçlü bir araç olduğunun bilincine varılması, çocuk gelişimindeki bilgilerin artması ve yaşamın daha sonraki yıllarında etkili olduğunun anlaşılması, yapılan araştırmalar sonucunda, soyut öğrenmelerden önce bir hazırlık geçirmenin yararlı olduğunun, kazanılan sosyal uyumun öğrenci başarısını arttırdığının ortaya çıkması, çalışan kadınların sayısının artması ve çekirdek aile tipinin yaygınlaşması gibi nedenler çok büyük etken olmuştur. Yapılan pek çok okul öncesi eğitim araştırmaları, okul öncesi eğitim almış çocukların, okul öncesi eğitimi almayan çocuklara göre bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanda daha ileri oldukları sonucuna ulaşmıştır¹⁷⁵. Günümüz Türkiye'sinde okul öncesi eğitimin zorunlu hale gelmesi için çalışmalar devam etmektedir. 2017 yılı itibariyle pilot illerde başlayan uygulamanın, 2019 yılına kadar tüm illerde zorunlu hale geleceği yetkililer tarafından zaman zaman dile getirilmektedir.

Bütün bu amaçlar doğrultusunda teşekkül ettirilen ilkelere bağlı kalınarak tüm dünyada ve ülkemizde okul öncesi eğitim kurumları giderek yaygınlaşmakta ve bilimsel veriler ışığında gelişmektedir. Çalışmamızın bir sonraki başlığı altında, bu gelişmeler ışığında tespit edilen okul öncesi dönem çocuklarında gelişme safhalarını irdeleyeceğiz.

2.2. OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARIN GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

Çocuk eğitimi söz konusu olunca, gelişim evrelerinin ve gelişim özelliklerinin bilinmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocuğa hangi konuda eğitim verilirse verilsin, çocuğun içinde bulunduğu gelişim özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir. Gelişimin, “canlı varlıkların bütün yaşamı boyunca doğumdan ölüme kadar geçirmiş olduğu değişiklikler¹⁷⁶” olarak tanımlandığını daha önce belirtmiştik. İnsanın gelişimi süreklilik arz etmekle birlikte, gelişimin hızı, her yaşta aynı oranda olmamaktadır. Dolayısıyla gelişim süresince

¹⁷⁵ Belgin Parlakyıldız, “Okulöncesi Eğitim Öğretmenlerinin Anasınıfı Programını Uygulamadaki Yeterlik Dereceleri” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bolu: 1998), s. 8.

¹⁷⁶ Yörükoğlu, **age**, s. 81.

belli fizyolojik ve psikolojik özelliklerin ağır bastığı çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemler vardır¹⁷⁷. Bunlardan her biri diğerine hazırlık bakımından önemli olmakla birlikte öğrenme özelliklerinin kazanılması açısından gelişim psikologları çocukluk dönemine daha çok önem vermektedirler¹⁷⁸. Psikolog ve pedagoglar, çocukların ortak eğilimlerini ve davranış kalıplarını göz önünde bulundurarak, çocukluk dönemini çeşitli evrelere ayırmışlardır. Genel olarak kabul edilen çocukluk dönemi gelişim evrelerini; Bebeklik Evresi, İlk Çocukluk Evresi, Son Çocukluk Evresi olarak sıralayabiliriz. Bunlardan ikincisi olan ilk çocukluk evresi bireyin kişilik gelişiminin temellerinin atılmakta olduğu dönemdir. Zira bu dönem, çocuğun davranış ve alışkanlıklarının büyük bir kısmının kazanıldığı evredir. Bu açıdan çocukluk döneminde verilecek yeterli ve doğru eğitim, çocuğun psikososyal gelişimi açısından son derece önemlidir.

Dini ve ahlaki gelişim açısından bakıldığında çocukluk döneminde verilecek olan eğitim, çocuğun ilerleyen yıllarda dine karşı tutum ve davranışlarının belirlenmesinde de önemli bir etkidir. Verilecek yanlış bir eğitim, dini gelişim bakımından negatif bir tutuma neden olabileceği gibi rasyonel bir şekilde ve pedagojik esaslar dikkate alınarak verilecek bir eğitim de pozitif bir dini gelişime katkı sağlayabilecektir.

Biz bu kısımda 4–6 yaş grubu çocukluk döneminin gelişim evrelerini irdelemeye çalışacağız. Ancak bu dönemde yaş farklılıklarının ve diğer çevresel faktörlerin etkisiyle oluşan dönem özelliklerinin daha iyi anlaşılması için bu gruptandırmaya ilk çocukluk evresini öncelikli olarak ele alarak başlayacağız. İlk çocukluk evresi olarak adlandırılan 2–6 yaş arasında yer alan bu evreye, "Okul Öncesi" veya "Oyun Çağı" adları da verilmektedir¹⁷⁹. Bebeklik döneminde çevresini keşfeden, bedensel ve motor gelişim sonucu yürümeyi, zihinsel gelişim sonucu da kendisine göre çevresine mesaj vermeyi öğrenen çocuk, davranışlarında hürriyete doğru ilk adımlarını atarak, anne ve babasına bağımlılığını giderek azaltır¹⁸⁰. Bu evrede çocuğun algı dünyasında gelişmelerin olmasıyla¹⁸¹, çocuk bilinçsiz olarak

¹⁷⁷ Neda Armaner, **Din Psikolojisine Giriş I**, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980), s. 80.

¹⁷⁸ Yörükoğlu, **age**, s. 81.

¹⁷⁹ Öcal, **age**, s. 63.

¹⁸⁰ Abdurrahman Dodurgalı, **Ailede Çocuğun Din Eğitimi** (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996), s. 210.

¹⁸¹ Kerim Yavuz, **Çocuğun Dünyası ve Gelişme** (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1992), s. 22.

gördüğü ve duyduğu her şeyi, taklit ve tekrar eder. Onun için bu evreye "taklit evresi" adı da verilmektedir¹⁸². Çocuklarda hayli erken başlayan tamamen iradesiz ve adeta refleks şeklinde olan taklit eğilimi¹⁸³, çocuğu yakınlarının her türlü hareketlerini taklide ve tekrara yöneltir. Bu evre çocukluk döneminin en önemli ve en renkli evresidir. Bu evrede çocuk, çokça soru soran, etrafındaki her şeyi anlamak isteyen, bitmez tükenmez bir öğrenme arzusu gösteren bir varlıktır. Bu evredeki çocukların uğraştıkları en önemli iş oyundur. Çocuk, oyun vasıtasıyla hayal dünyası ile gerçek dünya arasında anlamlı bir bağ kurarak, oyunda anne, baba, polis, doktor, öğretmen... vs. olur. Çocuk bu evrede çok ciddi iş yapan bir kimsenin tavırları içine girerek, kendi varlığını ortaya koymaya çalışır¹⁸⁴.

İlk çocukluk evresinin diğer bir özelliği de animizm'dir ki bu, cansız varlıkların, canlı varlıklar olarak telakki edilmesidir. Çocuk, cansız varlıklarda bir şuur ve canlılık görür. Bu düşünce, çocuğun hayal dünyasının zengin olduğunun da bir göstergesidir¹⁸⁵. Hatta çocuk, eşya, bitki ve hayvanları, insan gibi şuur ve iradeli varlıklar olarak kabul eder¹⁸⁶. Bu evredeki çocukta özellikle dört ile yedi yaş arasında görülen egosantrizm'in etkileri görülür. Egosantrizm, çocuğun çevresini keşfetmesi ve bu çevrenin kendisi için olduğuna inanması, bundan dolayı da diğer insanlara önem vermemesi olayıdır¹⁸⁷. Bu evredeki çocuklar kendilerini başkalarının yerine koyamazlar ve kendilerini merkez olarak algırlarlar¹⁸⁸. Empati duyguları ve yetenekleri gelişmemiştir. Kendilerinden başkası, onlar için önemli değildir. Bu yüzden bencil bir tavır sergilerler¹⁸⁹. Aile ortamında egosantrik düşünce gereği herkesin kendisiyle ilgilenmesini isterler ve ilgisini çekemediği zamanlarda, ilgi çekebilmek için inatçılık yaparlar. Egosantrizmin çocuğun davranışlarına belirgin şekilde yansımaları, onda mülkiyet duygusunun ortaya çıkmasına, çocuğun paylaşma isteklerinin engellenmesine ve çevresinde gördüğü her eşyayı sahiplenmesine sebep olduğu gibi, anne ve babasını hatta bazı hayal kahramanlarını bile paylaşmaktan

¹⁸² Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi** (Üçüncü baskı, Samsun: Sönmez Matbaa ve Yayıncılık, 1993), s. 103.

¹⁸³ İbrahim Alaettin Gövsa, **Çocuk Psikolojisi** (İstanbul: Hayat Yayınevi, 1998), s. 85.

¹⁸⁴ Halis Ayhan, **Eğitim Bilimine Giriş** (İstanbul: Şule Yayınları, 1995), s. 85-86.

¹⁸⁵ Oktay Aydın, "Okul Öncesi Çocuğunun Gelişim Özellikleri", **Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar**, Yayına Hazırlayan: Müzeyyen Sevinç (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003), s. 136.

¹⁸⁶ Yörükoğlu, **age**. s. 61.

¹⁸⁷ Dodurgalı, **age**. s. 215.

¹⁸⁸ Aydın, **age**. s. 136.

¹⁸⁹ Ziya Selçuk, **Eğitim Psikolojisi** (Dördüncü Baskı. İstanbul: Atlas Kitabevi, Tarihsiz), s.78.

kaçınmasına da sebep olur¹⁹⁰. Çocukta kavramsal düşünme yeteneği geliştikçe egosantrizmden uzaklaşır, sosyalleşir.

Oyun çağı veya okul öncesi dönem denilen (2–7 yaş ya da 3–6 yaş) gelişim dönemini incelediğimizde okul öncesi döneme ait gelişim ödevlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- a- Yürümeyi ve koşmayı öğrenme
- b- Konuşmayı öğrenme
- c- Kendi kendine yemek yemeyi öğrenme
- d- El-göz uyumunu sağlayabilme
- e- Çevresini kontrol edebilmede ve istediklerini yapabilmede gerekli araçları kullanabilme
- f- Cinsiyet farklarını ve cinsiyet ahlâkını öğrenme
- g- Tek başına giyinmeyi öğrenme
- h- Sevilmeyi, sevmeyi ve sevgiyi paylaşmayı öğrenme
- i- Sevgiyi gösterme yollarını öğrenme
- j- Aile bireyleri ile uygun ilişki kurabilmeyi öğrenme
- k- Yanlış ve doğru konusunda kültürel kavramları öğrenme ve vicdan duygusu geliştirmedir¹⁹¹.

Okul öncesi dönemde normal şartlar altında sağlıklı bir çocuktan sıraladığımız bu gelişme ödevlerini başarıyla yerine getirmesi beklenir. Bunları kategorilere ayırarak incelemeye çalışalım.

2.2.1 Beden ve Hareket Gelişimi

Çocuk gelişimini bütün olarak anlayabilmek için onun psikolojik gelişimini bildiğimiz kadar fizyolojik gelişimini de bilmemiz gerekir. Çünkü bedensel gelişim çocuğun davranışlarını hem doğrudan hem de dolaylı yoldan etkiler. Bedensel gelişim çocuğun “neler yapabileceğini” belirler. Bedensel olarak yeterince gelişmemiş bir çocuk oyunlarda etkinliklerde başarılı olamaz ve grup dışında kalır. Bu durum çocuğu olumsuz etkileyebilir. Bedensel gelişme çocuğun kendine ve

¹⁹⁰ Dodurgalı, **age**. s. 216.

¹⁹¹ Feriha Baymur, **Genel Psikoloji** (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1994), s. 60–61.

başkalarına karşı tutumunu da etkiler. Bedensel açıdan yetersiz veya dengesiz gelişmiş bir çocuk kişisel yetersizlik ya da aşağılık duygularına kapılabilir¹⁹².

Bedensel gelişim sürekli bir olaydır. 2 yaşındaki bir çocuk yetişkin bir bireyin neredeyse duyuşal yeteneklerinin tamamına sahiptir. Bu nedenle 5 yaştan sonra duyuşal bir gelişme söz konusu değildir fakat beyin gelişmesi devam eder. Beyinde meydana gelen değişiklikler çoğunlukla mevcut beyin hücrelerini birbirine bağlayan bağlantıların çoğalmasıyla açıklanabilir. Yaş ilerledikçe aksonları¹⁹³ kaplayan miyelin¹⁹⁴ tabakasında da bir gelişme gözlenir¹⁹⁵. Okulöncesi dönemde bedensel gelişme hızı bebeklik dönemine nazaran daha yavaştır. Kız ve erkek çocuklar farklı oranlarda büyürler; her birinin kendine özgü ve genel örnek kalıptan az çok ayrılan bir büyüme ritmi vardır¹⁹⁶.

Okul öncesi dönemde kaslar gelişir. Bu dönemde kaba motor hareketleri sağlayan kaslar, ince motor hareketleri sağlayan kaslardan daha fazla gelişmiştir¹⁹⁷. 2 ile 5 yaş arasında çocuğun hareketlerinin tür ve sayısında da bir artma gözlenir. Çocuk rahatça koşar, zıplar vs.¹⁹⁸ Bu davranış gelişmeleri aslında olgunlaşmaya bağlıdır, hareket etme özgürlüğü bol olan çevrede gelişim daha çabuk ve tam anlamıyla ortaya çıkar¹⁹⁹. Hatta müzikte ritimle ilgilenir, tempo tutabilir, öğretilirse basit müzik enstrümanlarını kullanabilir²⁰⁰.

Kız çocukların ince motor kaslarının gelişimi erkek çocuklardan biraz daha ileridir. Kızlar ince motor beceri gerektiren makas kullanma, düğme ilikleme gibi işlerde erkeklere oranla daha başarılıdır. Bu bakımdan aynı yaşta fakat farklı cinsiyetteki çocukların ince motor becerilerini karşılaştırmamak gerekir. Ayrıca

¹⁹² Haluk Yavuzer, **Çocuk Psikolojisi** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005a), s. 33–34.

¹⁹³ Akson; işlevi, sinir uyarılarını sinir gözesinden ileriye uzatmak olan, sinir gözelerinin uzantılarından en uzun olanıdır.

¹⁹⁴ Miyelin; nöroloji'de, sinir hücrelerinin uzantılarının etrafını saran ve sinir iletiminin hızlı yapılmasını sağlayan yağ moleküllerinden zengin kılıf.

¹⁹⁵ Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı** (İstanbul: Remzi Kitabevi 1996), s. 344.

¹⁹⁶ Luella Cole, **Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev. Belkıs Halim Vassaf (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1985), s. 38.

¹⁹⁷ Münire Erden ve Yasemin Akman, **Gelişim ve Öğrenme** (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2004), s. 49.

¹⁹⁸ Cüceloğlu, **age.** s. 344; Yavuzer, **age.** (2005a), s. 90.

¹⁹⁹ Cüceloğlu, **age.** s. 344.

²⁰⁰ Yavuzer, **age.** (2005a) s. 90.

bireysel farklılıklara dayalı yetenek farklılıklarının olabileceği de unutulmamalıdır²⁰¹.

2.2.2 Bilişsel Gelişme

“Biliş” (cognition) organizmanın çevresindeki dünya hakkında bilgi edinme ve bu bilgileri dünyayı anlama, problem çözme doğrultusunda kullanma süreci veya süreçleri; insan beyninin düşünme, anlama, konuşma, yorumlama, hesaplama, tasarlama, planlama, problem çözme, bellek, algılama, muhakeme gibi yüksek zihinsel işlevleri için kullanılan ortak, genel bir isimdir²⁰². Biliş kelimesi aşağı yukarı “düşünme” (thinking) ile eş anlamlıdır²⁰³. Biliş şu süreçleri kapsar:

- Algılama: Gerek iç gerekse dış dünyadan edinilen bilgilerin yorumlanması, organize edilmesi ve yeniden bulunmasıdır.
- Bellek: Algılanan bilginin bulunup getirilmesi ve depo edilmesidir.
- Muhakeme: Bilginin belirli bir anlam çıkarma ve sonuca varma amacıyla kullanılabilmesidir.
- Düşünme: Bilginin ve çözümlerin nitelikçe değerlendirilmesidir.
- Kavrama: Bilginin iki ya da daha fazla kısmı arasındaki ilişkilerin tanınabilmesidir²⁰⁴.

Çocukların düşünme yetenekleri ve bilişsel gelişimleriyle ilgili en çok bilinen kuram Piaget'nin bilişsel kuramıdır. Onun dışında bu konuyla ilgili Heinz Werner ve Jerome Bruner'in kuramları da vardır²⁰⁵. Burada Piaget'nin kuramı kısaca ele alınacak ve bu kuram çerçevesinde okulöncesi dönemin bilişsel özelliklerine yer verilecektir.

1896 yılında doğan Piaget biyoloji eğitimi görmesine rağmen 1920'lerde psikolojiye yönelmiştir²⁰⁶. Psikoloji eğitimini tamamladıktan sonra Alfred Binet'in zekâ testi deneylerinde çalışmaya başlamıştır. Bu uygulamalar sırasında Piaget'nin dikkatini çocukların zekâ puanlarından çok verdikleri yanlış cevaplar çekmiştir.

²⁰¹ Erden ve Akman, **age**, s. 49.

²⁰² Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü** (Ankara: Bilim-Sanat Yayınları, 2003), s. 134–135.

²⁰³ Clifford Morgan, **Psikolojiye Giriş** (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, 1993), s. 60.

²⁰⁴ Yavuzer, **age**, (2005a) s. 39.

²⁰⁵ Betül Aydın, **Çocuk ve Ergen Psikolojisi** (İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım, 2005), s. 53–56.

²⁰⁶ Erden- Akman, **age**, s. 61.

Onun kafasını kurcalayan soru Şu olmuştur: Çocuklar bu hataları neden yapıyorlar? Neden yetişkinlerden farklı bir şekilde akıl yürütüyorlar?²⁰⁷ Çocuklar yetişkinler gibi düşünmezler. Çocuklar yetişkinlerden daha ilkel bir düşünme örüntüsü gösteren küçük yetişkinler değildir. Onların kendilerine ait bir dünyaları vardır²⁰⁸. Piaget çocuğun Bilişsel gelişimde aktif olduğunu, biyolojik olgunlaşma ve dıŐsal uyaranlar karşısında pasif bir alıcı konumunda olmadığını düşünüyordu. Piaget, çocuğu dünyayı anlamak için deneyler yapan bir bilim adamı olarak görmek gerektiğine inanıyordu²⁰⁹. İŞte tüm bu nedenlerden dolayı Piaget, çocuklarla çalışmaya başlamıŐ ve kuramını oluşturmuştur. Piaget bilişsel gelişimi;

- a. Duyusal motor (doğumdan 2 yaşına kadar),
- b. İŞlem öncesi (2–7 yaş),
- c. Somut işlem (7–11 yaş),
- d. Formel (soyut) işlem (11 yaş ve yukarısı) şeklinde dört ana döneme ayırmıŐtır²¹⁰.

Biz okul öncesi çocuğunu incelediğimizden, bu çağa denk gelen işlem öncesi dönem üzerinde durmamız gerekmektedir. İŞlem öncesi dönem kendi içinde; Kavramsal dönem (2–4 yaş) ve sezgisel dönem (4–7 yaş) olarak ikiye ayrılmaktadır.²¹¹ Biz burada bu iki dönemde bulunan çocukların genel bilişsel özelliklerini incelemeye ve karşılaŐtırmaya çalışacağız.

Piaget'e göre çocuk, kendi dünyasına bir anlam kazandırabilmek için çevresindeki insan ve objelerle ilgili bir faaliyet içine girer. Çocuk, ilkel koordinasyonlardan, Piaget'nin deyimiyle, soyut muhakeme, kuramsal situasyonları akılcı yolla düşünebilmek, zihinsel hareket ve kuralları düzenleyebilmek anlamına gelen iŐlemlere (operasyonlara), yani daha karıŐık ve yüksek düzeydeki yapılara doğru belirgin bir çaba içindedir²¹². Bu dönemde çocuk dili ve sembolik düşünme yeteneğini kullanmaya başlar²¹³. Piaget'e göre nörofizyolojik olgunlaşmanın bir sonucu olarak çocuk anadilini işlem öncesi dönemin başlamasıyla öğrenir. Piaget dili

²⁰⁷ Richard Atkinson, **Psikolojiye Giriş**, Çev. Yavuz Alogan (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2002) s. 80.

²⁰⁸ Morgan, **age**. s. 60.

²⁰⁹ Atkinson, **age**. s. 80.

²¹⁰ Atkinson, **age**. s. 81.

²¹¹ Aydın, **age**. s. 61.

²¹² Yavuzer, **age**. (2005a) s. 39.

²¹³ Yavuzer, **age**. (2005a) s. 86.

kavramları simgeleyen sembolik bir fonksiyon olarak görür. 2–4 yaş arası dönem çocukların düşünme şekilleri açık ve net kavramların oluşmadığı bir dönemdir. Çocuk yaşadığı bir problemi, bir şekilde çöze bile bu konuyla ilgili tam bir açıklama yapamaz²¹⁴.

İşlem öncesi dönemin önemli özelliklerinden biri çocuğun ben-merkezli düşünce yapısına sahip oluşudur. Bu dönemde çocuk başkalarının düşüncelerini kabul etmekte, onların kendisinden farklı düşünebileceklerini anlamakta güçlük çeker²¹⁵. Çocuk bir başkasının bir objeye kendisinin yüklediği anlamdan farklı bir anlam yükleyebileceğini tahmin edemez²¹⁶. O bir sopayı at olarak görüyorsa bir başkasının neden o sopaya atmış gibi davranmadığını anlayamaz. Bu evrede çocuklar kendilerini olayların ve dünyanın merkezinde görürler. Bu durum, çocukta henüz mantığın gelişmediği şeklinde yorumlanabilir²¹⁷. Bu dönem çocuğu, konuşmada tamamen ben-merkezlidir. Çocuk konuşmaya başladığı ilk zamanlarda, sürekli kendi kendine konuşur. Bu çağdaki birkaç çocuk yan yana geldikleri zaman iletişim kuramazlar, hepsi aynı anda farklı şeyler konuşurlar. Bu durum dört yaşından sonra tamamen ben-merkezli konuşmalara dönüşür²¹⁸.

İşlem öncesi dönemin önemli özelliklerinden bir diğeri ise bu çağdaki çocukların korunumu kavrayamamasıdır. Korunum, herhangi bir nesnenin biçimi ya da mekândaki konumu değiştiğinde miktar, ağırlık ve hacminde bir değişiklik olmayacağı ilkesi olarak tanımlanabilir²¹⁹. Piaget bu dönemde mantıksal düşünme işleminin henüz gelişmediğini düşünür. Çocuklar bu dönemde nesnelere görüntüsünün etkisindedirler²²⁰. Korunum ilkesini kazanmış bir birey herhangi bir nesnenin şeklinin ya da uzayda değişik şekillerde yerleştirilmesinin etkisi altında kalmaksızın o nesnenin aynı kaldığını anlayabilir.²²¹ Fakat işlem öncesi dönemdeki çocuklar böyle değildirler. Onlar korunumu kavrayamazlar. Örneğin aynı uzunlukta iki bardakta bulunan sulardan birinin daha ince ve uzun bir bardağa boşaltılmasıyla

²¹⁴ Aydın, **age.** s. 61.

²¹⁵ Erden-Akman, **age.** s. 65; Ayrıca bkz. Oktay, **age.** s. 117.

²¹⁶ Yavuzer, **age.** s. (2005a) s. 86.

²¹⁷ Zeynep Özeri, **Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi** (İstanbul: Dem Yayınları, 2004), s. 49; Haluk Yavuzer, **Çocuğunuzun İlk 6 Yılı** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005b), s. 222.

²¹⁸ Erden-Akman, **age.** s. 65.

²¹⁹ Erden-Akman, **age.** s. 65.

²²⁰ Yavuzer, **age.** (2005a) s. 86.

²²¹ Morgan, **age.** s. 61.

su seviyesi daha yüksekmiş gibi görünür ama miktar değişmez. Fakat işlem öncesi dönemdeki çocuk ince uzun bardakta daha fazla su bulunduğunu düşünür²²².

Bu dönemde görülen bir başka özellik de çocukların tersine dönebilirlik (reverse) yeteneğine sahip olmadıklarıdır²²³. Örneğin ince uzun bardaktaki su yeniden eski bardağa dökülürse seviye yine aynı olur fakat bu çağdaki çocuklar bunu düşünemezler.

Piaget'nin kuramında öne sürülen okul öncesi dönemdeki çocukların korunum ve tersine dönebilirlik yeteneğinden yoksun olduğu görüşünün, birçok araştırmacı tarafından desteklendiği bilinmektedir. Burada çocukların bu yeteneklerden niçin yoksun oldukları sorusu akla gelebilir. Çocukların bu düşünme süreçlerinden mi yoksa korunum ve tersine dönebilirlik için gerekli başka yeteneklerden mi yoksun oldukları sorulabilir. Belki de işlem öncesi dönemdeki çocuğun bu süreçlerden yoksun görünmesinin nedeni tüm olarak problemi hatırlayamaması ve buna bağlı olarak soruyu doğru çözümleyememesidir. Eğer gerçekten sorun buna dayanıyorsa özel bir yetiştirme yöntemi uygulayarak çocuk daha mantıklı düşünebilecek hale getirilebilir²²⁴.

İşlem öncesi dönemdeki çocuklarda tek boyutlu düşünme hâkimdir. Çevrelerindeki nesne, olay ve problemlerin farklı boyutlarını aynı anda düşünemezler. Akıl yürütmede tümevarım ve tümdengelim kullanamazlar. Genelleme yapamazlar. Özelden özele akıl yürütme yaparlar²²⁵.

Bu dönemde görülen diğer bir özellik “syncretism”dir.” Bütünleştirme olarak çevirebileceğimiz bu kavram, birbirleriyle ilişkisi olmayan obje ve fikirler arasında bağlantı kurmak olarak tanımlanabilir. Bu dönemdeki çocukların çoğu ayrıntılara dikkat etmezler ve her şeyi genel olarak algılayıp ilişkisiz bağlantılar kurabilirler²²⁶. Bu dönemde çocuk parçayla bütünü aynı anda düşünemez. 2–7 yaş arasında düşünme operasyonel değildir. Bir başka deyişle bu dönemde çocuklar zihinsel

²²² Arthur Jersild, **Çocuk Psikolojisi**, Çev.: Gülseren Günçe, (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1979), s. 517-518; bkz. Yavuzer, **age.** (2005b) s. 222.

²²³ Erol Güngör, **Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar** (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000a.), s. 50; Aydın, **age.** s. 62.

²²⁴ Morgan, **age.** s. 63.

²²⁵ Aydın, **age.** s. 62; Yavuzer, **age.** (2005a) s. 88; Özeri, **age.** s. 53–54.

²²⁶ Yavuzer, **age.** (2005a) s.88; Özeri, **age.** s. 52; Ayrıca bkz. Pierre Bovet, **Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi**, Çev.: Selahattin Odabaş (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958), s. 91

kıyaslama yapamazlar. Zihinsel düzeyde temsil edebilme, kavram kullanabilme mümkün değildir, onun yerini ani algılamalar alır. Bunun sonucu olarak çocukların yargıları zarar görür²²⁷.

İşlem öncesi dönemdeki çocuğun en önemli özelliklerinden biri de hayal dünyalarının çok geniş olmasıdır²²⁸. Kurdukları hayal dünyaları onlar için dokunabildikleri gerçek hayat kadar gerçektir. Bu nedenle kendilerine anlatılan her şeye kolayca inanırlar²²⁹. Çocuk göremeyeceği bir yerde bulunan bir nesne veya insanı simgeleyen bir kelime veya sembol geliştirebilir. Evcilik, doktorculuk gibi dramatik oyunlar oynamaya başlar²³⁰. Oyunlarını gözlediğimizde kendi hayal dünyalarında, hayali arkadaşlarıyla konuştuklarını, bizimkinden farklı bir dünya kurduklarını görebiliriz.

Çocuğun dünyayı nasıl anlamlandırıldığını, dünyayı nasıl tasarladığını da inceleyen Piaget, çocukta bu tasarım süreci içerisinde üç inanın hâkim olduğunu tespit etmiştir²³¹. Bunlar:

a. Canlılık (animism): Bu dönem çocukları “animist” özellik gösterirler. Bu kavramı kısaca cansız varlıklara canlılık atfetme olarak da tanımlayabiliriz²³². Çocuk psişik dünyayı fiziki dünyadan ayıramaz ve gelişme döneminin başlangıcında kendi “ben”i ve dış dünya arasında kesin sınırlar belirleyemez, buradan yola çıkarak Piaget okul öncesi dönemde çocukların hareketsiz olan birçok cismi canlı ve bilinçli gibi gördüklerini, “animist” olduklarını ileri sürer²³³. Piaget yaptığı çalışmalardan elde ettiği sonuçlara dayanarak çocukların “animist” özellikleriyle ilgili dört düzey tespit etmiştir:

Birinci Düzey: Çocuklar için herhangi bir biçimde etkin olan her şey, hareketsiz de olsa bilinçlidir. Örneğin oyuncak bebekler, yastıklar, hayvanlar, güneş, ay vb.

²²⁷ Yavuzer, **age. s.** (2005a) s. 89; Yavuzer, **age.** (2005b), s. 221.

²²⁸ Erden-Akman, **age. s.** 67.

²²⁹ Yurdagül Mehmedoğlu, **Okulöncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi** (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), s. 35; Ayrıca bkz. Oktay, **age. s.** 120.

²³⁰ Yavuzer, **age. s.** 88.

²³¹ Bkz. Jean Piaget, **Çocuğun Gözüyle Dünya**, Çev.: İsmail Yerguz (Ankara: Dost Kitabevi, 2005), s. 150.

²³² Aydın, **age. s.** 64; Yavuzer, **age.** (2005a) s. 88; Mehmedoğlu, **age. s.** 71.

²³³ Piaget, **age. s.** 150.

İkinci Düzey: Bilinç hareket halindeki cisimlerde bulunur. Örneğin güneş ve bisiklet bilinçli, masa bilinçsizdir.

Üçüncü Düzey: Nesnenin kendi hareketiyle dışarıdan verilen hareket arasında ayırım yapılır. Örneğin rüzgâr ve yıldızlar kendileri hareket ettikleri için bilinçli, bisiklet başkası tarafından hareket ettirildiği için artık bilinçsizdir.

Dördüncü Düzey: Bilinç artık nesnelere değil özellikle hayvanlarda bulunur²³⁴.

Piaget'e göre 4–6 yaş arası çocuklar her şeyin canlı olduğunu düşünürler. 6–7 yaşına geldiklerinde ise hareket eden şeylerin canlı olduğunu varsayarlar²³⁵. Bu özelliği bu yaştaki çocukların oyunlarını izlediğimizde kolayca görebiliriz. Küçük bir kızın oyuncak bebeğine yemek yedirmesi, yemiyor diye kızması, onunla oturup konuşması hepimizin karşılaşabileceği bir durumdur.

b. Yapaylık (artificialism): Yapaylık, tabiatın bir insan tarafından yapıldığını veya insan tekniğine benzer bir yolla kendi kendini meydana getirdiğini düşünme yönelişi olarak tanımlanabilir²³⁶. Çocuk, “yapaycılığı” nesnelere, üretici etkinliğin onların kendilerinde bulunduğunu farz etmekten çok, insani ürünler olarak kabul eder²³⁷. Örneğin çocuk güneşin Tanrının attığı bir ateşten oluştuğunu düşünebilir²³⁸. Bizlere ne kadar tuhaf gelirse gelsin çocuk düşüncesi için bunun hiçbir uygunsuz tarafı yoktur.

c. Ortaklık (participation): Çocuk insanlarla güneş arasında bir ilişki bir ortaklık olduğunu düşünür. Yani doğal olaylar ile insan eylemleri arasında bir etkileşim olduğunu zanneder²³⁹. Çocuğa göre insan isterse güneşi, ayı hareket ettirebilir²⁴⁰.

Yukarıda kısaca Piaget'nin Bilişsel Gelişim kuramına değinmeye çalıştık. Şüphesiz Piaget'nin kuramı kendi döneminde ve bu dönemi izleyen onlarca yıl boyunca kabul görmüş, yankı uyandırmış ve bilişsel gelişimi inceleyen birçok

²³⁴ Piaget **age**. s. 153.

²³⁵ Piaget, **age**. s. 186–187; Aydın, **age**. s. 64.

²³⁶ Bovet, **age**. s. 72; Mehmedoğlu, **age**. s. 71.

²³⁷ Piaget, **age**. s. 218.

²³⁸ Piaget, **age**. s. 221.

²³⁹ Özeri, **age**. s. 55–56.

²⁴⁰ Mehmedoğlu, **age**. s. 71.

çalışmaya ilham kaynağı olmuştur. Fakat Piaget'nin kuramı yapılan birçok araştırma bulgularına dayanılarak farklı yönlerden eleştirilmiştir. Biz burada bu bilgileri paylaşarak 4–6 yaş grubu çocuklarla ilgili ön bilgi edinilmesini amaçladık.

O. Houdé'a göre Piaget'nin çocuğun gelişmesi kuramı, çizgisel ve kümülatiftir. Çünkü aşamalı bir öğrenme ve gelişme düşüncesine dayandırılmıştır. Houdé bu modeli “merdiven modeli” olarak isimlendirmiş ve her basamağın bir gelişmeye, bir evreye denk düştüğünü söylemiştir. Ona göre Piaget'nin merdiven modeli bilişsel gelişim konusunda en iyi ya da en azından olası tek model değildir. Houdé bebekte oldukça karmaşık ve Piaget'nin bilmediği ve bütünüyle duyumsal-motor bir işleyişe indirgenemeyen bilişsel kapasitelerin olduğunu belirtmiştir. Ona göre zekâ motordan soyuta giden bir çizgi ya da plan izlemekten çok tamamen düzensiz bir şekilde gelişir²⁴¹.

O. Houdé, Piaget'nin “merdiven modeli” ne ters olan güncel zekâ gelişmesi modellerinden bazılarını kısaca değinmiştir. Bunlardan ilki Michel Serres'in ilişkileri kesin bir biçimde tanımladığı ve bunu “topolojiye bağlı”, “cepteki buruşuk bir mendil gibi katlanan ve eğilip bükülen bir zaman” kuramını önerdiği modelidir. Diğeri Robbie Case ve Kurt Fischer'in bilgisayarda çizgisel olmayan dinamik sistemler yardımıyla çocuğun gelişme eğrilerini, yani daha az düzenli, inişli çıkışlı, patlamalı, çöküntülü eğrilerin simülasyonunu çıkardıkları modeldir. Bir diğeri ise Robert Siegler'in çocuğun gelişmesini “üst üste gelen dalgalara” benzettiği modeldir. Bu kurama göre her bilişsel strateji her an üst üste gelebilecek, yükseklikleri “düşünme biçimlerinin kullanım sıklığı” her an değişebilecek birçok dalgayla ya da “düşünme biçimiyle” beraber kıyıya yaklaşan tek bir dalga gibidir²⁴². Houdé'a göre bu kuramlardan hangisi bilişsel gelişmeyi doğru bir şekilde açıklarsa açıklasın bugün çocuk psikolojisi Piaget'nin “merdiven modeli” ne indirgenemez. Çünkü olgular daha az çizgiseldir, daha karmaşık ve dinamiktir²⁴³.

Piaget'nin görüşleri başka yönlerden de eleştirilmiştir. Bebekler ve okulöncesi dönem çocuklarının zihinsel işlevleriyle ilgili geliştirilen daha karmaşık ve yeni yöntemler Piaget'nin çocukların yeteneklerini olduğundan düşük

²⁴¹ Oliver Houdé, **Çocuk Psikolojisi**, Çev.: İsmail Yerguz (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006), s. 19.

²⁴² Houdé, **age**, s. 20–21.

²⁴³ Houdé, **age**, s. 21.

değerlendirdiğini ortaya çıkarmıştır. Her evreyi denemek için tasarlanan görevlerin büyük çoğunluğu dikkat, hatırlama ve özel duygusal bilgi gibi süreçleri gerektirmektedir. Oysa çocuk bu yeteneklere sahip olsa bile araştırma sırasında bunları sergileyemeyebilir ve başarısız olabilir.²⁴⁴

Ayrıca Baillargeon, Spelke ve Wasserman'ın yaptığı çalışmalar Piaget'nin aksine 4,5 aylık bebeklerin bile nesne kalıcılığını sergilediklerini ortaya koymuştur.²⁴⁵ Gelman ve Markman'ın yaptığı çalışmalar ise araştırma sırasında problemin çocukların dil yeteneklerine uygun kelimeler seçilerek anlatıldığında 3 ve 4 yaşındaki çocukların bile sayı korunumuna sahip olduklarını gösterebildiklerini ortaya koymuştur.²⁴⁶

Sunden da Piaget'nin bu yarı klinik teorisini eleştirmiştir. Sunden'a göre Piaget'nin çocuklara yönelttiği sorular onları kısıtlayıcı olmuş olabilir. Sunden çocuğun sorulara verdiği cevapları nedensel tartışmalar olarak kavrayamamış olabileceğine dikkat çekmiştir. Ona göre çocuk verdiği cevapları, Piaget'nin kabul ettiği gibi sorunun çözümleri olarak görmeyebilir.²⁴⁷

Sonuç olarak diyebiliriz ki Piaget'nin kuramı bilişsel gelişim konusunda en çok bilinen ve vurgulanan kuramdır. Fakat Piaget'den sonra ve yakın zamanda yapılan birçok araştırma onun bu konuda tek ve en geçerli kuram olmadığını kanıtlamıştır. Bu kurama alternatif birçok yaklaşım geliştirilmiş ve hala geliştirilmektedir. Bu yüzden 4–6 yaş grubu çocuklarla ilgili yapmış olduğumuz bu çalışma, konuya yeni bir boyut katacaktır diye düşünmekteyiz. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde 4–6 yaş grubu çocukların Kur'an tasavvurlarını ele alıp onların da Kur'an-ı Kerim'den faydalanabileceklerini, faydalandırılmaları gerektiğini işleyeceğiz.

2.2.3. Dil Gelişimi

4–5 yaşında çocuk, dili kolay ve doğru kullanır. Anne babasının ses perdesini taklit eder. Dili kullanmada kız çocukları, erkek çocuklarına göre daha iyidir.

²⁴⁴ Atkinson, **age**. s. 86.

²⁴⁵ Atkinson, **age**. s. 86–87; Ayrıntılı bilgi için bkz. Houdé, **age**. s. 46–54.

²⁴⁶ bkz. Atkinson, **age**. s. 87–88; Ayrıntılı bilgi için bkz. Houdé, **age**. s. 60–62.

²⁴⁷ Nils Holm, **Din Psikolojisine Giriş**, Çev.: Abdülkerim Bahadır (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), s. 93.

Benmerkezci konuşmanın sürdüğü görülür. Sözcük sayısı artmaya devam eder. Kelime hazineleri 1000 kadardır. Önceki döneme göre daha karmaşık cümle yapısı kullanmaya başlarlar. Çoğul kullanımı doğru yaparlar.

5–6 yaşındaki çocuğun dili kullanımı bir yetişkinin diline benzer. Sosyal etkileşimde konuşma artar ve konuşmanın anlaşılır biçimde olduğu görülür. Çocuk, yetişkini daha az taklit eder. Çekim kuralları ve kişi zamirlerinin çekimi de doğru kullanılır. Çocuk, 5 yaşına geldiğinde olayları sırasına göre anlatır. “ Elimi yıkadım ve yemeğimi yedim.” gibi. Olayları “ önce-sonra”, “ sırasına dizme”; “geçmiş, şimdiki, gelecek” zamanı kullanımı gelişir. Çocuk, beş sözcük içeren cümleler kurabilir. Çocuklar 6–7 yaşlarında birlikte yaşadıkları yetişkin gibi konuşurlar. Sözcük sayısı ortalama 2000 kadardır. Bir çocuğun konuşması sürekli olarak eleştirilirse, bu durum onun için kötü olabilir. Sürekli eleştirmek yerine anne babaların ve çevresindeki kişilerin doğru konuşarak çocuk için model olmaları gereklidir.

Dil gelişimi açısından çocukların 4–5 yaşta yapabildiklerini şöyle sıralayabiliriz:

- Özellikleri belirtildiğinde vücudunun kısımlarını gösterebilir.
- Üç nesneyi içeren yönergelerle ilgili davranışları ve emirleri yerine getirebilir.
- Resimleri mantıklı bir şekilde açıklayabilir.
- Tek başına 3–4 mısralık şarkıları söyleyebilir.
- Düzgün ve tam cümleler kurabilir.
- Yedi kelimededen oluşan cümleler kurabilir.
- Geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları doğru olarak kullanabilir.
- On sekiz değişik nesne resminden on dört tanesinin ismini söyleyebilir.
- Yakın zamanda yaşanmış olayları anlatıp olaylar arasında ilişki kurabilir.
- Sürekli olarak "neden, ne zaman, nasıl" gibi sorular sorabilir.
- Kelimelerin anlamlarını merak ederek ne olduğunu sorabilir.
- Gerçekleri hayallerle karıştırarak hikâyeler anlatabilir.
- Daha uzun öyküler anlatır ve içinde ailesinin de olduğu öyküler yaratabilir.

Dil gelişimi açısından çocukların 5–6 yaşta yapabildiklerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

- Altı-sekiz kelimelik cümleler kurabilir, söylendiğinde tekrarlayabilir.
- Somut nesnelere yapılarına göre daha ayrıntılı olarak tanımlayabilir.
- Soyut nesnelere anlamlarını sorabilir.
- Zıt anlamlı somut kelimeleri söyleyebilir.
- Zıt anlamlı soyut kelimeleri söyleyebilir.
- Günlük yaşantıyı anlatabilir.
- Niçin sorusunu açıklayarak cevaplayabilir²⁴⁸.

2.2.4. Ahlâki Gelişme

Toplum içinde yaşayan her birey gibi artık belli sosyal, bilişsel ve fiziksel olgunluğa erişen okul öncesi çocuk da bir takım ahlâki kurallarla karşılaşır. Bu dönemde çocuk kuralları öğrenmeye ve uygulamaya başlar. Okul öncesi dönem çocuğunun ahlaki gelişim seyrini incelemeye geçmeden önce ahlâkın tanımını yapmak yerinde olacaktır.

Ahlâk (moral), belli bir dönemde, belli insan topluluklarıncaya benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının, ilkelerinin toplamı olarak tanımlanabilir²⁴⁹. Ahlâkın birçok tanımıyla karşılaşmak mümkündür ve en sık kullanılan tanımlardan birisi de şudur: Ahlâk insanın toplum içindeki her türlü davranışlarını ve onlarla olan ilişkilerini düzenlemek amacıyla ortaya konulan ilkelerin, kuralların tamamıdır²⁵⁰. İslami literatür açısından ise “ahlak” kelimesi “halk” yani “yaratmak” kelimesinden türetilmiş, “ismi tafdil” kalıbında olduğu için, yaratılıştaki kendisine yüklenen, yaratıcısı Allah’ın koyduğu kurallara en çok uyan davranışlardır diyebiliriz. Örneğin; çocuk yönlendirilmez ise gördüğünü, duyduğunu söyler, yalan söylemez.

Ahlâk gelişimi konusu üzerinde ilk çalışmaları yapan psikoloji teorileri; psikanaliz ve bilişsel teoridir²⁵¹. Freud’a göre kişilik ve ahlâk gelişmesinin temel

²⁴⁸ MEB, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi (Dil Gelişimi), **Bireysel Öğrenme Materyali**, (Ankara: 2013), s. 12.

²⁴⁹ Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri Sözlüğü** (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1998), s. 18.

²⁵⁰ Hüsamettin Erdem, **Ahlak Felsefesi** (Konya: Hü-er Yayınları, 2002) s. 13.

²⁵¹ Aydın, **age**, s. 158.

çizgileri ilk beş yılda tamamlanmaktadır ve altı yaşından sonra kuramsal bakımdan önemli bir gelişme olmamaktadır²⁵². Ona göre çocuk ahlâkı kendisine model aldığı kişiler yoluyla öğrenir. Bu model genellikle erkek çocuklar için baba, kız çocuklar için ise annedir. Yani Freud’a göre ahlâkın temeli bir cinsiyet özdeşleşmesinden ibarettir²⁵³. Çocuk anne-babasının kurallarına tabi olur. “Süperego” anne babanın koyduğu yasakların içselleştirilmesiyle oluşmaya başlar. Kurallara uyan davranışlar doğru, uymayanlar ise yanlış kabul edilir²⁵⁴. Bilindiği gibi süperego, kişiliğin en son gelişen ve toplum kurallarıyla ilgili olan sistemidir. Doğuşta var olmayan ancak gelişmeyle beliren süperego bir nevi içimizdeki yargıçtır²⁵⁵. Freud’un “psikanalitik” teorisine göre ahlâk gelişimi anne babanın disiplin anlayışlarından önemli ölçüde etkilenen bir süreçtir. Okul öncesi dönemde çocukların davranışları anne-babaların onları yönlendirmeleri sayesinde gerçekleşir. Çocuk anne-babanın değerlerini özdeşleşme sonucu benimser²⁵⁶.

Ahlâki gelişimle ilgili diğer bir teori de Piaget’ye aittir. Piaget yaptığı çalışmalarda çocukların ahlâki ve sosyal kuralları nasıl algıladıklarıyla da ilgilenmiştir. O, çocuğun ahlâki ve sosyal kuralları kavrayışının bilişsel gelişim düzeyleriyle bağlantılı olması gerektiğini düşünmüştür²⁵⁷. Piaget yaptığı çalışmalar sonucu ahlâk gelişimini iki evreye ayırmıştır. Bunlar; Dışa bağlı evre ve özerk evre²⁵⁸.

Piaget ahlâk gelişimi konusunu incelerken ahlâkta “gerçekçilik” ile “görecelik” arasında bir ayırım yapmıştır. Bu konuda “gerçekçi” biri kuralları biçimsel ya da sözsel olarak yorumlar. Eylemi niyetlere göre değil sonucuna göre değerlendirir. Örneğin okul öncesi dönemde bulunan ve dışa bağlı ahlâk evresindeki çocuk için annesine yardım etmek isterken kazara 5 tane tabak kıran kız, annesi yasaklamasına rağmen tabaklarla keyfî bir şekilde oynarken 2 tane tabak kıran kızdan daha çok suçludur. Gerçekçi ahlâkta kurallar tartışmasız bir şekilde kabul

²⁵² Gülgün Yanbastı, **Kişilik Kuramları**, (İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990), s. 15–41; Özeri, **age.** s. 77.

²⁵³ Güngör, **age.** (2000a) s. 57.

²⁵⁴ Erden- Akman, **age.** s. 112.

²⁵⁵ Yanbastı, **age.** s. 22; Güngör, **age.** (2000a) s. 57.

²⁵⁶ Kağıtçıbaşı, **age.** s. 328–329; Aydın, **age.** s. 158.

²⁵⁷ Güngör, **age.** (2000a) s. 44; Atkinson **age.** s. 83.

²⁵⁸ Kağıtçıbaşı, **age.** s. 331; Erden- Akman, **age.** s. 115.

edilir²⁵⁹. Okul öncesi dönemde çocuk kuralları otoritenin getirdiği mutlak ahlâkî zorunluluklar olarak görmeye başlar. Ona göre kurallar kutsaldır, süreklidir ve değiştirilemezler. Örneğin saklambaç oynarken uyulması gereken kurallar bu evredeki çocuklar için asla değişmeyen kurallardır. Ahlâkî kurallar çiğnendiği takdirde çocuk Tanrı tarafından cezalandırılacağını ya da bir arabanın ona çarpacağını, bir felaketle karşılaşacağını düşünür²⁶⁰. “Özerk evrede” ise (8 yaş ve üstü) çocuklar hatayı yapan kimsenin gerçek niyetine daha çok önem verirler²⁶¹. Çocuklar içinde bulunulan durumu dikkate alarak değerlendirme yapmaya başlarlar, kurallara daha esnek yaklaşırlar²⁶².

Piaget’ye göre çocuğun ahlâk gelişimi adalet ve ceza hakkındaki görüşlerine de yansır. Bu fikirler hem olgunlaşmanın hem de çevrenin etkisiyle değişir²⁶³. Çocukta üç aşamalı bir adalet anlayışı vardır:

a) Kefaret Adaleti: Çocuk kötülük yapanın acı çekmesi gerektiğini düşünür. Zarar veren kişi, mutlaka Tanrı ya da başka biri tarafından cezalandırılmalıdır.

b) Misilleme Adaleti: Çocuk “o sana zarar verdiyse sen de ona zarar ver!” düşüncesindedir. Oyunağı kırılan çocuk, oyunağı kıran çocuğun oyunağı kırarak ister.

c) Tazmin Etme Adaleti: Çocuğun düşünme şekli şöyledir: “Kırdığı oyunağı ödesin, aynısını alsın ya da kendi oyunağı bana versin.”²⁶⁴

Ahlâk gelişimi ile ilgili kuramlar arasında belki de en çok tanınmış olanı Kohlberg’in ahlâk gelişimi kuramıdır. Bilindiği gibi çalışmalarında zihinsel gelişim kuramına yer veren iki önemli isim Piaget ve Lawrence Kohlberg’dir. Kohlberg, Piaget’nin kuramını daha geliştirerek kendi gelişim kuramını oluşturmuştur. Piaget’nin Bilişsel gelişimle ilişkilendirdiği ahlâk gelişimi kuramını Kohlberg biraz daha genişletmiştir²⁶⁵.

²⁵⁹ Jersild, **age.** s. 594; Ayrıca bkz. Güngör, **age.** (2000a) s. 45–46; Kağıtçıbaşı, **age.** s. 331; Erden-Akman, **age.** s. 114; Özeri, **age.** s. 78; Aydın, **age.** s. 162.

²⁶⁰ Güngör, **age.** (2000a) s. 46; Erol Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak** (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000b), s. 29–30; Atkinson, **age.** s. 83–84; Özeri, **age.** s. 79; Aydın, **age.** s. 161.

²⁶¹ Kağıtçıbaşı, **age.** s. 332.

²⁶² Güngör, **age.** (2000b) s. 29–30; Erden-Akman, **age.** s. 115; Aydın, **age.** s. 162.

²⁶³ Jersild, **age.** s. 594–595; Aydın, **age.** s. 163.

²⁶⁴ Jersild, **age.** s. 594.

²⁶⁵ Güngör, **age.** (2000a) s. 52–53; Atkinson, **age.** s. 85; Erden-Akman, **age.** s. 116.

Lawrence Kohlberg, Piaget'nin ahlaki gelişim teorisini daha da geliştirerek üç basamaklı bir ahlaki gelişim kuramı ortaya koymuştur. Bu kuram, her biri kendi içinde iki evreden oluşan üç basamaktan (Gelenek Öncesi Düzey, Geleneksel Düzey ve Gelenek Ötesi Düzey) oluşmaktadır. Bu üç basamağı açıkladıktan sonra bunları çocuklar için değerlendirmiş ve sonuca ulaşmıştır.

Gelenek öncesi düzeyin birinci evresi olan karşılıklı itaat ve ceza eğilimi evresinde çocuklar, davranışları fiziksel sonuçlarına göre değerlendirmektedirler. Bu dönemde, ödüllendirilen davranışlar iyi, cezalandırılan davranışlar ise kötü olarak telakki edilmektedir. Dolayısıyla çocuklara göre, cezadan sakınmak için kurallara uymak gereklidir. Saf çıkarıcı eğilim evresinde ise çocukta faydacı bir eğilim vardır. “Sen bana iyilik yaparsan ben de sana iyilik yaparım.” düşüncesi hâkimdir.

Geleneksel düzeyde de iki alt evre vardır. Bunlardan birincisi iyi çocuk eğilimi evresidir ki, bu evrede bireyin davranışlarının temelinde başkaları tarafından takdir edilmek düşüncesi hâkimdir. Dördüncü evre olan yasa ve düzen eğiliminde ise yasalara mutlak bağlılık söz konusudur. Birey için önemli olan, otoriteye saygı göstermek, mevcut düzeni korumak ve toplumun devamlılığı doğrultusunda hareket etmektir.

Gelenek ötesi düzey ise toplumun çok az bir kesiminin ulaşabildiği bir düzeydir. Bu düzeyde de yine iki alt evre vardır. Bunlardan birincisi, insan hakları yönelimli evredir. Bu evrede, bir davranışın iyi olması, insan haklarına ve toplumun yararına uygunlukla ölçülmektedir. İkinci evre ise, evrensel ahlak evresidir ki, bu evrede “doğru” ve “yanlış” gibi kodlamalar, yasa ve kurallarla değil, evrenselliğe dayanarak bireyin kendi vicdanı ile geliştirdiği ilkelerle tanımlanmaktadır²⁶⁶.

Kohlberg çocuklarda ve yetişkinlerde ahlâk yargılarının farklı düşünce mekanizmaları sonucu geliştiğini vurgulamıştır. Ahlâkı davranış boyutundan ziyade düşünce boyutunda ele almıştır²⁶⁷. Çünkü Kohlberg'e göre ahlâk, doğru-yanlış ve iyi-kötü konularında bilinçli yargıda bulunmayı ve bu yargı doğrultusunda

²⁶⁶ Çocuklarda ahlaki gelişim konusunda geniş bilgi için bkz. Kağıtçıbaşı, **age.**; Erden-Akman, **age.**; Ramazan Arı-Ömer Türe-Hasan Yılmaz, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, (İkinci Baskı, Konya: Mikro Yay., 1999).

²⁶⁷ Kağıtçıbaşı, **age.** s. 341; Aydın, **age.** s. 164.

davranmayı içeren bilişsel bir yapıdır²⁶⁸. Kohlberg evrensel, doğal ve bilişsel bir temele dayanan ahlâk gelişimi evreleri üzerinde durmuştur. Deneklerine Piaget'nin öykülerinden daha karmaşık sorular yönelterek onları daha derin ahlâki çatışmalarla yüz yüze getirmiştir²⁶⁹. Bu öykülerde önemli olan deneklerin probleme getirdikleri çözüm değil, bu çözüme ulaşırken kullandıkları dayanak noktaları ve yaptıkları değerlendirmelerdir²⁷⁰. Örneğin Kohlberg'e göre bir kişinin hırsızlık yapıp yapmamasından çok, onun bunu neden yaptığına ya da yapmadığına ilişkin açıklaması önemlidir.

Kohlberg 1970'li yıllarda yaptığı çalışmalara dayanarak kuramını yeniden gözden geçirmiş ve okulöncesi dönemdeki çocukları gelenek öncesi düzeyde kabul etmiştir²⁷¹. Ben-merkezci düşünmeye bağlı olarak çocuğun ahlâk anlayışı kendi istek ve eğilimlerinin ön planda tutulmasıyla karakterize edilebilir²⁷². Çocuklar eğer ortamda bir otorite figürü yoksa kendi istekleri doğrultusunda davranabilirler. Bu aşamada başkalarının istek ve arzularını anlayamazlar ve bu durum onların ilgisini çekmez²⁷³. Cezadan kaçınmak için kurallara boyun eğmeler ve ödüllenenek, yaptıklarının karşılığını almak için uyum sağlama davranışı sergilerler²⁷⁴. Bu dönemde çocuklar davranışın sonucuna bakarak iyi ya da kötü olduğuna karar verirler. Davranışın sonunda ceza görüyorlarsa o davranış kötü, ceza görmüyorlarsa iyi kabul edilir. Pragmatik alış-veriş kavramı (sen bana yardım et ben de sana ederim!) sevgi, adalet gibi kavramların önüne geçer²⁷⁵.

Jersild'e göre ise her çocuğun, içinde doğru ve yanlış davranış konusundaki fikirlerinin, sorumluluklarının, neyi yapıp neyi yapmaması ile ilgili inanışlarının, kendi düşünce ve eylemlerinin değerli olup olmadığının, ise yarayıp yaramadığının yargılanmasına yarayan değer ve ölçülerin yazılı olduğu bir ahlâk yasası vardır²⁷⁶.

Ailede ve okulda eğitimin amacı sağlıklı kişilik oluşturmak, yani ahlâklı bireyler yetiştirmektir. Bu noktadan hareketle eğitim, kişiliğin bir yönü haline gelmiş

²⁶⁸ Emine Küçükcalp, "Ahlaki Yargı Gelişimi ve Dindarlık Arasındaki İlişki", **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, Ed.: Hayati Hökelekli (İstanbul: Dem Yayınları, 2006), s. 449.

²⁶⁹ Kağıtçıbaşı, **age.** s. 334.

²⁷⁰ Atkinson, **age.** s. 85; Erden-Akman, **age.** s. 116.

²⁷¹ Atkinson, **age.** s. 85.

²⁷² Morgan, **age.** s. 73.

²⁷³ Erden-Akman, **age.** s. 123.

²⁷⁴ Bkz. Atkinson, **age.** s. 85; Güngör, **age.** (2000a) s. 53.

²⁷⁵ Kağıtçıbaşı, **age.** s. 334.

²⁷⁶ Jersild, **age.** s. 593.

olan ahlaki yargıları, ahlâkî davranışlar haline dönüştürmelidir. Buraya kadar anlatılanlarda görüleceği gibi çocuk tıpkı anne-babasının genel tavırlarını, cinsel rollerini benimsedikleri gibi onların ahlâk anlayışlarını da benimser. Bu nedenle okul öncesi çocukluk dönemi ve o dönemde çocuğun içinde yetiştiği çevrenin, çocuğun kişilik ve ahlâk anlayışının gelişmesinde önemli yer tutacağı bir vakiydir. Ahlâkî gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biri olup çocuğun toplumsallaşma süreci içinde neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir bilinç geliştirmesi ile ilgilidir. Sonuç olarak okulun ve okul öncesi eğitimin ilk görevi bilgi vermek değil, güçlü şahsiyet kazandırmak olmalıdır.

Ahlâkî gelişim özellikleri göz önünde bulundurulduğunda anlaşılmaktadır ki, özellikle çocukluk döneminde okunan kitaplarda yer alan dini motifler, çocuğun duygu dünyasında farklı çağrışımlar yapmaktadır. İlerleyen yıllarda bu duygular çocuğun dini ve ahlâkî kimliğinin oluşumu ve gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle çocukların bilişsel ve duygusal gelişiminin yoğun olduğu bu dönemde yapılan etkinlik ve eğitimler gerek çocuğun ahlâkî gelişimine uygunluk bakımından, gerekse doğru bir ahlâk anlayışını yansıtması bakımından daha bir önem arz etmektedir.

2.2.5. Sosyal Gelişme

İnsan sosyal bir varlıktır. Hayata gözlerini açtığı ilk andan ölünceye kadar başka insanlarla etkileşim içinde yaşar. Hayatı boyunca çevresindekilere, yaşadığı toplumun kültürüne uyum sağlamaya çalışır. Sosyal gelişme, bireyin sosyal uyarıcıya, özellikle grup yaşamının baskı ve zorunluluklarına karşı duyarlık geliştirmesi, grubunda ya da kültüründe başkalarıyla geçinebilmesi, onlar gibi davranabilmesi olarak tanımlanabilir²⁷⁷. Sosyalleşme ise bireyin, içinde yaşadığı toplumun normlarını, değerlerini, kendisinden beklenen rolleri, tutumları ve davranış yapılarını, toplumsal etkileşim için gerekli becerileri, benlik ve kimlik duygusunu kazanma, içinde yaşadığı kültürü içselleştirme sürecidir. Bebeğin insanlara yönelmesi, gözleriyle takip etmesi, onlara gülümsemesiyle başlayan ve yaşam boyu süren sosyalleşme süreci, yemeğin nasıl yeneceğinden, nasıl oturulup kalkılacağından, biriyle konuşurken nelere dikkat edileceğine kadar en basitinden en

²⁷⁷ Yavuzer, age. (2005a) s. 46.

karmaşığına birçok kuralın öğrenilmesini içerir²⁷⁸. İlk çocukluk dönemindeki çocukların sosyalleşme/toplumsallaşma yolunda gelişim gösterebilmeleri;

- Sosyal kabul için ne denli arzulu olduklarına,
- Kendi davranışlarını nasıl geliştirebilecekleri hakkında yeterli bilgiye sahip olup olmamalarına,
- Davranışlarıyla sosyal kabul arasında ilişki kurabilecek düzeyde zihinsel yeteneğe sahip olup olmamalarına bağlıdır²⁷⁹.

Psiko-sosyal gelişim konusunda en çok bilinen kuram Erik Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramıdır. Erikson'un teorisi yaşam-boyu-gelişim üzerinde duran bir yaklaşımdır. Erikson yaşamı, her biri çözümlenmesi gereken bir çatışma veya kriz içeren sekiz psiko-sosyal aşamaya (psycho-social stages) ayırmıştır. Sosyal ve fiziksel evreler yeni taleplerde bulunduğu için bu çatışmalar her bir gelişim aşamasında ortaya çıkar. Birey bu çatışmayla başa çıkmak için iki yoldan birisini seçmek durumundadır; uyumlu veya uyumsuz yol. Birey sadece her bir gelişim aşamasındaki kriz çözüme kavuşturulduğunda ve kişilik değiştiğinde bir sonraki gelişim aşamasıyla uğraşmaya hazır olur²⁸⁰.

Erikson'un kuramı epigenetik bir temel ile kişilik gelişimini açıklamaya çalışır. Erikson epigenetik kavramı ile kişilik gelişimi dönemlerinin temellerinin biyolojik olarak atılmış hiyerarşik bir sıra ile ortaya çıktığını ifade etmektedir²⁸¹. Erikson psiko-sosyal gelişim aşamaları ve gelişim dönemlerinde geçirilen çatışma dönemlerini 0-1 yaş, 2-3,5 yaş, 4-6 yaş, 7-11 yaş, ergenlik, ilk yetişkinlik, yetişkinlik ve olgunluk dönemleri olarak ayırır²⁸². Okul öncesi dönemdeki çocuk, Erikson'un kuramına göre "Özerkliğe karşı kuşku ve utanç" ve "girişimciliğe karşı suçluluk" çatışmalarını atlama zorundadır. Bu kurama göre çocuklar özerkliğe karşı kuşku ve utanç döneminde fiziksel olarak olgunlaştıkları için kas kontrolleri ortaya çıkar ve yürüme, koşma, nesnelere tutma ve tuvalet ihtiyaçlarını kontrol etmeye başlarlar. Çocuklar kendi başına hareket etmek isterler.

²⁷⁸ Budak, **age**. s. 685; Ayrıca bkz. Kağıtçıbaşı, **age**. s. 325.

²⁷⁹ Yavuzer, **age**. (2005a) s. 106.

²⁸⁰ Duane Schultz, Sydney Schultz, **Modern Psikoloji Tarihi**, Çev.: Yasemin Aslay (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002), s. 593.

²⁸¹ Erden-Akman, **age**. s. 88.

²⁸² Erden-Akman, **age**. s. 89.

2–6 yaş arasındaki okul öncesi dönemde çocuk, sosyal ilişkisinin nasıl kurulduğunu, ev dışındaki insanlarla, özellikle kendi yaşlılarıyla nasıl beraber olunacağını öğrenmeye başlar; uyum ve işbirliği gelişir²⁸³. Bu yaşlarda çocuk durmadan sorular sorar, gün boyu yorulmak nedir bilmeden oyunlar oynar, oyunda arkadaş seçer. Evde durmak istemez. Bu yaşlarda grup halinde oynama görülür. Çocuk toplumun küçük bir üyesi olma yolunda ilerlemeye başlar²⁸⁴. Bu yaşta çocukların oyunları genellikle fiziksel görünümlüdür. Koşmayı, zıplamayı, atlamayı, denge hareketleri yapmayı sever. Doktorculuk, bakkalcılık gibi sembolik oyunlar da oynarlar²⁸⁵.

Okul öncesi dönemin başları 2–2,5 yaş civarı “serkeşlik evresi” olarak isimlendirilebilir. Bu dönemde çocuk olumsuz, dengesiz, kararsız ve isyankâr olabilir. Her şeyi kendi başına yapmak ister, söylenenin tersini yapar. 3 yaş dolaylarında bu olumsuzluk yerini daha olumlu ve dengeli bir ruh haline bırakır. En fazla sergiledikleri ortak davranış birbirlerini seyretme ve konuşmadır. Bu dönemin en önemli dönüm noktasını “altın yaş” olarak nitelendirebileceğimiz 5 yaş oluşturur. Beş yaş çocuğu bilgili, olgun ve dostça ilişkiler kurabilen bir birey görünümüne ulaşır²⁸⁶.

Özerkliği gereksiz yere kısıtlanan, etrafı inceleme ve deneme şansı tanınmayan çocuklar kuşku ve utanç duygusu yaşayabilir²⁸⁷. Çocuk kendine güvenini yitirebilir ve hiçbir şey yapamayacağını düşünebilir. Bu nedenle anne babaların bu dönemde dikkatli olması, çocuklarını desteklemeleri gerekir²⁸⁸. Aşırı koruyucu, kısıtlayıcı anne babalar çocuğun girişim denemelerine engel olarak çocuklarda suçluluk duygusunun gelişmesine sebep olabilirler²⁸⁹. Ailenin sağladığı öğrenme yaşantılarının, sunulan sosyal modellerin, çocuktaki olumlu sosyal davranış ve değerlerin gelişmesinde önemli bir yeri olduğu bilinmektedir²⁹⁰.

²⁸³ Yavuzer, **age.** (2005a) s. 46.

²⁸⁴ Yörükoglu, **age.** s. 41.

²⁸⁵ Özeri, 2004: **age.** s. 29.

²⁸⁶ Yavuzer, **age.** (2005a) s.106–108; Ayrıca bkz. Yavuzer, **age.** (2005b) s. 185–186; Özeri, **age.** s. 29,35,42–43.

²⁸⁷ Aydın, **age.** s. 10; Ayrıca bkz. Yavuzer, **age.** (2005a) s. 80.

²⁸⁸ Erden-Akman, **age.** s. 90.

²⁸⁹ Aydın, **age.** s. 11.

²⁹⁰ Morgan, **age.** s. 70.

Okul öncesi dönemde çocuk, sosyal bir birey olmayı öğrenirken aynı zamanda taklit edeceği bir modele de ihtiyaç duyar. Şahsiyetin oluşumu için gerekli olan bu özdeşleştirme aile içindeki yakın üyelerle gerçekleştirilebilir. Onların özellikleriyle değer yargılarını örnek olarak benimser. Hareketlerini, konuşma ve davranışlarını taklit ederek onlara benzemeye çalışır²⁹¹. Bir başka deyişle çocuk, dış dünyayı, anne ve babasının gözüyle görmeye çalışır²⁹². Onların olumlu ve olumsuz yanlarını özdeşim yoluyla içine sindirir²⁹³. Anne-babanın bozuk bir kişilik yapısına sahip olması halinde bu kötü davranış örneğinin çocuğa yansımaları söz konusudur. Dolayısıyla çocuğun yetiştiği aile ortamı, sosyo-ekonomik ve kültürel düzeyi, onun ilk sosyal deneyimlerini, duygusal ve toplumsal gelişmesini etkileyecektir.

2.2.6. Dinî Gelişme

Çocukta din gelişiminin en temel unsurunun, din duygusu olduğunu söyleyebiliriz. Din duygusu, yüce ve aşkın duygular arasında yer alan fitrî bir duygudur. Yani bütün insanlarda ortak ve genel olarak, yaratılıştan vardır²⁹⁴. İnsan, doğuştan Allah'a inanmaya yetenekli ve dinî inancı kabullenmeye elverişli yaratılıştadır²⁹⁵. Psikolojik ve pedagojik araştırmaların verilerinden de bu sonuca ulaşılmıştır²⁹⁶. Dini gelişim araştırmalarının en önemli yöntemlerinden biri olan iç gözlem tekniği ve insan hafızasının sahip olduğu sınırlılıklar, özellikle çocuklar üzerinde yapılan çalışmaları da belli yaşlarla sınırlandırarak bu araştırmaların bir takım varsayımsal nitelikler taşımasını beraberinde getirmiştir. Bu ve benzeri güçlükler çok boyutlu bir olgu olan dini gelişim psikolojisi çalışmalarını, çoğunlukla bilişsel gelişim verileri üzerine kurgulanmaya zorlamıştır.²⁹⁷ Buna binaen çocuk psikolojisi üzerinde yapılan araştırmalar çocuğun ruhen dine yabancı olmadığını ortaya koymuştur²⁹⁸. Ancak, doğuştan itibaren çocukta potansiyel olarak hazır bulunan dinî duygunun, teşekkülünde ve gelişmesinde, çevre büyük bir etkidir.

²⁹¹ Hüseyin Peker, **Çocuk ve Suç** (İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1994), s. 46.

²⁹² Haluk Yavuzer, **Ana-Baba ve Çocuk** (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), s. 24.

²⁹³ Yörükoğlu, **age.** s. 126–127.

²⁹⁴ Muhammed Kutup, **İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler**, Çev.: Bekir Karlığa (İstanbul: İşaret Yayınları, 1987), s. 289-290; Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi** (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), s. 124-125.

²⁹⁵ Mehmet Emin Ay, "Çocuk ve Din Eğitimi", **Yeni Dünya Dergisi**, Yıl: I, Sayı: 2, (Kasım 1993), s. 71.

²⁹⁶ Antoine Vergote, **Çocukta Din**, Çev.: Erdoğan Fırat, c. XXII (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1978), s. 315.

²⁹⁷ Faruk Karaca, **Dinî Gelişim Teorileri**, (İstanbul: DEM Yay. 2007), s.16.

²⁹⁸ Bovet, **age.** s. 18–19.

Çocuğun içinde yaşadığı çevrenin özellikleri, dinî duygunun erken veya geç yaşlarda uyanmasını etkilemektedir²⁹⁹. Genellikle dindar bir çevrede yetişen çocuklarda dinî duygunun uyanması daha erken yaşlarda olmaktadır. Bebeklik evresi, dinî bakımdan gözle görülecek belirtilerin bulunmadığı ve dinî tezahürlere pek rastlanılmadığı bir dönemdir. Bebeklik döneminde dinî gelişimin duygularla sınırlı olduğunu söyleyebiliriz. Din duygusu, güven, sevgi, bağlanma gibi temel duygular üzerinde yükselen, bir yaratıcı düşüncesine ulaşma içeriği taşıyan evrensel bir duygudur³⁰⁰. Dinî duygu ve inancın doğuşu ve gelişmesi konusunda yapılan bilimsel araştırmalar, çocuğun dışardan gelecek dinî etkilere ve tecrübelerle karşı ruhen yetenekli ve hazır olduğuna işaret etmektedir³⁰¹. Bu konuyu tam olarak açmadan önce “duygu nedir?” sorusuna cevap aramak daha yerinde olacaktır:

Psikologlar duygunun çeşitli tanımlarını yapmışlardır. Fakat üzerinde görüş birliği sağlanan tek bir tanım bulunmamaktadır. Duygu ruhsal bir olaydır. “F. Krueger’e göre duygu, ruhta tecrübe edilen şeylerin ve onların en derin beslenme yerlerinin ana kaynağıdır. Rohrachter’de ise duygular şuurun etkisi olmadan iç ve dış olaylara bir reaksiyon olarak beliren ve ekseriya dil ile anlatılması güç olan hoş ya da hoş olmayan ruhsal olgulardır. Duygu türlü eğilimlere ve fiillere ait durumların doğrudan doğruya farkına varılmasıdır, yani ruhi güçlerin, güdülerin ve davranışların açığa çıkmasıdır³⁰². Duyguların bireyin hem ruhsal yaşantısında hem de içyapısında önemli bir yeri vardır. Çünkü duygu bireysel yasayışın bütününe ve içinde yaşadığı her ruhsal olaya yön verebilecek güce sahiptir³⁰³. İnsan yaşamında duygular çok büyük bir yer kaplar. Birey kimi zaman sevinir, kimi zaman üzülür, nefret eder, sever, öfkelenir, acır, korkar, kederlenir, özlem duyar, merak eder vs. Kapsamları farklı ve çok sayıda duygu olduğundan onları sınıflandırmak oldukça güç bir iştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tüm psikologların görüş birliği içinde oldukları bir duygu sınıflaması yoktur. Psikologlar birbirinden farklı duygu sınıflamaları

²⁹⁹ Kerim Yavuz, **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi** (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1987), s. 44.

³⁰⁰ Yurdagül Mehmetoğlu, “Erken Çocuklukta Din ve Ahlak Gelişimi”, **Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar**, Yayına Hazırlayan: Müzeyyen Sevinç, (İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003), s. 350

³⁰¹ Peker, **age.** (1994) s. 102.

³⁰² Yavuz, **age.** (1987), s. 29; Ayrıca bkz. Yavuz, **age.** (1992), s. 30–31; Hüseyin Peker, **Din Psikolojisi** (Samsun: Aksiseda Matbaası, 2000), s. 96.

³⁰³ Yavuz, **age.** (1992) s. 31.

yapmışlardır. Bu duygu sınıflamalarına pek çok örnek verilebilir, ancak H. Peker duyguları kaynak ve özelliklerine göre şöyle sınıflandırmıştır:

- a) Organik duygular (tat, koku alma vb.)
- b) Benlik duyguları (şeref, haysiyet, aşağılık, üstünlük vb.)
- c) Sosyal duygular (aşk, sevgi, nefret, kin, kıskançlık vb.)
- d) Zihni ve manevi duygular: Bu tür duygular dört grupta toplanabilir.
 - 1) Aklî ve mantıkî duygular
 - 2) Estetik duygular
 - 3) Ahlâki duygular
 - 4) Dinî duygular³⁰⁴.

Dinî duygu, psikolojide bir realite olarak kabul edilmektedir. İnsandaki dinî faaliyetlerin psikolojik belirtilerine bakıldığı zaman onun duygusal bir özelliği olduğu görülmektedir³⁰⁵. Ancak dinî duyguyu inceleyen psikologlar dinî duyguların hangisi kendilerine göre ağır basıyorsa, ona dayanarak dinî duygunun tanımını yapmışlar ve hatta dinin ana kaynağının kendi bahsettikleri duygu olduğunu ileri sürmüşlerdir. “Böylece yerine göre dinî korku, sevgi, hayranlık, bağlılık, dayanma, güvenme, sığınma, teslimiyet, istek, ümit, şükretme, kaçınma, sonsuzluğu arama, yüceltme ve ululama, ilâhi âleme ya da ilâhi kuvvete yönelme gibi duygulardan birisinin, dinî duygunun kaynağı veya en azından dinî hayatta önemli duygulardan sayıldığını görüyoruz³⁰⁶.”

Din duygusunun kaynağı konusunda psikologların birbirlerinden farklı fikirler öne sürdüklerine değinmiştik. H. Peker psikologların görüşlerini; din duygusunun doğuştan olduğunu ileri sürenler ve din duygusunun sonradan, çeşitli faktörlerin etkisi ile kazanıldığını belirten görüşler olarak iki grupta incelemiştir. W. James din duygusunun doğuştan olduğu ve insan organizmasının yapısına bağlı bulunduğu görüşündedir. Flournoy ve Girgensohn da bu görüş etrafında birleşmişlerdir³⁰⁷. Felden dinin çocuğun ruhuna seslendiği ve onun psişik yapısına uygun düşeceğini ortaya koymuştur. H. Remplein ve E. Spranger de bu görüşü paylaşmışlardır. Remplein, her şeyden büyük ve her şeyi yaratan, idare eden Allah

³⁰⁴ Peker, **age.** (2000) s. 98–112

³⁰⁵ Yavuz, **age.** (1983) s. 34.

³⁰⁶ Yavuz, **age.** (1983) s. 34.

³⁰⁷ Peker, **age.** (2000) s. 109.

tasavvuru ve düşüncesinin çocuğun ruhi ve manevi gelişmesine tamamen uygun olduğunu savunmuştur. Aynı zamanda dinî inancın tohumlarının insan ruhunda bulunduğunu da iddia etmiştir. Spranger da Rempelin'in bu görüşleriyle örtüşen fikirler öne sürmüştür. O dinî yasayışın sadece çocuğun ruhuna yerleştirilmediğine içgüdülerden doğal olarak doğup geliştiğine kesin gözüyle bakılabileceğini savunmuştur. P. Vogel ve Gemelli onun bu görüşlerine katılmışlardır. P. Vogel çocuğun dinî inanışında doğal, içgüdüsel ve duygusal bir bağlanma eğilimi olduğunu belirtmiştir³⁰⁸. Hökelekli de çocuğun dünyaya dindar olarak gelmediği fakat dinî açıdan da tamamen boş olmadığı görüşündedir³⁰⁹. Görüldüğü gibi bu psikologlar din duygusunun doğuştan olduğunu kabul etmiş ve bunu içgüdü, eğilim ve tabiatüstü varlığa bağlanmak gibi olgularla açıklamışlardır. Din duygusunun insanın fitratında olduğu görüşü bazı psikologlar tarafından da eleştirilmiştir. Eleştirenlerden birisi de Vergote'dir. O din duygusunun insanın fitratına kazanmış olduğunu söylemenin ve bunu bir takım açıklamalarla desteklemeye çalışmanın psikolojik bir yanılsama olduğu kanısındadır. Vergote ihtiyaç ve güdü ayrımı yapmış, dinin bir ihtiyaç değil bir arzu, bir güdü olduğunu vurgulamıştır³¹⁰.

Din duygusunun ve dinin sonradan çeşitli faktörlerin etkisiyle oluştuğunu iddia eden bazı psikologlar din duygusunun kaynağının korku ve ümit olduğunu ileri sürmüşlerdir. E. Tylor, ilk dinin animizm olduğunu ileri sürmüştür ve bu dinin ortaya çıkmasında korku ve ümidin etkili olduğunu savunmuştur. Onun bu görüşlerini destekleyen tarzda açıklamalar yapan ve ilk dinin tabiatçılık olduğunu ileri süren M. Müller de bu duygulara dikkat çekmiştir³¹¹.

İslam inancına göre din duygusu insanda doğuştan vardır. Bu fikri desteklemek için gösterilen ayetlerden biri;

“Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdem oğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu

³⁰⁸ Yavuz, **age.** (1983) s. 39.

³⁰⁹ Hökelekli, **age.** (1998) s. 124.

³¹⁰ Bkz. Antoine Vergote, **Din İnanç ve İnançsızlık**, Çev.: Veysel Uysal (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1999) s. 38–46.

³¹¹ Peker, **age.** (2000) s. 109.

ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler.”³¹² ayeti bir diğeri ise;

“Sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah’ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”³¹³ ayetidir. Bunları destekler nitelikte olan Hz. Peygamber (s.a.v.)’in “Her çocuk fitrat üzere doğar ve anne ve babası onu Yahudi, Hristiyan veya Mecusileştirir...”³¹⁴ hadisi insanın dinî duyguya sahip olarak doğduğunun bir kanıtıdır.

Bu açıklamalardan sonra çocuğun dine bakışını, onun dini algılayışını inceleyebiliriz. Öncelikle psikolojik açıdan çocuk inancının gelişmesinde önemli katkısı olan şu hususlara dikkat çekmek gerekir:

- a. Gelişmekte olan çocuğun dışarıdan gelecek etkilere ve tecrübelerle karşı ruhen yetenekli ve hazır olması
- b. Çevrenin sürekli olarak verdiği ya da çocuğun çevresinde hazır bulunduğu hayat şekilleri veya kültürel değerler kanalıyla bilinçli ya da bilinç dışı ona kazandırılan alışkanlıkların ve davranışların etki derecesi
- c. Çocuğun kişi-çevre ilişkilerine sahip olmakla yetinmeyip aynı zamanda elde ettiğini ve yaşadığını da kendine özgü bir biçimde yansıtmaya çalışması³¹⁵.

Çocukta dinî inancın oluşması uzun bir gelişim dönemini kapsar. Çocuk ruhunun doğal gelişim özellikleri, anne-babanın, çevrenin etkisi ve bu faktörlerin karşılıklı etkileşimi çocuğun dinî inancının gelişiminde önemli bir yer kaplar³¹⁶. Çocuk doğduğu zaman dinî duygulara sahip değildir. Kaba motor davranışları bile yavaş yavaş ortaya çıkarken, son derece karmaşık olan din duygusunun çocuk daha

³¹² Araf Suresi, 7/172.

³¹³ Rûm Suresi, 30/30.

³¹⁴ Müslim, **es-Sahih**, Cilt III, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 2048; Malik, **el-Muvatta**, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), s. 241.

³¹⁵ Yavuz, **age**. (1983) s. 38.

³¹⁶ Hökeleki, **age**. (1998) s. 254; Halil Apaydın, “Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:12, (2001) s. 327.

doğar doğmaz ortaya çıkmasını beklemek çok doğru değildir³¹⁷. Himaye altında bulunma, sevgi, kıskançlık, şefkat vb. bütün duygular, insanda din bilincinin gelişmesinde ayrı ayrı rol oynarlar. Başkalarının himayesine, sevgi ve şefkatine muhtaç olma duygusu insanların dinî yaşayışında önemli bir yer tutar. İnsanoğluna daha ilk günlerden başlayarak kazandırılan deneyimlerle Allah'ın himayesine sığınması öğretilmektedir³¹⁸.

Okul öncesi dönem çocuğun taklit çağıdır. Çocuk bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde çevresinden gördüğü davranışları tekrarlamaya, taklit etmeye başlar. Armaner'e göre taklit sadece davranışlarda değil duygu ve heyecanlarda da görülebilir³¹⁹. Bu çağdaki bir çocuk duyguya dayalı, tasarlanan, hayal edilebilen bir din kavramına tam anlamıyla sahip değildir. Allport'a göre çocuğun belirgin ilk dinî tepkimeleri dinsel olmaktan çok toplumsaldır³²⁰. Ezberleyebildikleri dualar ya da taklit ettikleri ritüeller onlar için çok az anlam taşır. Çocuklar çevrelerindeki örneklere alarak yaptıkları bu dinî davranışları ve sözleri anlamlarını idrak etmeden, sadece anne babanın onayını almak için kullanırlar³²¹. Çocuk yemeğe "besmele" ile başlayıp "hamd" ile bitirme gibi dinsel davranışları mekanik olarak yapar. Bu durum bir tür koşullanma ve tepkide bulunma olarak yorumlanabilir³²². Allport'a göre de çocuğa öğretilen dinî pratikler onun için bir anlam taşımaz. Çocuk pratikleri ailesinin uğraştığı bir davranış olduğu için öğrenmek ister. Çünkü çocuk pratikleri ailesiyle özdeşleşmesini güçlendirecek bir araç olarak düşünür. Çocuk ritüellere katılmayı, onların amacını açıklayan mitleri öğrenmeden önce uygulamaya başlar³²³.

En başta unutmamamız gereken durum çocuk dininin çok özel bir düzene sahip olduğu ve yetişkinlik diniyle çok az ortak yönünün bulunduğu³²⁴. Çocuğun dini yetişkinlerinkine benzer fakat aynı değildir. Onların dini sanıldığı gibi aksine yetişkinlerin anlattıklarının bir kopyası ya da tekrarı da değildir. Çocuklar yetişkinlerden aldıkları dini inançları bireysel ve ruhi yapılarına uygun bir şekilde

³¹⁷ Houston Clark, "Çocukluk Dönemi Dini", Çev.: Neda Armaner, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: XXIV, (1982), s. 177.

³¹⁸ Clark, **age.** (1982) s. 179–180.

³¹⁹ Armaner, **age.** (1980) s. 82; Yavuz, **age.** (1983) s. 47; Hökelekli, **age.** (1998):254; Peker, **age.** (2000) s. 70, 165–166; Apaydın, **age.** (2001) s. 328.

³²⁰ Gordon Allport, **Birey ve Dini**, Çev.: Bilal Sambur (Ankara: Elis Yayınları, 2004), s. 47.

³²¹ Hökelekli, **age.** (1998) s. 255.

³²² Armaner, **age.** (1980) s. 83; Apaydın, **age.** (2001) s. 328.

³²³ Allport, **age.** s. 43.

³²⁴ Allport **age.** s. 47.

özümseyerek kendilerine uygun bir din anlayışı geliştirirler³²⁵. Çocuk dindarlığı sadece inanma yönünden değil inancın mahiyeti bakımından da yetişkinlerinkinden farklıdır³²⁶. Çocuk yetişkinleri taklit ederken pasif bir alıcı konumunda değil aksine aktiftir. Yetişkinlerin dinini kendi psikik kabiliyetlerinin gelişmesi ölçüsünde kabul etmeye ve kendi ruhsal yapılarına göre işlemeye anlamaya çaba gösterirler³²⁷. Onlar dinin ve ritüellerin anlamını kavrayamazlar da, yetişkinleri mekanik olarak taklit etseler de yaptıkları dualar, katıldıkları ritüeller onları manevi yönden tatmin eder, kendilerini güvende hissetmelerini sağlar. Bu durumu şu örnekte açıkça görebiliriz:

“Bir ailenin dört çocuğundan biri dinî bir resim önünde gece dualarını söyleme alışkanlığını kazanmıştır. Bir gün o başka bir yere misafirlığe gitti ve o gece dua etmeye hazırlandığı zaman resmi önünde bulamadı. Masaya gitti ve Saturday Evening Post gazetesinin baş sayfasının önünde tamamen tatmin olmuş bir halde ibadetini yerine getirdi.”³²⁸

Bu dönemde çocuk “kolay inanılabilirlik” özelliği gösterir. Kendisine söylenen, öğretilen her şeye, şüphe duymadan, düşünmeden, itiraz etmeden inanma eğilimindedir. Çocuk anlatılanlara içtenlikle inanır ve inanmakla kendini daha güçlü, daha güvende ve Allah’a daha yakın hisseder³²⁹. Zaten okul öncesi dönem çocuğu inancının sebebini araştırabilecek zihni donanıma sahip değildir³³⁰.

Okul öncesi dönemde çocuk çok yoğun bir merak dönemindedir, yaşadığı dünyaya, burada olup bitenlere karşı büyük bir ilgi duyar³³¹. Çocuk 3–4 yaşlarından itibaren sadece nereden geldiğini, nasıl doğduğunu, bir şeyin niye öyle ya da şöyle olduğunu ya da olmadığını değil çevresinden duyduğu, Allah, cennet, cehennem, melek, kıyamet vb. kavramların, gördüğü ibadetlerin anlamlarını da merak etmeye başlar. Bu yaşlardaki çocuklarda çok karakteristik ve kendiliğinden olan bir fizik ötesi ilgi vardır³³².

³²⁵ Yavuz, **age.** (1983) s. 1.

³²⁶ Yavuz, **age.** (1983) s. 47.

³²⁷ Yavuz, **age.** (1983) s. 45.

³²⁸ Allport, **age.** s. 48.

³²⁹ Yavuz, **age.** (1983) s. 42–43; Ayrıca bkz. Peker, **age.** (2000) s. 166; Holm, **age.** s. 91.

³³⁰ Hökelekli, **age.** (1998) s. 254.

³³¹ Yavuz, **age.** (1983) s.70; Selçuk, **age.** (1991) s.76; Hökelekli, **age.** (1998) s. 256; Peker, **age.** (2000) s. 166.

³³² Bovet, **age.** s. 48.

Durmaksızın sorular soran, dinî kavramları anlamaya, sırlarla dolu bu dünyayı keşfetmeye çalışan, soru sorma döneminin doruğunda olan çocuk çevresindeki yetişkinlere zor anlar yaşatabilir fakat çocuklardaki bu davranışı gelişim sürecinin zorunlu aşamalarından biri olarak kabul etmek gerekir. Bu dönemde onların sorularına anlayabilecekleri düzeyde cevaplar vermek ve bu soruları geçiştirmemek hem ilgilerini canlı tutmak hem de dinî gelişimlerine katkıda bulunmak adına faydalı olacaktır.

2.2.6.1. Okul Öncesi Dönemde Dinî Gelişiminin Temel Özellikleri:

Bunlardan birincisi inanmaya hazır olma eğilimidir. Çocuk doğduğunda bir dine inanma kabiliyeti ile doğmaktadır. 2–6 yaş arası dönemde (ilk çocukluk dönemi) bu potansiyel inanma eğilimi, sorulan bazı sorular yoluyla ve dine karşı ilgi şeklinde kendini göstermektedir. Bu dönemde çocuk, kendisine sunulan bilgileri itiraz etmeden ve sorgulamadan kabul eder. Çünkü o, inanmakla kendini güçlenmiş hissetmektedir. Böylece inandıklarıyla kendi dünyasını kurma çabası içerisinde³³³. Ayrıca bu dönemde çocukta sorgulama kabiliyetinin henüz gelişmemiş olması, doğru ya da yanlış her bilgiyi kolayca kabul edebilecek şekilde yönlendirmeye açık olduğunun işaretidir.

Çocuğun dinî gelişim özelliklerinden ikincisi, benmerkezci (egosantrik) olmasıdır. Bu dönemde çocuk, her şeyin merkezine kendisini koymakta ve çevresini kendine göre şekillendirmektedir³³⁴. Ona göre, diğerleri onun ihtiyaçlarını karşılamak için vardır. Bu bağlamda Allah ile çocuk arasında da özel bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre Allah daima çocuğun özel isteklerini yerine getirmek için vardır. Dolayısıyla benmerkezci anlayış onların dualarında da kendini göstermektedir³³⁵. İlerleyen yıllarda çocuk bilişsel ve duyuşsal gelişimine paralel olarak benmerkezci özelliğinden kurtulmak suretiyle etrafında başkalarının da olduğunu, nesnelere ve olayların onlar açısından farklı anlamlar ifade ettiğini kavramaktadır.

³³³ Yavuz, **age.** (1987) s. 42.

³³⁴ Cavit Binbaşıoğlu, **Eğitim Psikolojisi** (Dokuzuncu Basım, Ankara: Yargıcı Matbaası, 1995), s. 92; Arı, Üre, Yılmaz, **age.** s. 69.

³³⁵ Yavuz, **age.** (1987) s. 173.

Dinî gelişim özelliklerinden üçüncüsü, çocuğun Antropomorfik bir Allah inancına sahip olmasıdır. Okul öncesi dönemde çocukta, soyut düşünce henüz gelişmediği için gözle görülemeyen varlıkları algılayamaz. Bu nedenle Allah, genelde somut bir cisim şeklinde tasavvur edilmektedir. Buna göre, Allah'ı algılama biçimleri, çocukların yaşadıkları toplumlara ve kültürlere göre farklılık kazanmaktadır³³⁶. İkinci çocukluk döneminin sonlarına doğru, çocuklarda artık soyut düşünce gelişmeye başlarken Allah'ı tasavvur etme biçimlerinde de bir değişme söz konusu olmaktadır.

İlk çocukluk döneminde dinî gelişim bakımından vurgulanması gereken önemli bir husus da çocuktaki taklit etme özelliğidir. Çünkü taklit çocuğun dinî gelişiminde de önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde çocuk dinî inanç ve davranışları kavrayamaz ancak onları bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde taklit eder³³⁷. Dolayısıyla bu çağlarda taklit yoluyla kazanılan bazı davranışlar ilerleyen yıllarda daha bilinçli bir şekilde yapılmaya başlanır. Ancak burada şunu ifade etmek gerekir ki, ilk çocukluk yıllarında taklitle de olsa yapılan bazı davranışlar ileriki yılların temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle çocuğun etrafındaki örnekler, özellikle anne-baba ve diğer yakın aile bireyleri davranışları ile çocuğa örnek olduklarını bilmelidirler.

Özet olarak söyleyecek olursak çocuk, öncelikle birer ikişer kelimelik cümlelerle kendisine öğretilen, dinî kavramları söyleyebilir³³⁸. Ancak bu kavramlar çocuk için fazla bir anlam ifade etmeyebilir³³⁹. İlk çocukluk evresinde, dinî tezahürler daha belirgin bir hal alır. Çocuk, çevresindekilerin her türlü hareketini bilinçli veya bilinçsiz olarak taklit ve tekrar eder. Aile fertlerinde gördüğü ibadetlere, dinî motifli davranışlara içten gelen duygularla yönelir ve onların dinî yaşantılarından örnek alarak, kendi de aynı davranışları uygulamak ister. Kaynağını, sevileni taklit etme psikolojisinden alan bu eğilim, çocuğun dinî hayatının oluşmasında oldukça önemlidir³⁴⁰. Ailedeki fertlerin her türlü dini davranışları, kullandıkları dini içerikli sözleri ve yaptıkları ibadetleri, çocuğun şahsında derin izler

³³⁶ Farklı din ve kültürlerle mensup çocukların Tanrı tasavvuru için bkz. Mustafa Köylü, "Farklı Din ve Kültürlere Mensup Çocukların Dini İnanç ve Tanrı Tasavvurları", **EKEV Akademi Dergisi**, Sayı: 19, (2004).

³³⁷ Armaner, **age.** (1980) s. 82.

³³⁸ Eyup Şimşek, "Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi** Cilt-Sayı: IV-1 (2004), s. 207.

³³⁹ Paul Guillaume, **Ruhbilim**, Çev.: Refia Şemin (İstanbul: M.E.Basımevi, 1945), s. 271.

³⁴⁰ Armaner, **age.** (1980) s. 83.

bırakır³⁴¹. Zihinsel bakımdan, henüz tenkit özelliğine kavuşmadığı için çocuk, kendisine sunulanları aynen kabul eder. Kendisine anlatılan ve söylenen her şeye inanmaya yatkındır. Bu evredeki çocuk, dini kavramlar hakkında çeşitli sorular sorar ve aldığı cevaplara düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden inanır. Bu durum çocuğun “kolay inanırılık” özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu yaşlardaki çocuklarda görülen dinin en belirgin özelliği, hemen hemen her söylenene inanmaktır. Bu dönemde çocuk, inancının nedenini araştırmaz. Çocuğun duyguları, düşüncelerine oranla daha yaygın ve belirgindir; bu bakımdan çocuk, inancı akıl yürütmeden kabul eder. İnanmaya hazır durumda olan çocuk, düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden söylenenlere içtenlikle inanır ve çeşitli sorularla dini hayata girmeye çalışır. Bu evrede çocuk her konuda olduğu gibi, dini konularda da bir takım sorular sorar. Allah, melek, cin, şeytan, ahiret, namaz, oruç, günah, sevap, cennet, cehennem gibi dini kavramlar hakkında sorular sorarak, bilgi edinmeye çalışır³⁴². İşte bu durumda yetişkinler ve eğitimcilerle düşen görev, onların bilgi açlığını gidermek için sorduğu sorulara, onların zihinsel gelişimlerine uygun ve anlayacakları şekilde cevaplar vermeleridir³⁴³. Yine bu evredeki çocuklarda görülen dinin belirgin özelliği, çocuğun doğaüstü bir dünyayla olan uyumudur. Çocuğun, ruh âleminde Allah'ı sık sık antropomorfik, yani insani vasıflarla betimler ve Allah'ı insan şeklinde tasavvur eder³⁴⁴. Onun için bu evredeki çocuk, Allah'ı tasavvur etmekte güçlük çekmez. O, Allah'ı büyük bir insan şeklinde hayal ederek³⁴⁵, Allah'ı, insana ait çizgiler içinde düşünür. Çünkü çocuk bu evrede somut düşünme döneminindedir. Soyut kavramları anlama kapasitesi gelişmediği için, soyutu somutlaştırır. Çocuk, ileriki yaşlarda somut düşünce seviyesinden, soyut düşünce seviyesine geçerek, tenzihi bir Allah anlayışına sahip olur³⁴⁶. Çocuğun akli ve ruhi gelişmesine paralel olarak dine karşı ilgisinde de gelişmeler olur. Çocuk, kavramsal düşünce yeteneğini geliştirdikçe, daha çok egosantrik olan ilk düşünme biçiminde de değişme görülür³⁴⁷.

³⁴¹ Peker, Peker, **age.** (2000) s. 103.

³⁴² Hökelekli, **age.** (1998) s. 254–256.

³⁴³ Mualla Selçuk, **Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler** (İkinci baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), s. 76,85.

³⁴⁴ Vergöte, **agm.** s. 320; Yurdağül Konuk, **Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi** (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), s. 43.

³⁴⁵ Armaner, **age.** (1980) s. 84; Konuk, **age.** s. 18.

³⁴⁶ Beyza Bilgin, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi** (Ankara: Yeni Çizgi Yayınları, 1995), s. 122–123; Öcal, **age.** (1991) s. 72–73.

³⁴⁷ Jersild, **age.** s. 91.

2.3. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİN EĞİTİMİ

İlk çocukluk evresi din ve din eğitimiyle tanışma evresidir. Çocuk, üç yaşından itibaren dinî inançlarla ve dinî nitelikli davranışlarla ilgilenmeye başlamasıyla, dinî inanç gittikçe canlılık kazanmaya başlar. Çocuğun kafasında yavaş yavaş güçlü ve büyük sıfatlar ile özdeşleştirdiği ve çevresinde bu sıfatları taşıyan kişilerle somutlaştırdığı bir Allah tasavvuru oluşur³⁴⁸. Tam bu safhada çocuğun Kur'an'la ve Kur'an kavramları ile tanışması, haberdar olması kaçınılmaz bir vakıa ve gerekliliktir. Burada önemli olan, dinin ana temasını oluşturan daha genelde “din” diye özetleyebileceğimiz Kur'an kavramlarının, bilişsel seviyesine uygun olarak çocuğa pedagojik esaslar doğrultusunda sunulmasıdır. Çocuğa temel eğitimini aldığı dinin, ana kavramları ile ilgili ilk tasavvurlarının ve kazanımlarının oluştuğu bu önemli dönemde, ilgili bilgilerin kaynağından en duru ve yalın haliyle benimsetilmesi en doğru yol olacaktır. Unutmamak gerekir ki çocuklarda din eğitimi konusu, oldukça geniş ve derin bir konudur. Din, o kadar çok inancı, yaşama biçimini, davranış kalıplarını içermektedir ki, her birisinin çocuğa nasıl anlatılacağı başlı başına bir çalışma gerektirir. “Kur'an hangi yaşta, nasıl öğretilmelidir?”, “Allah çocuklara nasıl anlatılmalıdır?”, “Melekler konusunu nasıl ele almak gerekir?”, “Dua ezberine ne zaman başlamak gerekir?”, “Çocuk ne zaman oruca alıştırmalıdır?”, “Kurban çocuğa nasıl açıklanmalıdır?”, “Ölüm haberi çocuğa nasıl verilmelidir?”, “Cennet ve cehennemden ne zaman, nasıl bahsedilmelidir?”, “Hafızlık için en uygun yaş kaçtır?” gibi çok fazla soru vardır. Her bir din rüknüne, ibadete, iman esasına yönelik ayrı bir çalışma yapmak mümkündür ve bizce gereklidir.

4-6 yaş grubu çocuklarda Kur'an tasavvuru incelenirken, çocukluk dönemi din eğitimi ile ilgili diğer alan çalışmalarının da mutlaka dikkate alınması gerekmektedir. Çocukluklarda din eğitimi konusuyla alakalı yapılan çalışmalar incelendiğinde, ilk olarak çocuğa Kur'an'ın temel gayesi ve hedefi olan tevhid inancının çağdaş pedagojik esaslar doğrultusunda aktarılmasının faydalı olacağı, ancak bu şekilde çocuktan olumlu karşılık alınabileceği görülmektedir. Fakat bu karşılık, yeterli seviyede olmayabilir. Zira Allah, iman ve inanma gibi soyut kavramları, ilk çocukluk evresindeki çocuğun idrak ve algısı karşılayamaz. Bununla birlikte 6 yaşındaki çocuğa, Allah ve ona inanma eğitimi ile ilgili çalışmalar

³⁴⁸ Armaner **age.** (1980) s. 84; Konuk, **age.** s. 18.

başlatılabilir³⁴⁹. Bu noktada eğitimciye düşen görev Allah'ı sığınılacak bir varlık olarak çocuğa tanıtmaktır. Onun için anne-baba çocukları ile Allah arasındaki bağı, sevgi çerçevesi içinde kurmalıdır. Çocuk Allah'ı sevmeli, Allah'ın da kendisini sevdiğine inanmalıdır³⁵⁰. Böylece ona güvenecek ve gerektiğinde ona sığınacaktır. Öyle ise çocuk Allah'ı esirgeyen bir varlık olarak tanımalıdır. Çocuğun Allah'ı tanınmasında yapılan yanlışlardan birisi, Allah'ı, sürekli olarak kendisinden korkulması gereken bir varlık olarak tanıtmaktır. Anne-baba, çocuğun yanlış davranışlarının cezalandırıcısı olarak Allah'ı ortaya sürmeleri, işin kolay ve kestirme yolu gibi gözükse de bu tutum, çocuğun zihninde çok olumsuz bir Allah düşüncesinin oluşmasına yol açabilir³⁵¹. Ayrıca ilk çocukluk evresindeki çocuğa, Allah inancı ile ilgili olarak onun güzel isimler ve sıfatları İslam inancına uygun olarak öğretilir³⁵². Çocuğun Allah'ı güzel isimler ve sıfatları ile tanınması, onda sevgi temeline dayalı bir Allah imajı oluşmasına katkıda bulunur. Bu bağlamda ilk çocukluk evresi Allah'a iman konusunda hazırlık evresi olarak görülmeli, basit anlamda bazı sözler çocuğa öğretilmeli fakat dini faaliyetlere zorlanmamalıdır³⁵³.

Çocuk dini faaliyetlerle, bir nevi oyun anlayışı içinde tanıştırılmalıdır. Modern eğitim, öğrenmede oyunun rolü üzerinde çok durmaktadır. Çocukta namaza karşı ilk ilgi, oyun şeklinde ortaya çıkabilir. Namaz esnasında sırta atlama veya secdede yanına yatma, sırta binme gibi haller, çocukta bir ilgi alanı oluştuğunun göstergeleri olarak kabul edilebilir. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinde görülmektedir ki; namaz esnasında sırtına, hatta başına binen çocuklara hoşgörü ile yaklaşmış, onların keyfini kaçırmamak için secdeyi uzatmış, namazda kendisi ile oynamalarına izin vermiştir³⁵⁴. Ayrıca bu evrede çocuğa bazı dini sözler ve melodiler öğretilir, dini oyunlar oynatılabilir. Yine bu evrede din eğitiminin bir başka yolu kıssalar, hikâyeler ve masallardan yararlanmaktır³⁵⁵. Çocuğa anlatılan masallarda dini ve ahlaki motiflerin bulunması din eğitimi açısından verimli sonuçlar ortaya çıkarabilir. Dini ve milli değerler taşıyan çizgi filmler ve çocuk filmlerinden yararlanılabilir. Ayrıca çocuğun oyun ve oyuncaklarında dini motiflerin bulunması, evde dini eşya ve tabloların bulunması, evde ezan sesinin duyuluyor olması din

³⁴⁹ Dodurgalı, **age**. s. 218.

³⁵⁰ Ay, **age**. s. 110–116.

³⁵¹ Ay, **age**. s. 107.

³⁵² Canan, **age**. s. 95.

³⁵³ Dodurgalı, **age**. s. 218.

³⁵⁴ Buhari, "Salat", 106; Müslim, "Mesâcid", 42; Ahmet b. Hanbel, V, 296; Nesai, "İmâme", 37.

³⁵⁵ Dodurgalı, **age**. s. 218.

eğitimi açısından yararlı olabilir³⁵⁶. Yine ocuğu Allah'a yöneltecek ve ocuğun Allah'la iletişimini sağlayacak dualar da ğretilebilir. Ancak, dua alıştırması yaparken Allah'a yönelen, ondan isteklerde bulunan çocuğa, makul isteklerde bulunması konusunda ikazda bulunulmalı, hele hele gerçekleşmesi mümkün olamayacak istekler konusunda ocuk bilinlendirilmelidir³⁵⁷.

Soru sorma ilk çocukluk evresinin en belirgin özelliklerinden biridir. Ailenin yaşantı biçimi, çevredeki dini atmosfer, yapılan dualar vb. gibi hususlar çocuğun dini tecrübelerini çoğaltarak, soru sormasını kolaylaştırır. Zaten bu evredeki ocuk, sorgu çağının en yüksek düzeye ulaştığı dönemi yaşamaktadır. Bu dönemde büyükler çocukların sorularına ciddi ve doğru cevaplar vermeli, onların güvenlerini hiçbir Şekilde sarsmamalıdır. Allah hakkında soru soran çocuğa doğru ve kalıcı bilgiler verilmeli ve soru sorma aşamasında taklit yolu ile başlayan Allah'ı arama faaliyetleri, eğitim yoluyla inanca dnřtrlmelidir³⁵⁸. Çocuklukta din, ailelerin ve öğretmenlerin davranışları ve sözlerinin ocuk tarafından bilinçsiz bir Şekilde gzlemlenmesi³⁵⁹ ve taklit edilmesidir. Çocuklar dinî merasimlere götürülmeli, namaza ve cemaatle ibadete teşvik edilmelidir. Bu yaşlarda özellikle ibadet olarak namaz ve orucun üzerinde durmak gerekmektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.), yedi yaşına gelen çocuklara namaz eğitimini başlatmamızı tavsiye etmektedir³⁶⁰. Bu evrede, namazla ilgili bazı bilgiler çocuğa öğretilmeye başlanmalıdır. İlk ocukluk evresindeki çocuğa din eğitimi verilirken, önce bir takım dualar ve ibadet Şekilleri tekrar tekrar gösterilmeli, dinin soyut ve derin düşünceleri yerine, dinin basit Şekilleri derine inmeden çocukların daha kolay anlayacağı ve onlara daha yarar sağlayacağı tarzda sunulmalıdır. Çünkü, daha yüksek ve kompleks bilgiler çocuğun algısı dışında kalabilir³⁶¹. Dinin, ocuğun kafasında sevindiren ve kolaylaştıran bir unsur olarak canlandırılması, din eğitiminde son derecede önemlidir. Yine ocuğun din eğitiminde kutsal gecelerin, Ramazan ayı günlerinin ve bayramların önemi oldukça büyüktür. Bu günlerde çocuğa hediyeler alınmalı, özellikle hediyeleri zihninde yer edecek Şekilde kendisine verilmeli, böylece ocuk bayram psikolojisi içine sokularak, kendisine bu sevinç ve coşku halini yaşatan olgunun kendi dini olduğu

³⁵⁶ Abbas elik, **Din Eğitimimize Tarihsel Yaklaşım** (Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, 2001), s. 96.

³⁵⁷ Dodurgalı, **age.** s. 223.

³⁵⁸ Dodurgalı, **age.** s. 221–222.

³⁵⁹ Beyza Bilgin, **İslam ve ocuk** (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), s. 160.

³⁶⁰ Ebu Davut, "Salat", 26; Tirmizî, "Salat", 182–183.

³⁶¹ Clark, **agm.** s. 182.

vurgulanmalıdır³⁶². Bu evrenin sonuna doğru çocuğun zihni kapasitesi öğrenmeye müsait hale gelmesiyle okuma-yazmayı öğrenmesi, Kur'an okumayı öğrenmesi daha kolay olabilir³⁶³. Çocuk bu evrede Kur'an okumaya da teşvik edilebilir, edilmelidir. Bu noktada Kur'an-ı Kerim öğretiminin ne için yapıldığı ve bu eğitimin amaçlarının ne olduğu iyi belirlenmeli, çocuk açısından bu eğitimin verilmiş tarzı ve metotları üzerinde çalışılmalıdır.

2.4. OKUL ÖNCESİ DÖNEMDE DİNİ TASAVVUR

2.4.1. Tasavvur

Tasavvur; insanın hayatının ilk yıllarından itibaren yaşantısında farkında olarak veya olmayarak sıkça uyguladığı bilişsel bir faaliyettir. Psikoloji bilim dalının önemli kavramlarından biri olan tasavvur (imagination) kavramı, "Görsel bilgilerin zihinsel temsili; hayal gücünün yarattığı bir fikir"³⁶⁴ gerçekte var olmayan ya da tecrübe edilmeyen bir şeyin zihinsel imgelerini biçimlendirme gücü olarak açıklanabilir. Tarihsel bir yolculuğa çıktığımızda insanoğlunun bu imgelem yetisinden yararlanarak birçok eser verdiğini görürüz. Eski çağlara ait kaya resimlerinden, yapılan arkeolojik çalışmalarda ortaya çıkarılan değerli buluntuların tümünde imgelem yetisinin etkisi vardır. Bugün çeşitli dinlerin ve milletlerin kendilerini temsil ettiğine inandıkları semboller imgelemenin ürünüdür. Önemini yeterince bilemediğimiz bu özelliğimizi bir anlık da olsa kaybettiğimizi düşünsek hayatın çekilmez olacağını hemen anlarız. İmgeleme yetimiz hayata tutunmamızda ve gelişmemizde oldukça önemlidir. İnsanı anlamaya dönük tüm girişimler imgelem yetisine ilgi duymuştur. Nasıl çalıştığı, kaynağının ne olduğu, diğer ruhsal unsurlarla ilişkisini açıklamaya yönelik farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.³⁶⁵ Aynı zamanda tasavvur, zihinde önceden oluşan, idrak edilmiş olan şeylerin (obje, olay, kavram vs.) tekrar canlandırılması, yeniden anlam kazanması şeklinde de anlatılabilir. Ancak insan herhangi bir obje ile ilgili sahip olduğu bilgiler çerçevesinde, objenin özellikleri doğrultusunda da zihninde onu canlandırmaya çalışır, onun imajını

³⁶² Dodurgalı, **age.** s. 224.

³⁶³ Dodurgalı, **age.** s. 225.

³⁶⁴ Budak, **age.** s. 393.

³⁶⁵ Özer Çetin, **İmgelem Yetisi ve Bazı Dinî Olgularla İlişkisi**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, (Bursa: 2011), s. 158-159.

zihninde oluşturur. Yani insan, herhangi bir şeyi doğrudan doğruya görmeden, idrak etmeden de onunla ilgili bilgilerinden hareketle onu tasavvur edebilir³⁶⁶.

Tasavvur kavramının ismi ve tanımı konusunda pek çok yaklaşım bulunmaktadır. Bunun başlıca nedeni araştırmacıların konuya yaklaşımı ve imgelemin (tasavvurun) karmaşık yapısıdır. Bu tanımlardan yararlanarak daha geniş bir tanımlama şöyle yapılabilir: *Dış dünyadan bir uyararla veya olmaksızın imgelem yetisinin, içe yönelmiş duyuların katılımıyla, bellekte saklanan objeler üzerinde çeşitli işlemler yaparak elde ettiği gerçek olmayan fakat gerçeğine benzer objeleri daha önce kazanılmış imgelerle ilişkilendirilerek zihinde görüntülü veya görüntüsüz fikirler oluşturmasına imgeleme denir*³⁶⁷.

2.4.2. Dini Tasavvur

Dinin insana yansıyan ve onu etkileyen yönünü inceleyen Din Psikolojisinin önemle üzerinde durduğu araştırma alanlarından birisi olan dinî tasavvur ise, " dinî kavramların (Allah, cennet, cehennem, melek, şeytan vs.) dinî olayların ve nesnelere zihinde canlandırılması, şekillendirilmesi"³⁶⁸ olarak tanımlanmaktadır. Tasavvur kelimesi, şekil, dış görünüş, hakikat ve sıfat anlamlarına gelen Arapça "sa ve ra" kökünden türetilmiş, bir şeyi şekillendirmek, birinin veya bir şeyin resmini yapmak, gözünün önüne hayalini getirmek³⁶⁹, özet olarak algılamak, anlamlarını ifade eder.

İnsanın gördüğü, duyduğu, yaşadığı kısaca idrak ettiği her şeyin bu idrak olayı bitse bile, zihinde bir izi kalır. Bu iz idrak ettiğimiz şeyleri daha sonra istediğimiz zaman zihnimize yeniden canlandırmamıza yardımcı olur. Zihnimize canlandırdığımız her imaj bir tasavvurdur³⁷⁰. Fakat insan bir takım bilgiler ışığında daha önce görmediği, idrak etmediği şeyleri de zihninde canlandırabilir³⁷¹.

Tasavvur (imagination) genel olarak, zihni imajların ve fikirlerin üretilme süreci ve gücüdür. Tasavvur "ruhsal güçler veya duygusal uyarılarla zihinde önceden oluşan herhangi bir nesnenin, olayın, fiilin ya da bir kavramın istekli olarak yeniden

³⁶⁶ Peker, **age.** (2000) s. 90–91.

³⁶⁷ Çetin, **age.** s. 163.

³⁶⁸ Peker, **age.** (2000) s. 91.

³⁶⁹ Serdar Mutçalı, **Arapça-Türkçe Sözlük** (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), s. 494.

³⁷⁰ Peker, **age.** (2000) s. 90.

³⁷¹ Peker, **age.** (2000) s. 91.

özel bir şekilde canlanması, anlam kazanması veya hatırlanmasıdır” şeklinde de tanımlanabilir³⁷².

Dinî tasavvur ise yukarıda belirttiğimiz gibi H. Peker’in ifadesiyle Allah, cennet, cehennem, melek, şeytan, kıyamet, peygamber vb. dinî kavramların, dinî olayların ve nesnelere, zihinde canlandırılması, şekillendirilmesi, olarak tanımlanabilir³⁷³. Bu bağlamda dinî imgeleme; Dış dünyadan dinî bir uyarana veya uyarana olmaksızın imgeleme yetisinin, içe yönelmiş duyuların katılımıyla, bellekte saklanan objeler üzerinde çeşitli işlemler (ayırıp atma, birleşim, katma vs) yaparak elde ettiği gerçek olmayan fakat gerçeğine benzer dinî objeleri daha önce kazanılmış dinî imgelerle ilişkilendirerek zihinde oluşturduğu görüntülü veya görüntüsüz dinî fikirler oluşturması olarak tanımlanabilir. Dinî imgelemenin gelişmesinde bireyin yaşı, cinsiyeti, içinde yetiştiği aile ve kültürel çevresi, kişisel özellikleri, mensup olduğu din, dindarlık düzeyi gibi faktörler oldukça etkilidir. Örneğin, anne-babanın din ile ilişkisi çocuğu etkiler. Bu aşamada kişisel özellikleri devreye girer ve kendine özgü dinî imgelerin oluşmasına neden olur. Dinî imgelerin oluşmasında bireyin içinde yetiştiği kültürel ortam çok önemli bir yere sahiptir. Aynı dine ait imgelerin değişik kültür coğrafyalarında farklı yorumlanması kültürel çevrenin etkisini gösterir. Bireyin mensup olduğu dinin karakteristik özellikleri de bu süreçte aktif rol oynar. Görüldüğü gibi dinî imgelerin oluşumunda birçok faktör dayanışma içindedir.³⁷⁴

Kur’an-ı Kerim’de Müslümanların kâfirlere iki kat gösterilmesinden bahsedilmesi³⁷⁵ Hz. Muhammed (s.a.v.) ve müşrikler arasındaki mücadelenin imgeleme boyutunda sürdüğünü göstermektedir. Peygamberlerin sözlerinin etkileyici olmasının bir nedeni güçlü imgeleme yetilerinin konuşma esnasında aktif olması ve insanların imgeleme yetisini harekete geçirmeleridir³⁷⁶. Dolayısıyla bu yeti kullanılarak insanların özeldir çocukların dini tasavvurları şekillendirilebilir. Kur’an-ı Kerim’de imgeleme yetisini uyarıcı darb-ı meseller sıkça kullanılmaktadır. Mesel kelimesi misal (imge) ile aynı kökten gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de:

³⁷² Yavuz, **age.** (1983), s. 159; Yavuz, **age.** (1992), s. 62; Peker, **age.** (2000) s. 90.

³⁷³ Peker, **age.** (2000) s. 91.

³⁷⁴ Çetin, **age.** s. 171-172.

³⁷⁵ Al-i İmran Suresi, 3/13.

“İki toplumun savaş için karşı karşıya gelişinde sizin için bir ibret var. Bir taraf Allah yolunda savaşıyor, diğer tarafta ise inkârcılar var. Allah yolunda savaşanları, çıplak gözle kendilerinin iki misli görüyorlardı. Allah dilediklerini yardımıyla güçlendirir. Bunda görmesini bilenler için ibretler vardır.”

³⁷⁶ Çetin, **age.** s. 178.

“Bakın, Allah, bir sivrisineği (hatta) ondan daha küçük bir şeyi **örnek getirmekten kaçınmaz**. İmana ermiş olanlara gelince, onun Rablerinden gelen bir hakikat olduğunu bilirler. Hakikati inkâra şartlanmış olanlar ise, **"Bu örnek ile Allah ne demek istiyor acaba?"** derler. Bu yolla Allah, birçoğunu saptırırken birçoğunu da doğruya yöneltir, fakat fasıklardan başkasını saptırmaz.”³⁷⁷,

“Muhakkak ki biz, bu Kur'an'da **insanlara her türlü misali çeşitli şekillerde** anlattık. Yine de insanların çoğu inkârcılıktan başkasını kabullenmediler.”³⁷⁸,

“Allah göklerin ve yerin Nur'udur. O'nun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer. O ışık bir cam içindedir, cam ise, sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır; bu ne yalnız doğuda ve ne de yalnız batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Ateş değmese bile, nerdeyse yağın kendisi aydınlatacak! Nur üstüne nurdur. Allah dilediğini nuruna kavuşturur. **Allah insanlara misaller verir. O, her şeyi bilir.**”³⁷⁹ ayetlerinde bu durum vurgulanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de birçok konu misallerle anlatılmaktadır. Dolayısıyla dini tasavvurun oluşumunda ve gelişiminde örnek vermenin önemi göz ardı edilemez. Özellikle soyut kavrama yeteneği daha yeni gelişen bireylerde, misal verme yöntemi konunun somutlaştırılmasında (müşahhas) büyük fayda sağlayacaktır. Konuyla alakalı olarak Kur'an-ı Kerim'de:

³⁷⁷ Bakara Suresi, 2/26.

³⁷⁸ İsra Suresi, 17/89. bkz. Kehf Suresi, 18/54.

“Hakikaten biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali sayıp dökmüşüzdür. Fakat tartışmaya en çok düşkün varlık insandır.” Rum Suresi, 30/58.

“Biz bu Kuran'da insanların önüne her türlü örnek olayı koyduk. Ama onlara (böyle) bir mesajla yaklaşırsan, hakikati inkâra şartlanmış olanlar, mutlaka, "Siz düzmece iddialarda bulunmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz!" derler.”

³⁷⁹ Nur Suresi, 24/35

“*Biz bu Kur'an da insanlar için her türlü misali, belki düşünürler diye anlattık.*”³⁸⁰ ayetiyle imgelem yetisini uyarıcı öğütlerin daha etkili olduğu vurgulanmış, bu bir tarz olarak benimsenmiş ve amacının verilen öğüdün insanlar tarafından dikkate alınması olduğu belirtilmiştir.

Hem Kur'an-ı Kerim'in hem de Hz. Muhammed (s.a.v.)'in misal vererek izah etme yöntemi, İslam âlimleri tarafından yoğun olarak kullanılmıştır. Özellikle mutasavvıfların söylemlerinde bu yöntem daha sık kullanılmıştır. Sûfi hikâyelerine bakıldığında tarihsel olarak yaşanmamış olaylar görülmektedir. Bu hikâyeler onların insanları eğitmek için imgelem yetisinin katkısıyla kurgulanmış oldukları senaryolar olarak görülebilir. Fakat bu hikâyeler fantezi kabilinden olmayıp entelektüel formları sembolik anlatımlara dönüştürerek insanların anlayabileceği hale getirip, onlara doğru bilgi sunan imgeleme ürünleridir³⁸¹. Dinî imgelemenin olumlu yönleri olduğu gibi olumsuz yanları da vardır. Dinî hayatın genelinde gereğinden fazla yer aldığı anda kişi gerçeklerden kopabilir ve imgelemeleri ile gerçekler arasında farkları ayırt edemez hale gelir. Bu durum patolojik bir durum olarak kişiyi meczup haline getirebilir. Dinî hayatlarının merkezinde kutsal metinler olmadığı için etkileyici fakat dine uygun olmayan imgelemelerde bulunabilirler. Bu tür sakıncalardan korunmak için imgelemenin içeriğinin dine uygunluğu sürekli göz önünde tutulmalıdır. İmgeleme bizatihi dinî değildir³⁸². Ancak birçok dinî konu imgelem yetisinin uyarılmasıyla daha iyi anlaşılacaktır³⁸³. İmgeleme dini tasavvurun oluşumunda ve gelişiminde büyük öneme sahiptir, ancak bu yapılırken dinin kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in maksadının aşılmaması son derece önemlidir. Tefsir biliminin Kur'an-ı Kerim'in maksadının aşılmaması noktasında ortaya koyduğu verilerin iyi analiz edilmesi ve bu sahanın verileriyle birleştirilerek sahîh dini tasavvurun gelişmesindeki çalışmalara katkı sağlaması temin edilmelidir. Verilmek istenen mesaj muhatabın gelişim düzeyi dikkate alınarak aktarılmalı ve bunun için doğru yöntemler tercih edilmelidir. Bu konu üzerine bilişsel psikolojide yapılacak çalışmalar dolaylı olarak dinî tasavvura ışık tutacaktır. Tasavvur ve dini tasavvurun tanımı kısaca yaptıktan sonra artık okul öncesi dönemde dini tasavvurların nasıl olduğuna değinebiliriz.

³⁸⁰ Zümer Suresi, 39/27.

³⁸¹ Çetin, *age.* s. 182.

³⁸² Çetin, *age.* s. 183.

³⁸³ Çetin, *age.* s. 184.

2.4.3. Okul Öncesi Dönemde Dini Tasavvur

Fiziksel, sosyal ve bilişsel olarak belli bir olgunluğa ulaşmış olan okul öncesi dönem çocuğunun, yoğun bir merak duygusu içerisinde olduğunu daha önce belirtmiştik. Çocuk, okul öncesi döneme girdiğinde algı dünyası gelişmeye başlar. Benliği yaşadığı sosyal, zihinsel, biyolojik ve ahlaki gelişmelerin de etkisiyle yavaş yavaş oluşur. Çevrenin genişlemesi ve zihinsel olgunlaşma sayesinde sözcük dağarcığı zenginleşir. Oyundaki imgeleme bazı araştırmacılara göre insandaki aşkın boyutun varlığına dair bir kanıt olarak görülmektedir³⁸⁴. Fakat bu gelişmelere rağmen okul öncesi dönemde dinsel inançlar ve kavramlar çocuk tarafından tam olarak algılanamaz³⁸⁵. Zaten bilişsel gelişimi de göz önüne alırsak, bu dönemdeki bir çocuktan soyut ve derin düşüncelerin ancak basit ve ilkel şekillerini bekleyebiliriz³⁸⁶. Çocuk bu dönemde çevresinden duyduğu dini kavramları irdelemeye, onlar hakkında sorular sormaya başlar. Çocuğun dikkatini en çok çeken kavramların başında Allah gelmektedir. “Allah nerede yaşar?”, “Allah’ın annesi var mı?”, “Allah bizi görür mü?” vb. sorularla çocuk Allah’ı tanımaya, zihninde onu tasarlamaya başlar.

İleriki bölümlerde de ele alınacağı üzere bu yaşlardaki çocukların bilişsel olgunluğu henüz soyut kavramları tam olarak algılayabilecek düzeyde değildir. Çocuk anne ve babayı taklit ederek gelişir³⁸⁷. Bu dönemdeki çocukların dini kavramlarının en belirgin karakteristiği de antropomorfizmdir. Çocuklar Allah’ı bir insan şeklinde hayal ederler. Genellikle Allah, yaşlı bir adam, zengin biri, Süpermen ya da kral olarak düşünülür³⁸⁸. Çocuğun benmerkezci düşünme yapısı Allah tasavvuruna da yansır. Allah onun yaratıcısıdır ve isteklerini, dualarını her zaman yerine getirmeye hazırdır³⁸⁹. Çocuklar daha çok Allah’ın gökyüzünde ya da cennette olduğunu düşünürler. Çünkü çocukların genellikle hayal edebildikleri en yüce mekânlar bunlardır³⁹⁰.

İmgelem yetisi ile ilgili olarak yeterli çalışma olmadığı için birçok soru henüz yanıt bulmamıştır. İmgelem yetisi üzerinde etkili olan faktörler konusunda genel

³⁸⁴ Peter Berger, **Kutsal Şemsiye**, çev. Ali Coşkun, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), s. 23.

³⁸⁵ Armaner, **age.** (1980) s. 82.

³⁸⁶ Clark, **age.** (1982) s. 182.

³⁸⁷ Çetin, **age.** s. 176.

³⁸⁸ Allport, **age.** (2004) s. 49; bkz. Selçuk, **age.** (1991) s. 71; Hökelekli, **age.** (1998) s. 264; Peker, **age.** (2000) s. 166; Özeri, **age.** (2004) s. 67.

³⁸⁹ Hökelekli, **age.** (1998) s. 264.

³⁹⁰ Yavuz, **age.** (1983) s. 181; Mehmedoğlu, **age.** (2005) s. 71–72.

geçer kurallardan söz etmek için daha çok araştırmalara ihtiyaç vardır. İmgelem yetisi üzerine bilişsel psikolojide yapılacak çalışmalar dolaylı olarak dinî imgelemeye ışık tutacaktır. Bu bağlamda din psikolojisi disiplinine bağlı araştırmalarda dinî imgeleme dair yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Dinî imgeleme konusunda yapılacak tecrübî çalışmalardan elde edilecek istatistikî veriler konuya ışık tutacaktır³⁹¹.

Örneğin; 7–12 yaş arası çocuklar üzerinde yapılan bir araştırmada, 7–9 yaş arası çocukların melekleri “iyi/ Allah’ın dediklerini yapar/ insanlara yardım eder vs.” şeklinde, 10–12 yaş arası çocukların ise “melek iyidir/ günah işlemez/ görünmez/insanları korur/ iyilikleri kötülükleri yazar vs.” tanımladıkları görülmüştür. Bu çalışmada meleklerin görünümünün çocuklar tarafından nasıl hayal edildiği hakkında herhangi bir veriye rastlanılmamıştır. Aynı çalışmada çocukların cenneti “iyi, güzel, iyilerin öldükten sonra gidecekleri, her şeyin olduğu, güllük gülistanlık bir yer” olarak hayal ettikleri ve cehennemi “kötü, kötülerin ceza görecekları, ateşle dolu, kötülerin yanacağı bir yer” olarak hayal ettikleri sonucuna ulaşılmıştır³⁹².

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, okul öncesi dönem çocuğunun (4–6 Yaş Grubu) Kur’an tasavvuru üzerine bir araştırma gerçekleştirilmiş ve sonuçları ele alınmıştır.

³⁹¹ Çetin, **age.** s. 185.

³⁹² Bkz. Yavuz, **age.** (1983) s. 184–185.

3. BÖLÜM: ARAŞTIRMA

3.1. 4–6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARDA KUR’AN TASAVVURU

3.1.1. ARAŞTIRMA ÖZET

Bu bölümde çalışmamızın ilk iki bölümünde pedagojik durumlarını incelediğimiz okul öncesindeki 4–6 yaş grubu çocukların Kur’an tasavvurunu ortaya koymayı amaçlayan bir alan araştırması gerçekleştirdik. Araştırmaya 2016 yılında İzmir İli Bayraklı İlçesindeki coğrafi, ekonomik ve sosyal çevre açısından farklılık gösteren 4–6 Yaş Grubu Kur’an Kursları içerisinde seçilen 9 farklı sınıfın öğrencileri olan 100 çocuk ve bu kurslarda 4–6 Yaş Grubu Kur’an Kursu öğreticisi olarak görev yapan, 9 öğretici olmak üzere toplam 109 kişi katılmıştır.

Henüz okuma yazma bilmeyen 4–6 yaş grubu çocuklarla ilgili yapmış olduğumuz araştırmamızda, çocukların bu durumuna uygun olması açısından veri toplama aracı olarak, mülakat yöntemi kullanılmıştır. Mülakatın gerçekleştirilmesinde tezimizin birinci ve ikinci bölümündeki bilimsel veriler başta olmak üzere, daha önce yapılan bilimsel çalışmalardan ve alan uzmanlarının görüşlerinden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular cinsiyet ve yaş farkı durumu değişkenlerine göre çözümlenmiş ve değerlendirilmiştir.

3.1.1.1. Araştırmanın Problemi, Önemi ve Amacı

Şüphesiz Kur’an-ı Kerim’in öğretimi, en şerefli ve en yüce işlerdendir. Dolayısıyla Hz. Muhammed (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmuştur: “*Sizin en hayırlınız, Kur’an’ı öğrenen ve onu öğretenidir.*”³⁹³ Bilindiği üzere Kur’an-ı Kerim öğretiminin tarihi ilk nazil olan ayetteki “Oku emriyle”³⁹⁴ başlamıştır. Bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebu Bekir ve Hz. Erkam b. Ebi’l Erkam’ın evleri İslam’ın ilk eğitim yuvaları olmuş, buralarda sonradan Medine’ye öğretmen olarak gönderilecek Mus’ab b. Umeyr gibi değerli öğretmenler yetişmiştir. Medine

³⁹³ Buhârî, “Fedâilu’l-Kur’an”, 21/47; Tirmizî, “Fedâilu’l-Kur’an”, 15.

³⁹⁴ Bkz. Alak Suresi, 96/1.

“*Yaratan Rabbinin adı ile oku.*”

dönemine geçildiğinde ise Kur'an eğitimi Mescid-i Nebevi'nin bitişiğindeki Suffa'da, Kuba mescidinde ve Medine'de bulunan 9 küçük mescitte yapılmıştır³⁹⁵. Râşid Halifeler ve sonraki dönemlerde dini eğitimde merkezi konuma sahip olan Kur'an eğitimi ihtisas medreselerine de sahip olmuştur. Kur'an ilimlerinin yüksek seviyede verildiği bu medreseler, Eyyubiler döneminde Dar'ul Kur'an, Selçuklular devrinde Dar'ul Huffaz ve Osmanlılar döneminde Dar'ul Kurra olarak adlandırılmıştır³⁹⁶. Kur'an dersleri Osmanlı döneminde sıbyan mekteplerinin programında önemli bir yere sahip olmuş ve Tanzimat'tan sonra açılan modern okullarda da kendine yer bulmuştur³⁹⁷.

Cumhuriyet döneminde ise Kur'an kursları adıyla Kur'an öğretimi yapılmış ve Kur'an Kursları günümüze kadar kapanmadan varlığı sürdürebilen tek kurum olmuştur³⁹⁸. 1925 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak 9 kurs açılmış³⁹⁹, siyasi ve ideolojik pek çok değişim nedeniyle gerekli gelişmeyi gösterememiştir. Çok partili hayata geçilmesi ve demokratik anlayışın artması ile kursların sayısında artış meydana gelmiş ve 1950 yılında kurs sayısı 127'i bulmuştur. Bundan sonra da sürekli artış göstermiştir⁴⁰⁰.

1997 ve 1999 yıllarındaki yasal düzenlemelerle Kur'an kurslarına kayıt yaptırabilmek için ilköğretim 5. Sınıfı bitirme şartı getirilmiştir. Bu düzenlemelerden sonra Kur'an kurslarına olan talep azalmıştır. Ülkemizde 28 Şubat süreci olarak adlandırılan bu olumsuz atmosferin dağılmasıyla, Kur'an öğretiminde olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. İlk olarak 2005 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından "Uzun Süreli Kur'an Kursları Öğretim Programı" ve "Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programı" yürürlüğe konmuş, böylece kurslar bilimsel programlara kavuşmuştur. Bu programlarda ağırlık Kur'an-ı Kerim'de olmak üzere İtikat, İbadet, Siyer ve Ahlak öğrenme alanlarına yer verilmiştir. Ortaya konulan programlarla yaz kurslarında kur sistemine geçilmiş, dersler 9'ar haftadan oluşan 3 kur halinde verilmeye başlanmıştır. Uzun süreli kurslarda ise halktan gelen talepler

³⁹⁵ Bkz. Hamidullah, *age*, s. 127.

³⁹⁶ Cahit Baltacı, "Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri", **Kur'an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu** (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000), s. 16.

³⁹⁷ Akyüz, *age*, (1994), s. 72, 140, 197.

³⁹⁸ Halis Ayhan, **Türkiye'de Din Eğitimi** (İstanbul: İFAV Yayınları, 1999), s. 474.

³⁹⁹ Fahri Kayadibi, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi** Sayı: 8 (İstanbul: 2001), s. 49.

⁴⁰⁰ Faruk Bayraktar, "Kur'an Kurslarının Sorunları ve Gelecekle İlgili Bazı Düşünceler", **Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu** (Kayseri: İBAV Yayınları, 2003), s. 200.

doğrultusunda 2010 yılında “Kur’an Kurslarında Hizmet Çeşitliliği” adıyla yeni bir pilot çalışma başlatılmış “Kur’an Kursları Temel Öğretim Programları” ve “Ek Öğretim Programları” uygulamaya konulmuştur⁴⁰¹. Pilot uygulama iki yıl sonra ülke geneline yayılmıştır.

2012 yılında ise yaz kurslarına devam edebilmek için konulan 5. Sınıfı bitirmiş olma şartı kaldırılmıştır. Bu durum son derece olumlu bir gelişme olmasına karşın muhtemel problemleri de beraberinde getirmiştir. 2012 yılına kadar yaz kurslarının öğrenci profilini ilköğretim birinci kademeyi bitirmiş öğrenciler oluşturmuştur. Sonrasında da her yaş grubundan öğrenci kurslarda eğitim talep edebilmiştir. Dolayısıyla Kur’an Kursu öğretmenleri yasal zemin içinde ilk defa ilköğretim birinci kademe (1–4. sınıflar) öğrencileri ve okul öncesi (4–6 Yaş grubu çocuklar) ile karşılaşmıştır. Öte yandan hizmet çeşitliliği kapsamında uzun süreli Kur’an kurslarına devam eden anneler de artık küçük yaşta çocuklarını yanlarında getirebilecek zemine ve imkâna ulaşmıştır. Annelerle birlikte çocuklarının da eğitim görmesi uzun süreli kurslarda da öğrenci profilinin küçük yaşlara doğru kaymasına sebep olmuştur.

Bütün bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından önceden düşünülmüş ve 2012 Mayıs ayından itibaren okul öncesi ve ilköğretim birinci kademeye yönelik müfredat ve ders materyali çalışmalarına başlanmıştır. Bu bağlamda Manisa, Erzurum, Bursa, Ankara ve İstanbul’da birer haftalık çalışmalar düzenlenmiş, bu çalışmalara, formatör Kur’an kursu öğretmenleri, yayıncılar, okul öncesi öğretmenleri, pedagoglar, Diyanet İşleri Başkanlığı yetkilileri ve akademisyenler katılmıştır⁴⁰².

Artık ülkemizde, okul öncesi dediğimiz 4–6 yaş grubunda bulunan çocukların bir kısmı ailede, diğer bir kısmı da okul öncesi kurumlarda din eğitimi almaktadır. Özellikle yaz mevsimi geldiğinde milyonlarca çocuk çeşitli ortamlarda İslam dini konusunda eğitim almaktadır. Başta Diyanet İşleri Başkanlığı olmak üzere birçok cemaat, tarikat ve sivil toplum kuruluşu özellikle yaz aylarında çocuklara yönelik din eğitimi düzenlemektedir. Ancak çocuk ve eğitim yan yana geldiğinde ortaya çıkan en

⁴⁰¹ Bkz. DİB. **Yaz Kur’ân Kursları Öğretim Programı** (Ankara: 2005); DİB. **İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programı** (Ankara: 2012).

⁴⁰² Bilal Yorulmaz, Kur’an Kursu Öğreticileri İle Cami Görevlilerinin Okul Öncesi Ve İlköğretim 1. Kademe Öğrencilerine Ders Verme Durumlarına İlişkin Öz Algıları (İstanbul Örneği), **Öneri Dergisi**, Cilt-Sayı: 10–39 (Ocak 2013) s. 149–162.

önemli kavram pedagojidir. Çocuklar gibi narin varlıklara yapılan eğitim ve öğretim pedagojik olarak doğru olmadığında, psikolojik olarak yaralanmış çocuklar ortaya çıkabilmektedir. Çocuklara verilecek iyi bir din eğitimi için, derin dini bilgiye sahip olmak ya da çocukları seviyor olmak yeterli değildir. Aynı zamanda çocuk dünyasını iyi tanımak, çocuk gelişim dönemlerini bilmek, çocuk düşüncesinin nasıl seyrettiği ve temel eğitim yöntemleri hakkında da bilgi sahibi olmak gerekir. Aksi takdirde din eğitimi vermeye çalışırken dine uzak çocuklar yetiştirmek mümkündür. Dolayısıyla bu konuda gerekli araştırmalar yapılmalı verilen eğitimlerin alt yapısı buna göre hazırlanmalıdır.

Dünyamızın yaşadığı değişim, din, ahlak ve değerler eğitimiyle ilgili çalışmaları bir zorunluluk haline getirmiştir. İnsanlığın dini ve milli değerlere yabancılaştığı, anlam ve amaç boşluğu yaşadığı günümüz dünyasında pek çok ülke, bu durum için çareler arayarak, bu alana yönelik faaliyetlerini hızlandırmıştır. Türkiye’de de yaygın din eğitimi hizmetinden toplumun tüm kesimlerinin etkin ve verimli bir şekilde yararlanabilmesi için, topluma dini konularda rehberlik etmenin metotları ve bu konuyla alakalı muhatap kitle, gelişen ve değişen şartlara uygun olarak her geçen gün çeşitlenmektedir. Din eğitiminde yaş sınırının kaldırılmasıyla birlikte bu profil çeşitliliğine 4–6 yaş grubu çocuklar da dahil olmuştur. Dini ve ahlaki eğitimin 4–6 yaş grubu çocukların şahsiyet oluşumunda ve sosyo-kültürel kimlik gelişimindeki etkisi, çocuğun bu dönemde, ahlâk ve inanç muhtevalı eğitimini ihtiyaç haline getirmektedir. Bu yaş döneminde, çocuğun dinî nitelikli ilgi ve merakının gelişigüzel bir şekilde cevaplandırılması veya cevapsız bırakılması, ileriki yaşlarda din ile alakalı birtakım olumsuz düşünce ve davranışların oluşmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla çocukların ihtiyacı olan dinî eğitimin, hedef kitlenin temel özellikleri göz önünde bulundurularak, pedagojik ilkeler çerçevesinde verilmesi gerekmektedir. Bu durum, bu döneme ilişkin programlı öğretim etkinliklerini, önemli kılmaktadır. Bu sebeple 4–6 yaş grubu çocuklar için evrensel değerler olarak da adlandırabileceğimiz temel değerlerle birlikte, dinî bilgi ve Kur’an’ı Kerim öğretimini içeren Kur’an Kursları düzenlenmektedir. Ancak bu kurslarda yapılacak eğitimlerde kullanılmak üzere, 4–6 yaş grubu çocukların öğrenme ve kavrayış özelliklerine uygun Kur’an kavramlarının tespiti ve bu kavramların tefsir bilimi açısından tahlil edilmesi gerekmektedir.

İşte biz de tam bu noktada, 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerine verilen eğitim sonucunda ortaya çıkan tabloyu incelemek ve bu konudaki verileri göz önüne alarak, 4–6 Yaş Grubu Çocukların Kur'an Tasavvurunu tespit etmek amacıyla, tezimizin bu bölümünde konuyla alakalı mülakat yöntemi ile gerçekleştirdiğimiz bu araştırmayı yapıp irdelemeye karar verdik. Araştırmamızın temel amacı 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin Kur'an hakkındaki tasavvurlarını ortaya koyarak bu konuda yapılacak çalışmalara katkı sağlamaktır.

3.1.1.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezi 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin Kur'an-ı Kerim tasavvuru çeşitli değişkenler bakımından farklılaşmaktadır. Konuyu bu bağlamda incelediğimizde ortaya çıkan hipotezler aşağıda yer almaktadır.

- a- 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin Kur'an-ı Kerim tasavvuru cinsiyet değişkenine göre farklılaşmaktadır.
- b- 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin Kur'an-ı Kerim tasavvuru yaş değişkenine göre farklılaşmaktadır.
- c- 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin yaş ve cinsiyet farklılıklarına göre Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilme durumu farklılaşmaktadır.
- d- 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin yaş ve cinsiyet farklılıklarına göre Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilme durumu farklılaşmaktadır.
- e- 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin yaş ve cinsiyet farklılıklarına göre Kur'an-ı Kerim'deki ahlaki kurallardan haberdar olma durumu farklılaşmaktadır.
- f- 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin yaş ve cinsiyet farklılıklarına göre Kur'an-ı Kerim ile günlük hayattaki ahlaki bir davranış arasında bağ kurabilme durumu farklılaşmaktadır.
- g- 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin yaş ve cinsiyet farklılıklarına göre Kur'an-ı Kerim'de nelerden bahsedildiğine, hangi konuların olduğuna dair bilgi düzeyi durumu farklılaşmaktadır.
- h- 4–6 yaş Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin yaş ve cinsiyet farklılıklarına göre Kur'an-ı Kerim okumaya başlamadan önce, okurken

ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi durumu farklılaşmaktadır.

3.1.1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın yapıldığı 2016 yılında İzmir İli Bayraklı İlçesinde bulunan Kur'an Kursu öğrencileri ve 4–6 yaş grubu 100 çocuk olmak üzere ve ölçme aracının uygulandığı zaman dilimi ile sınırlıdır. Ölçme aracı ile elde edilen veriler araştırmaya katılan kişilerin verdikleri bilgilere dayanmaktadır.

3.1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada durum çalışmasına başvurulmuş ve veri toplama aracı olarak mülakat kullanılmıştır. Mülakatın geliştirilmesinde, verilerin yorumlanması ve değerlendirilmesinde Kur'an kursları üzerine daha önce yapılan araştırmalardan ve din eğitimi alanında çalışanlardan faydalanılmıştır.

Araştırma esnasında öğrencilerin yaşlarının gereği olarak ve psikolojik durumları göz önüne alınarak rahat bir ortamda mülakat yapılması sağlanmıştır. Öğrenciler alışık oldukları kendi kurslarının oyun odasında, tek tek mülakata alınmış, yabancılık çekmemeleri için öğretmenleriyle beraber, kendilerine sevecekleri yiyecekler ikram edilerek öncelikle rahatlamaları sağlanmıştır. Küçük sorular ve şakalarla güvenleri sağlanmış, ardından mülakata geçilmiştir.

3.1.2.1. Verilerin Toplanması ve Çözümlemesi

Literatür taraması sonucunda oluşturulan mülakat İzmir Bayraklı İlçe Müftülüğünün izni ve yardımıyla örneklem grubunu oluşturan Kur'an Kurslarında gerçekleştirilmiştir.

Uygulanan mülakatta öğrencilerin kimlik bilgileri ve aile bilgileri kurs kayıtlarına ve öğretmenlerin verdiği bilgilere dayanarak doldurulmuş, mülakat 6 temel soru üzerinden gerçekleştirilmiş, yardımcı sorularla desteklenmiştir.

3.1.2.2. Araştırmanın Evreni

Araştırmanın evreni 2015–2016 eğitim öğretim yılında İzmir /Bayraklı İlçesinde bulunan 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğretici ve öğrencileridir.

Müftülüğün resmi kayıtlarına göre araştırmanın yapıldığı dönemde İlçede 11 adet 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu, 18 sınıf, bu kurslarda görev yapan 18 öğretici ve eğitim gören 300 öğrenci bulunmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise 4–6 yaş grubu Kuran Kursu öğrencilerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen 100 öğrencidir. Örneklemin çeşitli değişkenlere göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Yaş ve Cinsiyet Değişkenleri ile Kişi Sayısına Göre Dağılımı

Cinsiyet	Doğum Yılı 2009 (6 Yaş sonu)	Doğum Yılı 2010 (6 Yaş)	Doğum Yılı 2011 (5 Yaş)	Doğum Yılı 2012 (4 Yaş)	Toplam
Kız	2	13	33	5	53
Erkek	2	16	23	6	47
Toplam	4	29	56	11	100

3.1.3. BULGULAR

Araştırmada elde edilen veriler “cinsiyet” ve “yaş” değişkenlerine göre yüzdelik hesabı üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan kız-erkek oranının birbirine yaklaşık olması ve öğrenci sayısının 100 olması yüzdelik hesaplamalarında kolaylık sağlamaktadır. Elde edilen bulgular aşağıda başlıklar halinde verilmiştir.

3.1.3.1. Kur'an-ı Kerim'i Diğer Kitaplardan Ayırt Edebilme Durumu

İlk olarak önlerindeki masaya üç adet kitap konulmuştur. Bu kitaplardan birisi resimli bir hikâye kitabı, ikincisi normal bir ders kitabı, üçüncüsü de Kur'an-ı Kerim olmuştur. Yaşları gereği hâlihazırda Türkçe okuma-yazma bilmeyen araştırma grubundaki bu öğrencilere önlerindeki üç kitabın birbirinden farklılıkları sorulmuş, hangisini daha çok beğendikleri konusunda fikirleri alınmıştır. Bunlarla ilgili değişik pek çok cevap alınmıştır. Araştırmamızın konusunu teşkil eden asıl sorular ise sohbet esnasında peyderpey kendilerine yöneltilmiştir. İlk olarak Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edemediklerini tespit üzere bu kitaplardan hangisinin Kur'an-ı Kerim olduğu sorulmuştur. Sorulara verilen cevaplarla ilgili sayısal veriler aşağıda yer alan Tablo 2’de yaş ve cinsiyet farklılıklarına göre gösterilmiştir.

**Tablo 2. Kur'an-ı Kerim'i Diğer Kitaplardan Ayırt Edebilme Durumu
(Kişi Sayısına Göre)**

Kur'an-ı Kerim'i Diğer Kitaplardan Ayırt Edebilenler					
Cinsiyet	Doğum Yılı 2009 (6 Yaş sonu)	Doğum Yılı 2010 (6 Yaş)	Doğum Yılı 2011 (5 Yaş)	Doğum Yılı 2012 (4 Yaş)	Toplam
Kız	2	10	28	4	44
Erkek	2	13	21	3	39
Toplam	4	23	49	7	83
Kur'an-ı Kerim'i Diğer Kitaplardan Ayırt Edemeyenler					
Cinsiyet	Doğum Yılı 2009 (6 Yaş sonu)	Doğum Yılı 2010 (6 Yaş)	Doğum Yılı 2011 (5 Yaş)	Doğum Yılı 2012 (4 Yaş)	Toplam
Kız	-	3	5	1	9
Erkek	-	3	2	3	8
Toplam	-	6	7	4	17

Tablo 2'de görüldüğü üzere araştırmamıza katılan öğrencilerin % 83'ü Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilmekte iken % 17'si Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edememektedir. Cinsiyet değişkenine göre baktığımızda kız öğrencilerin % 83,01'i Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilmekte iken % 16,99'u Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edememektedir. Erkek öğrencilerin % 82,97'si Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilmekte iken % 17,03 oranında ise Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edememektedir. Görüldüğü gibi kız ve erkek öğrencilerin bu konuda oranları hemen hemen bir birine yakın olmakla beraber, kız öğrenciler çok az bir farkla önde görünmektedir.

Tablo 2'de yine açıkça görülmektedir ki; öğrencilerin yaş oranları ve gelişim özellikleri arttıkça Kur'an-ı Kerim'i tanıma oranları da doğru orantılı olarak artmaktadır. Örneğin Doğum Yılı 2009 olan yaş grubunda Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilme oranı % 100 ile en yüksek oran iken, Doğum Yılı 2012 olan yaş grubunda Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilme oranı % 63.63 ile en düşük oran olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.3.2. Kur'an-ı Kerim'in Kim Tarafından Gönderildiği/İndirildiğini Ayırt Edebilme Durumu

Araştırmamızın ikinci evresinde sorular sohbet esnasında peyderpey öğrencilere yöneltilmeye devam edilmiş ve öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edip edemediklerinin tespitinin ardından, yardımcı ve uygun soru stilleri ile öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilme durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Sorulara verilen cevaplarla ilgili sayısal veriler aşağıda yer alan Tablo 3'de yaş ve cinsiyet farklılıklarına göre gösterilmiştir.

Tablo 3. Kur'an-ı Kerim'in Kim Tarafından Gönderildiği/İndirildiğini Ayırt Edebilme Durumu (Kişi Sayısına Göre)

Kur'an-ı Kerim'in Kim Tarafından Gönderildiği/İndirildiğini Ayırt Edebilenler					
Cinsiyet	Doğum Yılı 2009 (6 Yaş sonu)	Doğum Yılı 2010 (6 Yaş)	Doğum Yılı 2011 (5 Yaş)	Doğum Yılı 2012 (4 Yaş)	Toplam
Kız	2	8	18	1	29
Erkek	-	10	11	-	21
Toplam	2	18	29	1	50
Kur'an-ı Kerim'in Kim Tarafından Gönderildiği/İndirildiğini Ayırt Edemeyenler					
Cinsiyet	Doğum Yılı 2009 (6 Yaş sonu)	Doğum Yılı 2010 (6 Yaş)	Doğum Yılı 2011 (5 Yaş)	Doğum Yılı 2012 (4 Yaş)	Toplam
Kız	1	5	15	3	24
Erkek	1	6	12	7	26
Toplam	2	11	27	10	50

Tablo 3'de görüldüğü üzere araştırmamıza katılan öğrencilerin % 50'si Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilmekte iken, % 50'si Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edememektedir. Cinsiyet değişkenine göre baktığımızda kız öğrencilerin %54.72'si

Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilmekte iken, %45.28'i Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edememektedir. Erkek öğrencilerin % 44.68'i Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilmekte iken, %55.32 oranında ise Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edememektedir. Görüldüğü gibi kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilme konusundaki başarısı % 10,04 fazladır.

Tablo 3'de yine açıkça görülmektedir ki; öğrencilerin yaş oranları ve gelişim özellikleri arttıkça Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilme oranları da doğru orantılı olarak artmaktadır. Örneğin Doğum Yılı 2009 olan yaş grubunda Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilme oranı % 50 iken, Doğum Yılı 2012 olan yaş grubunda Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilme oranı % 9.09 ile en düşük oran olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.3.3. Kur'an-ı Kerim'deki Ahlaki Kurallardan Haberdar Olma Durumu ve

3.1.3.4. Kur'an-ı Kerim ile Günlük Hayattaki Ahlaki Bir Davranış Arasında Bağ Kurabilme Durumu

Araştırmamızın bu evresinde öğrencilerle sohbet havasında mülakata devam edilmiş peyderpey sorular yöneltilmiş ve öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'deki ahlaki kurallardan haberdar olma durumu ve Kur'an-ı Kerim ile günlük hayattaki ahlaki bir davranış arasında bağ kurabilme durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu iki konuda pek çok ipucu verilmesine rağmen yeterli cevap alınamamıştır.

3.1.3.5. Kur'an-ı Kerimde Nelerden Bahsedildiğine, Hangi konuların Olduğuna Dair Bilgi Düzeyi Durumu

Araştırma grubumuzda bulunan öğrencilerin 4. ve 5. sorularla ilgili yeterli cevap vermemesi üzerine, daha genel manada Kur'an-ı Kerim'le alakalı bilgi düzeylerini ölçmek üzere kendilerine Kur'an-ı Kerim'de nelerden bahsedildiğine, hangi konuların olduğuna dair sorular sorulmuş ve sohbet havasında mülakata devam edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de nelerden bahsedildiğine, hangi konuların olduğuna dair 31 kız, 22 erkek öğrenciden olmak üzere toplam 53 cevap alınmıştır. Bu cevaplar

öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'de nelerden bahsedildiğine, hangi konuların olduğuna dair tasavvurlarının anlaşılması için tekrarlar çıkarılarak aşağıda verilmiştir:

Kur'an-ı Kerim'de Nelerden Bahsedildiğine, Hangi konuların Olduğuna Dair Bilgi Düzeyi Gösterir Cevaplar:

- “Kur'an iyi şeyler söylüyor.” (en çok verilen cevap)
- “Allah diyor ki bunları okuyun, açacağız okuyacağız.”
- “Allah'ın bizi sevmesi için okumamız lazım.”
- “Ezandan bahseder.”
- “Kur'an anlatıyor.”
- “Güzellikler var.”
- “Büyümemiz öğrenmemiz okula gitmemiz içindir.”
- “Yapmazsak Allah sevmez.”
- “Herkesi iyi davranmamızı söylüyor.”
- “Kimseye vurmamamızı istiyor.”
- “Herkesin iyi olması lazım.”
- “Tuvalete bir kere gitmemiz lazım, su içmeye gitmemiz lazım diyor.”
- “Kur'an okumamız, namaz kılmamız, abdest almamız, oruç tutmamız, zekât...”
- “Hemen bitirmemiz ve bundan bir şey anlamamızı istiyor. Bunu bitiriyorsun, bunu bitirince yeniden okuyorsun.”
- “Birinci olmak için okuyoruz, birinci olursak bir Kur'an daha kazanırız.”
- “Güzel şeylerden bahsediyor. Allah gibi güzel şeyler söylüyor.”
- “Çocuklar Kur'an okuyun diyor.”
- “Çocuklara vurmamamızı diyor.”
- “Bütün şeyleri ben yarattım diyor.”

3.1.3.6. Kur'an-ı Kerim'i Okumaya Başlamadan Önce, Okurken ve Okuduktan Sonra Şekilsel Olarak Gerçekleştirilen Ritüellerle İlgili Bilgi Durumu

Araştırmamızın bu evresinde de sorular sohbet esnasında peyderpey öğrencilere yöneltilmeye devam edilmiş ve öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Kur'an-ı Kerim'i okumaya

başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra gerçekleştirilen ritüellerle (geleneksel veya dinsel törenler) ilgili öğrenciler; genellikle abdest, besmele, başörtüsü, Kur'an-ı Kerim'i yüksekte tutma, televizyonun sesini kısmak ve Kur'an-ı Kerim'i öpmek gerekir gibi şekil ihtiva eden, kendi yaş gruplarına uygun cevaplar vermiştir. Bu konuda en popüler cevap besmele çekmek olmuştur. Sorulara verilen cevaplarla ilgili sayısal veriler aşağıda yer alan Tablo 4'de yaş ve cinsiyet farklılıklarına göre gösterilmiştir.

Tablo 4. Kur'an-ı Kerim'i Okumaya Başlamadan Önce, Okurken ve Okuduktan Sonra Şekilsel Olarak Gerçekleştirilen Ritüellerle İlgili Bilgi Durumu (Kişi Sayısına Göre)

Kur'an-ı Kerim'i Okumaya Başlamadan Önce, Okurken ve Okuduktan Sonra Şekilsel Olarak Gerçekleştirilen Ritüellerle İlgili Bilgisi Olanlar					
Cinsiyet	Doğum Yılı 2009 (6 Yaş sonu)	Doğum Yılı 2010 (6 Yaş)	Doğum Yılı 2011 (5 Yaş)	Doğum Yılı 2012 (4 Yaş)	Toplam
Kız	1	7	12	-	20
Erkek	1	13	6	-	20
Toplam	2	20	18	-	40
Kur'an-ı Kerim'i Okumaya Başlamadan Önce, Okurken ve Okuduktan Sonra Şekilsel Olarak Gerçekleştirilen Ritüellerle İlgili Bilgisi Olmayanlar					
Cinsiyet	Doğum Yılı 2009 (6 Yaş sonu)	Doğum Yılı 2010 (6 Yaş)	Doğum Yılı 2011 (5 Yaş)	Doğum Yılı 2012 (4 Yaş)	Toplam
Kız	1	6	19	7	33
Erkek	1	3	19	4	27
Toplam	2	9	38	11	60

Tablo 4'de görüldüğü üzere araştırmamıza katılan öğrencilerin % 40'ı Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi sahibi iken, % 60'ı herhangi bir cevap vermemiştir. Cinsiyet değişkenine göre baktığımızda kız öğrencilerin % 37.73'ü Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi sahibi iken, %62.27'si herhangi bir cevap

vermemiştir. Erkek öğrencilerin %42.55'i Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi sahibi iken, %57.45 oranında ise herhangi bir cevap vermemiştir. Bu durumda erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi düzeyi % 4,82 daha fazladır.

Tablo 4'de yine açıkça görülmektedir ki; öğrencilerin yaş oranları ve gelişim özellikleri arttıkça Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi düzeyleri de doğru orantılı olarak artmaktadır. Örneğin Doğum Yılı 2009 olan yaş grubunda Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi sahibi olanların oranı % 50 iken, Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi sahibi olmayanların oranı % 0 ile en düşük oran olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.4. TARTIŞMA VE YORUMLAR

Araştırmamıza katılan 2015–2016 eğitim öğretim yılında İzmir/Bayraklı İlçesinde bulunan 4–6 yaş grubu Kuran Kursu öğrencilerinin % 53'ü kız, % 47'si erkektir. Bu öğrencilerin % 4'ü 2009 doğumlu, (6 Yaş sonu), % 29'u 2010 doğumlu (6 Yaş), % 56'sı 2011 doğumlu (5 Yaş), % 11'i de 2012 doğumlu (4 Yaş) okul öncesi eğitim çağındaki çocuklardan oluşmaktadır. Müftülüğün resmi kayıtlarına göre araştırmanın yapıldığı dönemde İlçede 11 adet 4–6 yaş grubu Kuran Kursu, 18 sınıf, bu kurslarda görev yapan 18 öğretici ve eğitim gören 300 öğrenci bulunmaktadır. Araştırmanın örnekleme 4–6 yaş grubu Kuran Kursu öğrencilerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile seçilen 100 öğrencidir.

Araştırmanın bulgular bölümünde yukarıda ifade edilen demografik değişkenlere göre elde edilen veriler çözümlenmiştir. Burada bazı önemli hususlara değinilecektir. Ancak öncelikle araştırmamıza katılan 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerine ders veren Kuran Kursu öğretmenleriyle yapılan görüşmede öne çıkan başlıkları saymak faydalı olacaktır. Bu başlıklar 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencileri ile yapılan mülakattan sonra, onların öğretmenleri ile yapılan görüşmeler ve

öğreticilerin hazırladığı rapor sonucu tespit edilmiştir. Öğreticilerin bu yaş grubunda, Kur'an öğretimi ve Kur'an tasavvurunun oluşumu ile tespitleri aşağıda maddeler halinde özetlenmiştir:

- a- Çocukların içinde bulunduğu ailenin dini durumu, çocukların ahlaki ve sosyal yapısını etkilemektedir.
- b- Ailesi tarafından ilgilenilen çocuklar kurslarda daha başarılı olmakta, dolayısıyla kurs-aile dayanışmasının önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.
- c- Ailenin dini eğilimleri sonucunda çocuğun zihninde beliren dini duygular, kurslarda daha net şekillenmekte ve revize edilmektedir.
- d- Anne-babası Kur'an-ı Kerim'i okumasını bilen çocuklar Kur'an-ı Kerim'i öğrenmede daha başarılı olmaktadır.
- e- Babanın Kur'an öğretiminde çok önemli bir rol oynadığı, annesiyle devamlı birlikte olan çocukların baba ile bu bağlamda farklı bir iletişim içerisine girdikleri gözlemlenmektedir.
- f- Çocuğun dini bilgileri öğrenmesi dolaylı olarak tüm aileyi etkilemektedir.

Öğreticilerden edinilen bilgiler ve kurs kayıtlarından edinilen bilgilerde görülmüştür ki; araştırma grubumuzdaki öğrencilerden 6 tanesinin hem annesi hem babası üniversite mezunu, 5 tanesinin annesi, 7 tanesinin de babası olmak üzere toplam 24 tanesinin anne-babası üniversite mezunu iken, 76 tanesinin anne-babası orta öğrenim mezunudur. Ancak anne babanın eğitim düzeyinden daha ziyade, çocukla ilgilenmelerinin, çocuğun başarısında daha etkili olduğu görülmüştür.

Öğrencilerden 38'inin babası, 72'sinin annesi Kur'an-ı Kerim okumasını bilmekte, 62'sinin babası, 28'inin annesi Kur'an-ı Kerim okumasını bilmemektedir. Bu kurslarda genellikle muhafazakâr ailelerin çocuklarının eğitim alması, çocukların dini gelişimi açısından olumlu etki yapmakta, çocuklar dini motiflere yabancılaşmaktan çekmemektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara bakıldığında araştırmamıza katılan 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu öğrencilerinin % 83'ü Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilmekte iken % 17'si Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edememektedir. Bu bize göstermektedir ki yaş dönemi itibariyle, somut kavramlardan soyut

kavramlara geçiş evresinde bulunan araştırma grubumuz Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilecek gelişim seviyesine erişmiştir. Aynı konuya cinsiyet değişkenine göre baktığımızda ise kız öğrencilerin % 83,01'i Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilmekte iken % 16,99'u Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edememektedir. Erkek öğrencilerin % 82,97'si Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilmekte iken % 17,03 oranında ise Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edememektedir. Görüldüğü gibi kız ve erkek öğrencilerin çıkan sonuçlardaki sayısal oranları, hemen hemen bir birine yakın olmakla beraber, kız öğrenciler çok az bir farkla önde görünmektedir. Bu farklılık da kızların gelişim hızlarının, bu yaş grubunda erkeklerden biraz daha hızlı seyretmesiyle açıklanabilir.

Tablo 2'de açıkça görülmektedir ki; öğrencilerin yaşları ilerledikçe ve gelişim özellikleri arttıkça, Kur'an-ı Kerim'i tanıma başarıları da doğru orantılı olarak artmaktadır. Örneğin Doğum Yılı 2009 olan yaş grubunda Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilme oranı % 100 ile en yüksek oran iken, doğum yılı 2012 olan yaş grubunda ise Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebilme oranı % 63.63 ile en düşük oran olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla 4-6 yaş grubu kurslar düzenlenirken yaş farklılıkları göz önüne alınarak sınıflar oluşturulmalı, hatta ay farklılıkları bile bu dönemde önemsenmelidir. Yine yaş ve gelişim özelliklerine göre hazırlanacak olan müfredata ait ders kitaplarının da gelişim dönemlerine göre hazırlanması isabetli olacaktır.

Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin % 50'si Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilmekte iken, % 50'si Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edememektedir. Bir yıllık kursun son aylarında gerçekleştirilen araştırmamızda böyle bir sonucun çıkması; bu yaş grubu öğrencilerin bu konuyu kavrayabilecek gelişim seviyesinde olduklarını göstermektedir. Seviyenin eşit olması aynı zamanda konunun işlenmesindeki metod yetersizliklerine dikkat çekmektedir. Aynı yaş grubundaki öğrencilerin bir kısmı aynı konuyu öğrenirken bir kısmının konudan habersiz olması ders işlemeye başarısıyla da ilişkilendirilebilir. Cinsiyet değişkenine göre baktığımızda kız öğrencilerin %54.72'si Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilmekte iken, %45.28'i Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edememektedir. Erkek öğrencilerin %44.68'i Kur'an-ı

Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilmekte iken, %55.32 oranında ise Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edememektedir. Görüldüğü gibi kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilme konusundaki başarısı % 10,04 fazladır. Burada da soyut konulara girildikçe kızların yaş özellikleri itibariyle daha hızlı bir gelişim gösterdiklerini görmekteyiz. Bunu Tablo 3'deki öğrencilerin yaş oranları ve gelişim özellikleri arttıkça Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından gönderildiği/indirildiğini ayırt edebilme oranlarının doğru orantılı olarak artması da teyit etmektedir.

Kur'an-ı Kerim'deki ahlaki kurallardan haberdar olma ve Kur'an-ı Kerim ile günlük hayattaki ahlaki bir davranış arasında bağ kurabilme durumunu tespit etmeye yönelik sorulara neredeyse hiçbir öğrenciden tam cevap alınamaması, akla gelişim düzeyinin yetersizliğini getirmektedir. Ancak çalışmamızın boyunca görüleceği üzere bu yaş grubu istenilen bu istedik gelişimi gösterebilecek seviyededir. Öğreticilerin bu konuyla ilgili bilgilendirilmesi ve o doğrultuda çalışmalarının sağlanması önem arz etmektedir. Öyle ki bu yaş grubu öğrenciler ahlaki kuralları anlayabilecek yaş özelliklerini göstermektedir. Ancak bu konuda daha fazla materyale ve müfredatın şekillendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Araştırma grubumuzda bulunan öğrencilerin 4. ve 5. sorularla ilgili yeterli cevap verememesi üzerine, daha genel manada, Kur'an-ı Kerim'le alakalı bilgi düzeylerini ölçmek üzere, kendilerine Kur'an-ı Kerim'de nelerden bahsedildiğine, hangi konuların olduğuna dair sorular sorulmuştur. Ancak sorulan bu sorular neticesinde, öğrencilerden alınan cevaplar, müfredat veya yöntem eksikliğini bir kez daha ortaya koymuştur. Öyle ki doğru yöntem seçimi ile gerekli müfredatın oluşturulması halinde bu yaş grubu öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'in içeriğini, kendi gelişim özellikleri ve seviyesi ölçüsünde kavrayabilecekleri görülmüştür.

Araştırmamızın ilerleyen evresinde öğrencilerin, Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi durumunu tespit etmeye yönelik sorulan sorulara verdiği cevaplar, genellikle abdest, besmele, başörtüsü, Kur'an-ı Kerim'i yüksekte tutma, televizyonun sesini kısmak ve Kur'an-ı Kerim'i öpmek gerekir... gibi şekil ihtiva eden, kendi yaş gruplarına uygun cevaplar olmuştur. Tablo 4'de görüldüğü üzere

araştırmamıza katılan öğrencilerin % 40'ı Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi sahibi iken, % 60'ı herhangi bir cevap vermemiştir. Cinsiyet değişkenine göre baktığımızda kız öğrencilerin % 37.73'ü Kur'an-ı Kerim'i okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen ritüellerle ilgili bilgi sahibi iken, %62.27'si herhangi bir cevap vermemiştir. Ritüellerle ilgili bu oranlar bize bu yaş grubu çocukların Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırt edebildiklerini, kutsiyetinin farkında olduklarını, ona karşı diğer kitaplara göstermedikleri hassasiyeti gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Dini öneminden daha ziyade, çocukta Kur'an tasavvurunun oluşması açısından bu ritüellerin öğretilmesinin önemli olduğu görülmektedir. Bu ritüeller çocuğun tasavvurunda Kur'an algısının gelişmesine yardımcı olmakta onun farklı bir kitap olduğunun algılanmasında önem arz etmektedir.

Özellikle okul öncesi dönemin din eğitimi açısından çok önemli bir dönem olduğunu çalışmamız boyunca gördük. Bu dönemde yapılacak eğitimin pedagojik esaslara uygun olarak yapılması gerekmektedir. Kur'an kursları üzerine yapılan bir araştırmada öğretmenler en çok eksiklik hissettikleri konunun pedagojik formasyon (% 42.4) olduğunu ifade etmişlerdir⁴⁰³. Başka bir çalışmada ise öğretmenler, hizmet içi eğitim seminerlerinde, en çok iletişim-beşeri ilişkiler (%22,2), çocuk ve ergen psikolojisi (% 18,3), öğretim yöntemleri ve Kur'an öğretim teknikleri (%14,3), ders işleniş örnekleri (%9,4), materyal geliştirme, etkinlik hazırlama, araç gereç kullanımı (%7,4) konularına yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir⁴⁰⁴. Bu da bize göstermektedir ki; yapılan araştırma sonuçlarında ve öğretmenlerin kendi beyanlarında da görüleceği gibi Kur'an kursu öğretmenleri bu yaş dönemine eğitim verebilecek yeterli düzeyde pedagojik formasyona sahip değildir. Bu nedenle okul öncesi seviyesinde eğitim verecek personele yönelik hizmet içi eğitim konusunda daha hassas davranılmalıdır.

⁴⁰³ Ahmet Koç, **Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik** (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2005), s. 146.

⁴⁰⁴ Ahmet Koç, "Yaz Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma", **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt-Sayı: 47-2, 31.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hayatının her döneminde dini algılayışı ve yaşayışı farklılaşan bireyin, dinî kavramlarla karşılaştığı ilk dönem okul öncesi dönemdir. Okul öncesi dönemde, hem bedenen hem de bilişsel, sosyal ve ahlaki gelişimi oluşmaya başlayan çocukta, dinî gelişim belirtileri de görülür. Okul öncesi dönemde bulunan ve bilişsel olarak işlem öncesi devredeki 4–6 yaş grubu çocukların dini kavramları nasıl algıladıklarını, özellikle Kur'an-ı Kerim'i nasıl tasavvur ettiklerini ortaya koymak amacıyla yaptığımız bu çalışmada elde edilen bulgular, bu yaş grubu çocukların Kur'an-ı Kerim'le tanışmalarının uygun olduğunu, Kur'an tasavvurunun bu yaş grubunda, yeterli ve uyumlu müfredat hazırlanırsa, sahîh ve doğru bir şekilde oluşturulabileceğini göstermiştir. Bu noktada önemli olan Kur'an-ı Kerim'in 4–6 yaş grubu çocukların tasavvurunda ne ifade ettiği ve bu çocukların zihin dünyasında doğru Kur'an tasavvurunun nasıl oluşturulması gerektiğidir. Dolayısıyla çocuğa Kur'an-ı Kerim'in değerlerini, insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark ettirmek, büyük öneme sahiptir.

Bilişsel olarak gelişen ve kendini ifade etmeye başlayan çocuğun, yaşadığı çevrede duyduğu Allah, melek, Kur'an, cennet, cehennem, peygamber gibi bir takım dini kavramları anlamaya, kendince tasavvur etmeye çalışması bir vakiadır. Çocuk çevresine yönelttiği sorularla bu kavramların üzerindeki sır perdesini aralamak ister. Bu noktada çocuğun dini kavramları, olayları nasıl tasavvur ettiği, bu tasavvurların nelerden etkilendiği ve bireyi nasıl etkilediği din psikolojisini, eğitimcileri ve özelde bizim konumuzla ilgili olarak, tefsir bilimini ilgilendirmektedir.

Çocukların Kur'an tasavvuru onların içinde buldukları dönemin özelliklerini yansıtmakla birlikte, içinde buldukları çevrenin kültürünün, ailelerinin dini kavramları algılayışı, çocuklarına aktarış tarzları, eğer gidiyorlarsa Kur'an kurslarında verilen eğitimin ve bu konuda hazırlanan materyallerin etkisinde gelişecektir. Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı hikâyelerin çocukların seviyelerine ve tasavvurlarına uygun metotlar tespit edilerek uyarlanması ve anlatılması da

çocukların okul öncesi yaşta bile Kur'an-ı Kerim'in içeriği hakkında bilgi edinmelerini sağlayacaktır.

Özellikle 4-6 yaş grubu çocuklara din ile ilgili konular anlatılırken algı düzeyleri ve hazırbulunuşlukları dikkate alınmalı ve çocukların bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve dinî gelişim özellikleri bilinmelidir. Bu itibarla, tadrîcîlik, sevgi ve ikna gibi pedagojik metotlar esas alınarak, sevgiye, iyi örneklerle, açıklayıcı doğru bilgilere ihtiyacı olan bu yaş grubu çocuklar için Kur'an-ı Kerim üzerine yeni çalışmalar yapılmalı, tefsir bilimi bu alana özel yaklaşımları da göz ardı etmemelidir. Bunların yerli yerinde uygulanması ölçüsünde bu yaş grubu çocukların Kur'an tasavvurlarının gelişmesiyle dinî eğitim ve öğretimleri de başarıya ulaşacaktır.

Ülkemizde okul öncesi ve ilköğretim 1 kademe seviyesinde din eğitimini yasal olarak yalnızca Diyanet İşleri Başkanlığı yapabilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda seçmeli Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Hayatı, Temel Dini Bilgiler ve zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri en erken dördüncü sınıfta başlamaktadır. Bu durum Diyanet İşleri Başkanlığının sorumluluğunu artırmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı gerek ders müfredatının geliştirilmesi ve kitapların yazımında, gerekse öğretmenlere özellikle okul öncesi ve ilköğretim çağı çocuklarına eğitim verebilecek bir formasyonun kazandırılmasında çok titiz davranmalıdır.

Öğrencilerin ihtiyaçları konusunda yeni araştırmalara ihtiyaç olduğu gibi özellikle öğretmenlerin yetiştirilmesi ile alakalı da yeni çalışmalara ihtiyaç olduğu ortadadır. İlahiyat ve İslami İlimler Fakültelerinde de okul öncesi öğretmeni yetiştirme bölümlerinin açılması, büyük önem arz etmektedir. Bu okullardan alanında uzman kadrolar yetiştirilinceye kadar, mevcut öğretmenler, bu alanda hizmet içi eğitime tabi tutulmalı, bu eğitime ihtiyaçları bulunduğu farkına varmaları sağlanmalıdır. Dolayısıyla öncelikle bu öğretmenlerin eğitim bilimlerindeki gelişmelerden haberdar edilmeleri ve verimli bir hizmet içi eğitime alınmaları gerekmektedir. Kesinlikle bu eğitimler mutad hale getirilip tekrarlanmalı, gelişen araştırma sonuçlarına göre güncellenip öğretmenlerin güncel ve sağlam bilgilerle, devamlı surette yenilenmeleri sağlanmalıdır. Bu eğitimler okul öncesi eğitiminde uzmanlaşmış din eğitimcileri, okul öncesi eğitim uzmanları ve pedagoglar tarafından verilmelidir. Yine okul öncesi çağına yönelik geliştirilen program ve kitapların nasıl kullanılacağı hakkında

seminerler uzmanlarınca verilmelidir. Ayrıca bu kitaplarda yer alan etkinliklerin örnek uygulamaları, görüntülü olarak kaydedilip, ilgililer tarafından izlenmesi sağlanabilir. Böylece hizmet içi eğitimlere bire bir katılma imkânı bulamayan öğretmenlerin, en azından seminerleri görüntülü olarak izlemesi sağlanmış olur. Bu eğitimleri tüm öğretmenlerin alması ilke olarak benimsenmeli ve seminerlere katılmamış personele okul öncesi seviyesinde ders verdirilmemelidir. Hâlihazırda devam eden kursların öğretmenleri ile istişare toplantıları ve çalıştaylar yapılmalı, çıkan sonuçlar değerlendirmeye alınmalı ve yeni seminerlere kaynaklık etmelidir.

4–6 yaş grubu çocukların dini eğitimleriyle ilgili önemli konulardan birisi de Kur'an kurslarının fiziksel şartlarının okul öncesi eğitime elverişli olmasıdır. Okul öncesi eğitimin kendine has fiziki ihtiyaçlarının sağlanması bir zorunluluktur. Sıra, masa, lavabo ve tuvaletlerin boyu, serbest etkinliklerde kullanılacak oyuncakların bulunması, bu yaş grubu için büyük önem arz etmektedir. Bu konuyla alakalı olarak konunun uzmanları ile görüşülüp detaylı bir şekilde okul öncesi sınıf dizaynının tespit edilmesi ve uygun sınıfların temin edilmesi, programın işleyişi açısından şarttır. Fakat bu sınıfları kısa sürede ülke çapında temin etmek çok kolay olmayabilir. Dolayısıyla Kur'an öğretimi ve sahih din eğitiminin zamanında ve doğru şekilde yapılabilmesi için bu şekilde sınıfların ülke çapında temin edileceği zamana kadar en uygun yol, yaz döneminde kullanılmayan ilköğretim okulları bünyesindeki ana sınıflarının bu işe tahsis edilmesi, ek fiziki ihtiyaçlarının tespit edilip, tedarik edilmesi olabilir. Ayrıca gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra veliler okul öncesinden itibaren çocuklarını Kur'an kurslarına gönderme konusunda teşvik edilmelidir.

4–6 yaş grubu çocukların gelişim özelliklerinin ve Kur'an tasavvurlarının tespiti için gerçekleştirilen bu çalışmanın sonucunda, elde edilen veriler doğrultusunda, **4–6 yaş grubu çocuklarda doğru Kur'an tasavvurunun geliştirilmesi için yapılabilecek uygulamaları**, şu şekilde özetlemek mümkündür:

Çocuklarda dini duygu ve düşüncenin oluşumu ve gelişiminde, doğru Kur'an tasavvurunun oluşturulması son derece önemlidir. Bunun gerçekleşebilmesi için, başta ailenin konuyla ilgili duyarlılığı yanında, okul öncesi kurumlarındaki eğitim ve öğretim son derece önemlidir. Zira bu kurumlar, çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimine ve hazırbulunuşluk seviyelerine uygun olarak sağladıkları yetiştirme

programlarına ek olarak, fitrattan kaynaklanan din duygusuyla ve bireyin dini eğitimiyle de ilgilenmek durumundadırlar. Aksi takdirde bireyler, ilerleyen zaman içinde doyurulmayan bu duyguları tatmin etmek için farkında olmadan sağlıksız dini oluşumlar içerisine girebilir. Bundan kurtulmanın yolu, İslam Dininin ve çağdaş eğitim bilimlerinin, insan yetiştirmede önerdiği genel amaçlar doğrultusunda, çocukların beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip bireyler olarak yetiştirilmesidir. Bu noktada okul öncesi eğitim ilkelerine uygun bir tarzda hazırlanan ayet ve hadis meallerinden oluşan temel cümlelerin çocuklar tarafından diğer edebi türler gibi öğrenilebileceğini söyleyebiliriz. Yine Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı hikâyelerin çocukların seviyelerine ve tasavvurlarına uygun metotlar tespit edilerek uyarlanması ve anlatılması da çocukların okul öncesi yaşta bile Kur'an-ı Kerim'in içeriği hakkında bilgi edinmelerini sağlayacaktır.

Çocuklarda doğru Kur'an tasavvuru oluşturmanın ve verilen din eğitiminin, hem içerik hem de pedagojik amaçları olduğu unutulmamalıdır. İçerik amaçları, eğitimin hangi konuları kapsayacağı ile ilgilidir. "4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında şu konular işlenecek" dendiğinde içerik amaçlarından bahsedilir. Pedagojik amaçlar ise bu kurslar yürütülürken çocukların neler hissedeceği ile ilgili amaçlardır. Bizce 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında pedagojik anlamda birkaç temel amaç olmalıdır.

4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında ilk amaç, dini kavramlar, davranışlar ve semboller hakkında "**güzel ve olumlu duyguları çoğaltıp biriktirmek**" olmalıdır. Çocukların Allah, Peygamber, cami, oruç, namaz ve Kur'an-ı Kerim ile ilgili olumlu duygulara sahip olması sağlandığında, çocuklar gelecekte bu değerler ve kavramlarla daha barışık olabilecektir. Olumlu duygu biriktirmek, ancak güzel anılarla olabilir. Eğer çocuk 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında olumsuz duygular (aşığılanma, kınanma, küçük düşürülme, ayıplanma, alay edilme, eleştirilme gibi) biriktirmişse gelecekte dine karşı mesafeli durabilir.

4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarındaki diğer önemli bir amaç, " **faydalı ve olumlu teneffüs ortamları oluşturmak**" olmalıdır. Çocuklara verilen din eğitiminde sonuca bakarak çocuğu kınamak yerine, Kur'an ile hemhal olduğu için takdir etmek gerekir. Sonuca değil sürece odaklanmak daha doğrudur. Çocuk kurs,

camii, ibadet ve dua ortamını teneffüs ettiyse, ortamda çok fazla şey öğrenemese bile, bu teneffüs onun dini bir temel almasında etkili olabilir.

4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarındaki bir diğer amaç, dini kavramlar ve yaşayış hakkında çocukların zihnine “**özet mahiyetinde tohumlar ekmek**” olmalıdır. Eğitim bir süreç işidir, dolayısıyla tüm hayat boyunca elde edilebilecek dini bilgileri kısa sürede çocuğa yüklemeye çalışmak doğru olmaz. Çocuktan bu kısa sürede ve bu yaş itibarıyla dindar olmasını beklemek hem dinen hem pedagojik açıdan yanlış olur. Dini yaşantıya ve inanışa dair küçük küçük tohumları çocukların zihnine yerleştirmek ilk aşamada yeterlidir.

Bu bağlamda çocuk dünyasının anahtar kavramlarını ve çocuk gelişimini iyi bilmek ve tanımak gerekir. Çocukla çalışan, çocuğa dair bir mesleği olan, çocuklara yönelik bir eser ya da materyal hazırlayacak herkesin görevlerinden birisi de çocuk dünyasını bilmek ve tanımak olmalıdır. Çocuk dünyasının gerçeklerini bilmeden bir çocuğun kalbine ulaşmak, o kalpte olumlu iz bırakmak mümkün değildir. Yetişkin dünyasının doğruları ile çocuklara yaklaşmak onları zedeleyebilir.

Çocuk dünyasının önemli kavramları ve bu kavramların eğitim süreci içinde nasıl ele alınacağı mühim bir konudur. Bu kavramlardan ilki ve çocuk dünyasının olmazsa olmazlarından birisi **oyundur**. Çocuklar doğumdan itibaren müthiş bir oyun aşkı ile doludur. Oyun onlar için nefes alıp vermek kadar önemli bir eylemdir. Aynı zamanda bir ihtiyaçtır. Çocuk oyun yolu ile dünyayı anlar, gelişimini hızlandırır ve yaşadığı travmatik deneyimleri çözümler. Bu nedenle oyun, çocuk için lüks ya da gereksiz bir etkinlik değil, önü açılması gereken bir ihtiyaçtır. Oyunun bu etkili yapısından 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında, özellikle bazı Kur'an kavramlarını ve değerleri, oyun içinde çocuğa öğretmek faydalanılabilir. Olumlu davranışlar (yemekten sonra dua etme, eve girince selam verme, Allah'a sığınma ve dua etme) ile ilgili kısımlar bir oyun ve drama kurgusu içinde çocuğa öğretilir. Çocuk bu şekilde hem eğlenmiş hem de öğrenmiş olur.

Bu dönemdeki çocuklara, her hangi bir dini konu anlatılırken, mantık olarak konunun **basit ve açık** olması gerekir. Eğer bu anlatım çok karmaşık ve zor olursa, çocuğun kafası karışır, bu tür konularda konuşmaktan ve ilgi duymaktan vazgeçebilir. Bundan dolayı çocuklar için **harekete dayalı** öğretim metotları

belirlenmesi en faydalı yöntemdir. Biz yetişkinler hareket etmeden belli bir süre durabiliriz. Bu bizim için normal bir davranıştır. Ancak çocuğun özünde hareket etmek vardır. Hareket edemeyen çocuk strese girer. Bu nedenle çocukların eğitim ortamları içinde yeteri kadar hareket etmesi sağlanmalıdır. 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında çocukların hareket ihtiyacını karşılamak iki şekilde olabilir. İlki hareketi öğretim programının içine katmaktır. Çeşitli drama, skeç ve oyun etkinlikleri ile çocuğun hareket ederek öğrenmesi sağlanabilir. Kur'an kavramları ve değerleri örneğin, hac anlatılırken, namaz öğretilirken uygulama yapmak aynı zamanda hareket etmek anlamına gelir. İkincisi ise, çocuklara hareket etmeleri için zaman tanımadır. Her yarım saatlik öğretimin ardından çocukları hareket etmeleri için serbest bırakmak, bu esnadaki hareketliliklerini hoş görmek gerekir.

Çocuk duygu dünyasının önemli bir parçası da **meraktır**. Çocuklar bu dünyaya yoğun merak duyguları ile gelirler. Bu duygu, onların dünyaya hızlıca adapte olup kısa sürede hayatı öğrenmelerini sağlar. Çocuk bu merakı sayesinde, yürümeyi, konuşmayı, eşyaların adını ve ne işe yaradıklarını kısa sürede öğrenir. Çocukların merak duyguları özellikle yeni ortama girdiklerinde çok tahrik olur. Çocuklar çekmecelerin ve dolapların içini, kitaplardaki resimleri, mekândaki cihazları merak edip ne işe yaradıklarını ve nasıl çalıştıklarını öğrenmek isterler. 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında dikkat edilmesi gereken öncelikli konulardan biri, çocukların mekânda olası merak edebileceği şeyleri tahmin etmek ve çocukların bu meraklarını gidermektir. Eğer kurs cami müstemilatındaysa, cami çocuklar için ilginç ve sıra dışı bir mekândır. Eğitimin başlangıcında çocuklara bu mekânları tanıtmak, çocukların mekânla ilgili merak duygularını gidermek, onlarda görülen “yaramazlık” ya da “etrafi kurcalama” dediğimiz davranışları azaltabilir. Merak ile ilgili eğitimcilerin dikkat etmesi gereken bir diğer konu ise öğretimi planlarken sorularla çocukların merak duygusunu diri tutup, öğrenmeyi kolaylaştırmaktır.

Çocuklar çok zengin bir **hayal gücüne** sahiptir. Eğitimcilerin görevlerinden biri de çocukların bu gücünü korumasına yönelik çalışmalar yapmaktır. Örneğin, hayalen Kur'an'da geçen kavramlar ve yerlerle ilgili; Kâbe'ye gitmek gibi çalışmalar yapılabilir. Oruç tutan robot, abdest aldırın makine gibi hayal çalışmaları da yapılabilir. Çocuklar kocaman gözleri olan Allah, uzun boyu ve süper güçleri olan

peygamber, kanatları olan melekler hayal edebilirler ki, bu normaldir. Burada önemli olan çocukların hayallerini yargılamamaktır. Bunlar zamanla yerine oturacaktır.

En iyi öğretim teknikleri ve teknolojileri ile donatılmış bir programın içinde **sevgi ve şefkat** yoksa bu program çocuklara uygun değildir. Bu durumdan hareketle diyebiliriz ki dinî öğretiler; çocuğun gelişimine uygun ve gelişimi destekleyici yönde sevgi ve şefkatle sunulmalıdır. Çünkü çocuk, Allah'ı; önce süper bir insan gibi, daha sonra sevimli bir hayalet gibi, daha sonra da görülemeyen yüce bir varlık olarak algılayabilir. Onun için çocuğun gelişim özellikleri bilinmeli ve bu doğrultuda anlayış prensibiyle eğitim verilmeye çalışılmalıdır. Çocuklara soyut kavramları anlayacakları yaşa gelinceye kadar, din ile ilgili inançlar, duygu boyutları ile sunulmalıdır. Çocuklara Allah'tan korkutma yönteminin kullanılması, sağlıklı bireye ve sağlıklı topluma giden yolun önünü kapatmaktadır. Bu yöntemin, dîni ve ahlakı gelişime engel olacağı da unutulmamalıdır. Çocuk, ancak sevildiğini ve değer gördüğünü hissettiğinde öğrenme kanallarını açar. Sevilmediği bir ortamda zihnini, duygularını kapatıp kendini izole edebilir. Bu nedenle 4–6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında öğretimden önceki hedef, çocuklar tarafından sevilir olmaktır. Çocuklar mekânı ve eğitimciyi sevdikten sonra kendi zihin kapılarını açarak daha kolay öğrenirler.

4–6 yaş grubu çocukların eğitiminde **ninni, tekerleme, masal, hikâye ve şiir gibi** edebi türlerin sözlü öğretim etkinlikleri içerisinde çocuklara öğretilmesinin yanında, bazı **ayet ve hadislerin metin veya meal olarak öğretilmesi** de önemli bir noktadır. Okul öncesi eğitim ilkelerine uygun bir tarzda hazırlanan ayet ve hadis meallerinden oluşan spot cümlelerin çocuklar tarafından diğer edebi türler gibi öğrenilebilir. Yine Kur'an'da geçen bazı hikâyelerin çocuklara uyarlanarak anlatılması da çocukların okul öncesi yaşta bile Kur'an'ın içeriği hakkında bilgi edinmelerini sağlayacaktır.

Çocukların **Kur'an'a dokunmaları ve ilgi ile dinlemeleri**, sağlanabilir. Bunun sonucunda örneğin “Kur'an, Allah, Allah'a ibadet, anne-babaya saygı” kavramlarını beraberce duyarak aralarında bağ kurmaları için çalışma yapılabilir. Yapılacak böyle çalışmalar sonucunda; anne-babanın sözünü dinleme konusu gündeme geldiğinde bazı çocukların “Allah anne-babasının sözünü dinleyenleri seviyor değil mi?” diye tepki vermeleri, “anne-babaya itaat etme ile Allah'ın

Kur'an'da bu konuda istekte bulunması” arasında irtibat kurmaları sağlanabilir. Ancak hiçbir zaman bu anlattıklarımızı okul öncesi dönem çocuklarına tefsir dersi yapma şeklinde algılamamak gerekir. Bütün bu anlatımlar ve sunumlar okul öncesi eğitimin ilkelerine göre düşünülüp tefsir verilerine uygun olarak tasarlanmalıdır. İşte bu şartlarda okul öncesi dönemdeki çocukları dahi Kur'an'ın içeriğinden haberdar etmenin mümkün olduğunu söyleyebiliriz.

Çocuklar için yazılmış olmamakla beraber, bugün çocuklar tarafından zevkle okunan ve çocuk kitapları içinde yer alan, birçok eser mevcuttur. Demek oluyor ki, çocuklar için yazmak, çocuklara belli konuları anlatmak, onların zihinlerinde doğru tasavvurların oluşması için çalışmak ‘çocukça bir iş’ değildir. Bunun kendisine özgü bir takım kural, kaide ve özellikleri vardır. Ancak bu potansiyel Kur'an-ı Kerim'in muhteşem doğallıkta ve sadelikteki atmosferinde mevcuttur. Önemli olan, çocuğa Kur'an-ı Kerim'in bu eşsiz yapısını, gelişim özelliklerine ve eğitim ilkelerine uygun şekilde aksettirebilmektir. Zaten Kur'an-ı Kerim, öğrenme ve öğretmenin temelini kuran, okuma ve yazmaya hayat veren, geçmişi, âni ve geleceği yorumlayan bir kitaptır. Burada asıl üzerinde durulması gereken mesele, Kur'an-ı Kerim'in 4-6 yaş grubu çocukların tasavvurunda ne ifade ettiği ve bu çocukların zihin dünyasında doğru Kur'an tasavvurunun nasıl oluşturulması gerektiğidir. Bu noktada çocuğa Kur'an-ı Kerim'in değerlerini, insan hayatına anlam kazandıran unsurlar olarak fark ettirmek, çok büyük bir adım olacaktır.

Son olarak belirtmek gerekirse; 4-6 yaş grubu çocukların Kur'an tasavvurlarının anlaşılması için hazırlanan bu çalışmanın, eğitim bilimleri ve tefsir bilimi sahasına katkı sağlayacağına inanmaktayız. Bununla birlikte, konuyla ilgili daha sonra yapılacak çalışmalarda, 4-6 yaş grubu çocukların öğrenme ve kavrayış özelliklerine uygun, Kur'an kavramlarının tespit edilmesi ve çağdaş pedagojik esaslar doğrultusunda tefsir bilimi açısından tahlil edilip, açıklanması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu çalışmalar gerçekleştiğinde 4-6 yaş grubu çocuklarda doğru dini duygu ve düşüncenin oluşumu kolaylaşacak, sahîh bir Kur'an tasavvurunun gelişmesi sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia, **Felsefe Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1998.
- Akyüz, Yahya, “Tarihi Süreç İçinde Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sorunu”,
Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü- Bugünü- Geleceği Sempozyumu Bildiri Özetleri, Ankara: G.Ü. Gazi Eğitim – Mesleki Eğitim – Teknik Eğitim Fakülteleri, 1987.
- **Türk Eğitim Tarihi** (Başlangıçtan 1993’e), İstanbul: Kültür Koleji Yayınları, 1993.
- Algül, Hüseyin, **İslam Tarihi**, İstanbul: 1986.
- Allport, Gordon, **Birey ve Dini**, Çev.: Bilal Sambur, Ankara: Elis Yayınları, 2004.
- Apaydın, Halil, “Aile İçi İletişimin Çocuğun Dinsel Gelişimine Etkisi”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:12, 2001.
- Armaner, Neda, **Din Psikolojisine Giriş I**, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1980.
- Arı, Ramazan – Türe, Ömer – Yılmaz, Hasan, **Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi**, İkinci Baskı, Konya: Mikro Yay. 1999.
- Asım Efendi, Ebü’l Kemâl es-Seyyid Ahmed, **Kamus Tercümesi**, İstanbul: Cemal Efendi Matbaası, 1304 h.
- Atkinson, Richard, **Psikolojiye Giriş**, Çev. Yavuz Alogan, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2002.
- Atuf, Nafi, **Muallim Mektebi Kitapları Pedagoji Tarihi**, İstanbul: Devlet Matbaası, 1929.
- Ay, Mehmet Emin, "Çocuk ve Din Eğitimi", **Yeni Dünya Dergisi**, Yıl-Sayı: 1/2, Kasım 1993.
- **Çocuklarımıza Allah’ı Nasıl Anlatalım**, İkinci Baskı, İstanbul: 1989.
- Aydın, Betül, **Çocuk ve Ergen Psikolojisi**, İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım, 2005.
- Aydın, Oktay, “Okul Öncesi Çocuğunun Gelişim Özellikleri”, **Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar**, Yayına Hazırlayan: Müzeyyen Sevinç, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003.
- Ayhan, Halis, **Eğitim Bilimine Giriş**, İstanbul: Şule Yayınları, 1995.
- **Türkiye’de Din Eğitimi**, İstanbul: İFAV Yayınları, 1999.

- Baltacı, Cahit, “Türk Eğitim Sisteminde Kur’an Kurslarının Yeri”, **Kur’an Kurslarında Eğitim Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2000.
- Baymur, Feriha, **Genel Psikoloji**, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1994.
- Bayraklı, Bayraktar, **İslam’da Eğitim** (Batı Eğitim Sistemleriyle Mukayeseli), İstanbul: İFAV, 1997.
- **“İslam Eğitimi İle Batı Eğitim Sistemleri Arasındaki Temel Farklar”**, MÜİF Dergisi, Sayı-Yıl: 7-8-9-10/1989-1990-1991-1992, İstanbul:1995.
- Bayraktar, Faruk, “Kur’an Kurslarının Sorunları ve Gelecekle İlgili Bazı Düşünceler”, **Yaygın Din Eğitiminin Sorunları Sempozyumu**, Kayseri: İBAV Yayınları, 2003.
- Berger, Peter, **Kutsal Şemsiye**, çev. Ali Coşkun, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Bilgin, Beyza, **Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi**, Ankara: Yeni Çizgi Yayınları, 1995.
- **İslam ve Çocuk**, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara: 1991.
- Binbaşoğlu, Cavit, **Eğitim Psikolojisi**, Dokuzuncu Basım, Ankara: Yargıcı Matbaası, 1995.
- Bovet, Pierre, **Din Duygusu ve Çocuk Psikolojisi**, Çev.: Selahattin Odabaş, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958.
- Budak, Selçuk, **Psikoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim-Sanat Yayınları, 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, **Sahîhu’l-Buhârî**, Tunus/İstanbul: Dâr’u Sahnun/Çağrı Yayınları, 1992.
- Canan, İbrahim, **Kur’an’da Çocuk**, İstanbul: Cihan Yayınları, 1984.
- Cemil, Sabri, “Çocuk Bahçeleri”, **Yeni Fikir**, Cilt-Sayı: 111/16 (1329).
- Cerrahoğlu, İsmail, **Kur’an Tefsirinin Doğuşu ve Bu Tefsîr Hareketine Hız Veren Amiller**, Ankara: AÜ. İF Yay. 1960.
- **Tefsir Usûlü**, TDV. Yay. Ankara: 1991.
- Çetin, Özer, **İmgelem Yetisi ve Bazı Dinî Olgularla İlişkisi**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 20, Sayı: 1, Bursa: 2011.
- Clark, Houston, “Çocukluk Dönemi Dini”, Çev.: Neda Armaner, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: XXIV, 1982.
- Cole, Luella, **Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi**, Çev. Belkıs Halim Vassaf, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1985.
- Cüceloğlu, Doğan, **İnsan ve Davranışı**, İstanbul: Remzi Kitapevi 1996.

- el-Cürcanî, Seyyit Serif, **et-Ta'rifat**, İstanbul Matbaatu Muhammed Es'ad, 1300/1882.
- Çelik, Abbas, **Din Eğitimize Tarihsel Yaklaşım**, Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, 2001.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, **es-Sünen**, Beyrut.
- Demirci, Muhsin, **Tefsir Tarihi**, İstanbul: İFAV. 2011.
- **Konulu Tefsire Giriş**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Deylemî, Ebu Mansur Şehredâr b. Şîrûye b. Şehredâr, **Müsnedü'l-Firdevs**, Yazma, Şehit Ali Paşa No: 565.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, **Yaz Kur'ân Kursları Öğretim Programı**, Ankara: 2005.
- **İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programı**, Ankara: 2012.
- Dodurgalı, Abdurrahman, **Ailede Çocuğun Din Eğitimi**, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as İshak el-Ezdî es-Sicistânî, **es-Sünen**, Beyrut.
- Emrullah Efendi, **"Tedrisât-ı ibtidaiye"**, Mülkiye, 23 Sayı, 56, (1326).
- Erdem, Hüsamettin, **Ahlak Felsefesi**, Konya: Hü-er Yayınları, 2002.
- Erden, Münire ve Akman, Yasemin, **Gelişim ve Öğrenme**, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2004.
- Fersahoğlu, Yaşar, **Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi**, İstanbul: Marifet Yay. 1998.
- Freedman, Jonathan ve arkadaşları, **Sosyal Psikoloji**, Çev. Ali Dönmez, İstanbul: 1989.
- Gazeteler; **Ahenk Gazetesi**, 14 Eylül 1913, 14 Ekim 1913; **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, 7 Mayıs 1327, s. 3168–3169, 6 Temmuz 1330, s. 851; Maarif Nâzırımızla Mülâkat, **İkdam Gazetesi**, 9 Temmuz 1914. "Ne zaman uyanacağız?", **İkdam Gazetesi**, 11 Mart 1914; **Sabah Gazetesi**, 30 Ağustos 1911, 9 Eylül 1911, 14 Temmuz 1913, 24 Mart 1914, 28 Şubat 1914; Sâti Bey, "Meşrûtiyet'ten sonra Maarif tarihi", **Muallim**, 11/19 (1918).
- Gazzâli, Ebû Hamîd Huccetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed, **İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn**, Tercüme: Ahmed Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1318/1985.
- Ebû Hamîd Huccetü'l-İslam Muhammed b. Muhammed, **Kimya-yı Saadet**, Çeviren: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1985.
- Gökberk, Macit, **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985.
- Gövsa, İbrahim Alaettin, **Çocuk Psikolojisi**, İstanbul: Hayat Yayınevi, 1998.

- Guillaume, Paul, **Ruhbilim**, Çev.: Refia Şemin, İstanbul: M.E. Basımevi, 1945.
- Güngör, Erol, **Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- el-Hâkim, en-Nîşabûri, **el-Müstedrek Ala's-Sahihayn**, Beyrut.
- el-Halebî, Ebu't-Tayyib Abdu'l-Vahid ibn Ali el-Lüğavi, **Meratibu'n-Nahviyyin**, Kahire: 1955.
- Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, Çev.: Said Mutlu, İstanbul: 1980.
- Holm, Nils, **Din Psikolojisine Giriş**, Çev.: Abdülkerim Bahadır, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Houdé, Oliver, **Çocuk Psikolojisi**, Çev.: İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2006.
- Hökelekli, Hayati, "Çocuk", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 8 İstanbul: 1993.
- **Din Psikolojisi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- İbn Haldûn: **el-Mukaddime**, İstanbul: M.E.B. 1990.
- İbn Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, **el-Müsned**, -Birleşik Baskı- Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, Ürdün: 2005.
- İbn Kayyîm el-Cevziyye, **Tuhfetü'l-mevrûd bi-ahkâmi'l-mevlûd**, Beyrut: 1403/1983.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvinî, **es-Sünen**, Kahire: 1954.
- İbn Mahled, **Ahbârü's-sığâr**, nşr.: Abdullah Kennûn, Rabat: el-Akademiyye, 1986.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükrim, **Lisânü'l-Arab**, Kahire: Daru'l Marife, 1119 h.
- İbn Miskeveyh, **Tehzîbü'l-ahlâk**, Kahire: 1299.
- el-İsfehânî, Hüseyin b. Muhammed Rağîb, **el-Müfredât li-Elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim**, thk.: Safvan Adnan Dâvûdî, Beyrut: Daru's-Şamiye, 4. Baskı, 2009.
- Jersild, Arthur, **Çocuk Psikolojisi**, Çev.: Gülseren Günçe, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1979.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem, **İnsan ve İnsanlar**, Yedinci baskı, İstanbul: 1988.
- Kantarcıoğlu, Selçuk, **Ana Okulları Örgütü**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961.
- Karaca, Faruk, **Dinî Gelişim Teorileri**, İstanbul: DEM Yay. 2007.

- Karaçam, İsmail, **Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okuma Kaideleri**, İstanbul: 1984.
- Karasar, Niyazi, **Bilimsel Araştırma Yöntemi**, Ankara: Nobel Yayınları, 2007.
- Kayadibi, Fahri, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu", **Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi** Sayı: 8, İstanbul: 2001.
- Kınalızâde, Ali Efendi, **Ahlâk-ı Alâî** Basıma hazırlayan: Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Koç, Ahmet, **Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik**, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2005.
- "Yaz Kur'an Kursları Üzerine Bir Araştırma", **Diyanet İlmî Dergi**, Cilt-Sayı: 47-2.
- Komisyon, **14. Milli Eğitim Şurası Okulöncesi Eğitimi Komisyonu Raporu** İstanbul: YA-PA Yayınevi, 1993.
- Konuk, Yurdagül, **Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi** Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Köylü, Mustafa, "Farklı Din ve Kültürlere Mensup Çocukların Dini İnanç ve Tanrı Tasavvurları", **EKEV Akademi Dergisi**, Sayı: 19, 2004.
- Kutup, Muhammed, **İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler**, Çev.: Bekir Karlığa, İstanbul: İşaret Yayınları, 1987.
- Küçükalp, Emine, "Ahlaki Yargı Gelişimi ve Dindarlık Arasındaki İlişki", **Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi**, Ed.: Hayati Hökelekli, İstanbul: Dem Yayınları, 2006.
- Malik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî, **el- Muvatta**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- M.E.B, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, **2001 Yılı Başında Milli Eğitim**, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2000.
- Çocuk Gelişimi ve Eğitimi (Dil Gelişimi), **Bireysel Öğrenme Materyali**, Ankara: 2013.
- Mehmedoğlu, Yurdagül, "Erken Çocuklukta Din ve Ahlak Gelişimi", **Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar**, Yayına Hazırlayan: Müzeyyen Sevinç, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları, 2003.
- **Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygunun Gelişimi ve Eğitimi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.

- Mevdûdi, Ebu'l-Ala, **Tefhimu'l-Kur'an**, çev. Muhammed Han Kayani - Yusuf Karaca - İsmail Bosnalı, İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Morgan, Clifford, **Psikolojiye Giriş**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, 1993.
- Mountrose, Phillip, **Çocuklarla ve Gençlerle İletişime Geçmenin 25 Yöntemi**, Çev.: Fatma Can Akbaş, İstanbul: 2000.
- Mutçalı, Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Münâvi, Şemsuddin Muhammed Zeynuddin Abdurrauf, **Feyzu'l-Kadir Şerhu Camiu's-Sağir**, Beyrut: 1972.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisâburî Müslim b. el-Haccâc, **Sahîh'i Müslim**, Tunus/İstanbul: Dâr'u Sahnun/Çağrı Yayınları, 1992.
- Navaro, Leyla, "Çocuklarla İletişim Nasıl Kurulur", **Ana-Baba Okulu**, Beşinci Baskı, İstanbul: 1995.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, **es-Sünen**, Kahire: 1964.
- Oğuzkan, Şükran, **Okul Öncesi Eğitimi**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Oktay, Ayla, "Okul Öncesi Dönem", **Yaşamın Sihirli Yılları**, İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 1999.
- Öcal, Mustafa, **Temel Eğitim ve Orta Öğretimde Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar**, İkinci baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- "Okul Öncesi ve İlköğretim Çağı Çocuklarının Allah Tasavvurları Üzerine Bir Araştırma", **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi** Cilt-Sayı: 13-2, 2004.
- Özeri, Zeynep, **Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi**, İstanbul: Dem Yayınları, 2004.
- Özgür, İbrahim, **Bugünün Anaokulları** İstanbul: Takıoğlu Matbaacılık ve Ambalaj Sanayii, 1973.
- Parlakıyıldız, Belgin, "Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Anasınıfı Programını Uygulamadaki Yeterlik Dereceleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bolu: 1998.
- Peker, Hüseyin, **Çocuk ve Suç**, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1994.
- **Din Psikolojisi**, Üçüncü Baskı, Samsun: Sönmez Matbaa ve Yayıncılık, 1993.
- **Din Psikolojisi**, Samsun: Aksiseda Matbaası, 2000.
- Piaget, Jean, **Çocuğun Gözüyle Dünya**, Çev.: İsmail Yerguz, Ankara: Dost Kitabevi, 2005.

- Rousseau, Jean Jacques, **Emil Yahut Terbiyeye Dair** Çev. H. Z. Ülken, A.R. Ülgener, S. Güzey, Altıncı bs. İstanbul: 1966.
- Sabunî, Muhammed Ali, **Sefvatu't-Tefasir**, Beyrut, Daru'l-Kur'ani'l-Kerim, 1981.
- Sağlam, İsmail, "Hz. Peygamberin Çocuk Eğitiminde Öne Çıkardığı Hususlar", **UÜİF Dergisi**, Cilt-Sayı: 11/2 (2002).
- Salih, Subhi, **Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'an**, Beyrut: 1965.
- San'âni, Abdurrezzak b. Muhammed, **Musannef**, Beyrut: 1970.
- Senemoğlu, Nuray, **Gelişim Öğrenme Ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya**, Ankara: Ertem Matbaacılık, 1997.
- "Okul Öncesi Eğitim Programları Hangi Yeterlikleri Kazandırmalıdır?", **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı.10, Ankara: 1994.
- Selçuk, Mualla, **Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler**, İkinci baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Selçuk, Ziya, **Eğitim Psikolojisi**, Dördüncü Baskı. İstanbul: Atlas Kitabevi.
- Sever, Sedat, "Tevfik Fikret Ve Çocuk Şiirleri", **A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Cilt- Sayı: 29-1, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1996.
- Seyrek, Hilmi ve Sun, Muammer, **Okul Öncesi Eğitimde Oyun**, İzmir: Mey Yayınları, 1998.
- Schultz, Duane ve Schultz, Sydney, **Modern Psikoloji Tarihi**, Çev.: Yasemin Aslay İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.
- Şentürk, Habil, **Din Psikolojisi**, İstanbul: Esra Yay. 1997.
- **Din Psikolojisine Giriş**, İstanbul: İz Yay. 2010.
- **İbadetin Mahiyeti Ve Şahsiyet Gelişmesindeki Fonksiyonu**, İzmir: DEÜİFD, II, 1985.
- Şevkâni, Ali b. Muhammed, **İrşadü'l-fühûl**, nşr.: Ebu Mus'ab M. Said el-Bedrî, Beyrut: 1412/1992
- Şimşek, Eyup "Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Özellikleri Ve Din Eğitimi", **Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi** Cilt-Sayı: IV/1, 2004.
- es-Suyûti, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr, **Camiu's-Sağîr**, Mısır: 1929.
- Taberâni, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmet b. Eyyüb, **el-Mu'cemu's-Sağîr**, Tashih: Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire: 1968.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'an**, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdihi, Üçüncü Baskı, Kahire: 1388/1968.

- et-Tabersi, Ebu'l-Ala Fezl b. Hasan b. Fezl, **Mecmau'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an**, Beyrut: Daru'l Kütubi'l-İlmiyye, 1997.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre es-Sülemî, **Sünenü't-Tirmizî**, Tunus/İstanbul: Dâr'u Sahnun/Çağrı Yayınları, 1992.
- Vergote, Antoine, **Çocukta Din**, Çev.: Erdoğan Fırat, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XXII, Ankara: 1978.
- **Din, İnanç ve İnançsızlık**, Çev.: Veysel Uysal, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1999.
- Yanbastı, Gülgün, **Kişilik Kuramları** İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1990.
- Yavuz, Kerim, **Çocuğun Dünyası ve Gelişme**, İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları, 1992.
- **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1987.
- Yavuzer, Haluk, **Ana-Baba ve Çocuk**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- **Çocuk Eğitimi El Kitabı**, Sekizinci Baskı, İstanbul: 1999.
- **Çocuk Psikolojisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- **Çocuğunuzun İlk 6 Yılı**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- Yavuz, Şevki, “Çocuk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İstanbul: 1993.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, İkinci Baskı, Ankara: 1960.
- Yorulmaz, Bilal, Kuran Kursu Öğreticileri İle Cami Görevlilerinin Okul Öncesi Ve İlköğretim 1. Kademe Öğrencilerine Ders Verme Durumlarına İlişkin Öz Algıları (İstanbul Örneği), **Öneri Dergisi**, Cilt-Sayı: 10/39, Ocak 2013.
- Yörükoğlu, Atalay. **Çocuk Ruh Sağlığı**, Ankara: Özgür Yayınevi, 2002.
- ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, **Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l Kur'an**, Daru'l Beyrut: Kutubi'lİlmiyye, 1988.
- Zerkeşî, Ebu Abdillâh Bedrüddin, **el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an**, Kahire: Darü't-Türas, 1990.

EKLER

Ek 1. Mülakat Formu

İZMİR İLİ BAYARAKLI İLÇESİ 4-6 YAŞ GRUBU KUR'AN KURLARI	
KONU	: 4-6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARDA KUR'AN TASAVVURU
KURSUN İSMİ :	
ÖĞRENCİNİN	
CİNSİYETİ	: KIZ ERKEK
ADI – SOYADI	:
DOĞUM TARİHİ	: KARDEŞ SAYISI :
ANNE EĞİTİM DÜZEYİ:	BABA EĞİTİM DÜZEYİ:
ANNE MESLEĞİ	: BABA MESLEĞİ :
KUR'AN BİLİYOR MU :	KUR'AN BİLİYOR MU :
ARAŞTIRMANIN ANA SORULARI	
1- Kur'an-ı Kerim'in diğer kitaplardan farklı olup-olmadığını ayırt edebiliyor mu?	
2- Kur'an-ı Kerim'in kim tarafından indirildiği hakkında bilgi düzeyi nedir?	
3- Kur'an-ı Kerim'deki bazı ahlaki kurallardan ne derece haberdar?	
4- Günlük hayattaki ahlaki bir davranışla Kur'an-ı Kerim'in ilişkisini kurabiliyor mu?	
5- Kur'an-ı Kerim'de nelerden bahsedildiğine, nelerin olduğuna dair bilgi düzeyi nedir?	
6- Kur'an-ı Kerim okumaya başlamadan önce, okurken ve okuduktan sonra şekilsel olarak gerçekleştirilen hangi ritüelleri biliyor?	